

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasy

**Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasy
Milli golyazmalar instituty**

Nurmuhammet Andalyp

Leýli - Mejnun

**Çapa taýýarlan
Godarow Rahmanberdi**

Aşgabat – TYAMGI 2010 ý.

Milli golyazmalar instituty

Nurmuhammet Andalyp

Leyli - Mejnun

**Çapa taýýarlan
Godarow Rahmanberdi**

Aşgabat – TYAMGI 2010 ý.

**UOK 894.361
A67**

M67 Nurmuhamet Andalyp, Leyli-Mejnun. A.: Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Milli golyazmalar instituty, 2010 – 142 s.

REDAKTOR

Annagurban Aşyrow, dil-edebiyat ylymlarynyň doktory.

Türkmenistanyň Hormatly Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň üznüksiz tagallalary netijesinde türkmen halkynyň beýik şahsyýetleriniň, şahyrlarynyň we alymlarynyň eserleri yzygiderli halka ýetirilýär we olaryň ýubileýleri halkara derejesinde bellenilýär. 2011–nji ýylda hem ajaýyp türkmen dessançy şahyry Nurmuhamet Andalybyň 350 ýyllyk toýy halkara derejesinde belleniler. Şahyryň «Leyli Mejnun» dessany hem şu toýa niýetlenilip taýýarlanyldy. Bu dessanda ahlak päkligi, ene-ata bolan hormat-sylag, birek-birege söýgi, ygrarlylyk ýaly ruhy gymmatlyklar ündelýär.

Kitap giň okyjylar köpçüligine niýetlenildi.

TDKP № 323

2010

KBK 84 Türk1

© Milli golyazmalar instituty, 2010 ý.

«Leýli-Mejnun» dessanynynyň öwreniliş taryhy hakynda kelam agyz

Türkmenistanyň Hormatly Prezidentiniň bimäçber tagallalary netijesinde Täze galkynyşlar we beýik özgertmeler zamanyn-da türkmen döwletiniň ykdysady kuwwaty, halkyň durmuş-ýaşaýyş derejeleri günsaýyn ýokarlanýar, halkyň medeni-ruhy dünýäsiniň baýlaşmagyna hyzmat edýän milli mirasymyzy ylmy esasyda öwrenmek, wagyz etmek we dünýä ýaýmak babatda hem uly öňegidişlikler amala aşyrylýar. Dünýäniň çar künjüne ýaýran türkmeniň milli mirasyny – geçmişte ýaşan meşhur alymlarymyzdyr şahyrlarymyzyň ylmy we edebi miraslaryny toplamak üçin daşary ýurtlara ýörite ylmy saparlar gurnalýar, olaryň eserleri ylmy esasyda öwrenilip, dürli dillerde neşir edilýär. Yzygiderli halkara derejesinde ýubileý toýlary, ömür-döredijiligini has çuň we hemmetaraplaýyn öwrenmek maksady bilen ylmy maslahatlar geçirilýär. Muňa Hormatly Prezidentimiziň türkmen nusgawy edebiýatynyň görnükli dessançy şahyry Nurmuhamet Andalybyň 350 ýyllyk toýuny halkara derejesinde toýlamak hem-de 2011-nji ýylyň 10-12-nji martynda «Nurmuhamet Andalyp we Gündogaryň XVII-XVIII asyrlardaky edebi-medeni durmuşy» atly halkara ylmy maslahaty geçirmek baradaky ýörite Karary hem aýdyň subutnamadyr.

Nurmuhamet Andalyp diňe bir özünden soňky türkmen nusgawy edebiýatyna däl, eýsem Merkezi Aziýa halklarynyň nusgawy edebiýatlaryna hem özüniň täsirini ýetiripdir, olaryň täze ugur saýlap almagyna, halkyň gepleşik diline ýakynlaşmagyna itergi beripdir. Ol türkmen edebiýatynyň dessançylyk däbini gaýtadan dikeltmek bilen olarda arap, pars we türki-çagataý sözleriniň ulanylyşyny belli derejede azaldyp, ony türkmen gepleşik diline has ýakynlaşdyrdy. Bu bolsa, şondan soňky nusgawy edebiýatymyzyň öz ugruny kesgitlemäge belli bir derejede täsir edipdir.

Andalybyň döredijiliginde dessançylyk däbi esasy orny tutýar. Ol öz dessanlaryny esasan göçme ýordumlar esasynda döredipdir. Muňa şahyryň «Ýusup-Züleyha», «Leýli-Mejnun» we beýleki dessanlary aýdyň mysaldyr.

Dessanyň ilkinji neşirleri hakynda.

Türkmen halkynyň görnükli nusgawy şahyry Nurmuhamet Andalybyň ömür beýany, döredijiligi, hususan-da, «Leýli-Mejnun» dessany hakynda N. Hojaýew, A. Ulugberdiýew, B. Şamyrow, B. Ahundow, B.A. Garryýew, M. Kösäýew, R. Rejebow, H. G. Görogly, G. A. Garryýew, A. Nurýagdyýew, A. Meredow, A. Annanurow, N. Gullaýew, A. Mülkamanow ýaly belli alymlar köp işler etdiler. Alym N. Gullaýew «Andalybyň in meşhur eseri onuň ...«Leýli-Mejnun» dessanydyr» diýip nygtap geçýär.¹ Hakykatdan-da, Andalybyň «Leýli-Mejnun» dessany golýazmalarydyr daşbasmalaryny hasap etmände-de in köp neşir edilen dessanlaryň biridir. «Leýli-Mejnun» dessany daşbasma usulynda «1910-1916-njy ýyllar aralygynda 4 gezek neşir edilipdir».²

¹ Gullaýew. N. «Leýli hem Mejnun hakda söhbet». Aşgabat, «Magaryf»—1986, 341 sah.

² Ýazberdiýew. A. «Gündogar metbeçiligi we köne türkmen basma kitaplary». Aşgabat, 2002. 313 sah.

Bu dessan ilkinji gezek 1948-njy ýylda N. Hojaýew tarapyndan neşire taýýarlanyp, halk köpçüligine ýetirilýär. Soňra filologiýa ylymlarynyň kandidatlary A. Ulugberdiýew we B. Ahundow tarapyndan 1956-njy³ hem-de 1963-nji ýyllarda⁴, şeýle-de filologiýa ylymlarynyň kandidaty A. Mülkamanow tarapyndan 1991-nji ýylda neşir edilýär.

Andalyp bu dessanyň ýazanda esasan Nowaýydan (dogry, onuň Fuzulydan we beýlekilerden hem ýiti täsirlenendigini inkär etmek bolmaz) täsirlenipdir. Mejnunyň zynjyrlanyşy we zynjyrdan boşap, çöle gaçyşy bilen bagly wakalara «...ilkinji gezek Nowaýyda gabat gelyäris».⁵ Bu ýagdaý Andalypda has-da aýdyň berlipdir. Nowfyl bilen bagly wakalarda hem bu täsir öz yzyny duýarlykly derejede galdyrypdyr. Meselem, Nowaýyda Mejnun Nowfyldan urşy bes etmegi haýyş etse, Andalypda Nowfylyň söweşde ýeňilmegini Alladan dileýär, ýagny bu söweşde Nowfyla garşy bolýar. Umuman, Andalybyň diňe bir «Leýli-Mejnun» dessanynda däl, eýsem, tutuş döredijiliginde Nowaýydan has köp täsirlenendigini, onuň bilen deňleşmäge ýykgyň edendigini onuň tahmyslary hem belli edýär. Andalyp Nowaýa 17 tahmys, 1 sany tezmin (sekiz setirli goşgy) ýazypdyr, özge şahyrlara hemmesini goşanynda 6 sany tahmys ýazypdyr. Şundan ugur alsan, Andalyp Nowaýynyň täsirinde ilki bilen «Leýli-Mejnun» dessanyň döredipdir diýip çaklasa bolar. Çünki şahyr «Ýusup-Züleýhanyň» girişinde:

«Nije mahal erer parahat işim,
Ýok idi hiç kimse birle danyşym.

Geldi ýene birniçe hemdertler,
Kurb-u şujagatda şiri-mertler.

...Diýdi olar: «Eý, Andalyp, binowa,
Könlümize düşdi ajap majera.

Bar «Kysas» içre ajaýyp dessan,
Ne bolar kylsaň ony gülüstan?!

Ýusup Syddyky-ýu Züleýhany sen,
Türki halaýyga kylyp enjümen....»

...Uşbu sözi kyldy hekaýat olar,
Ýusup Syddykydan rowaýat olar.

Andalybyň maksadydyr ki bossan,
Könlüğe hoş geldi ajaýyp dessan.

Eýledi türki til ile ibtida,

³ Andalyp. «Leýli-Mejnun». Aşgabat, Türkmenistan döwlet neşirýaty, 1956.

⁴ Andalyp. Saýlanan eserler. Aşgabat, Türkmenistan döwlet neşirýaty, 1963.

⁵ Gullaýew. N. «Leýli hem Mejnun hakda söhbet». Aşgabat, «Magaryf»—1986, 216 sah.

Gähi nasr, gähi gazal hoş nowa» –
diýip, «Ýusup-Züleýha» dessanyny birnäçe sarpaly adamlaryň haýyşy boýunça döredendigini belleýär. Bu bolsa, Andalybyň eýýäm azyndan bir, belki birnäçe eser döredip, halkyň arasynda abraý alandygy barada pikir ýöretmäge esas berýär.

Dünýewi yşkmy ýa-da Ylahy yşk?

Andalyp özüniň «Leyli-Mejnun» dessanyny ilki başda Nowaýynyň (şol bir wagtyň özünde beýleki şahyrlaram göz önünde tutmaly) täsirinde öňden gelýän sýužet esasynda döredipdir, emma ony döp bolşy ýaly tutuş şygry bilen däl-de, türkmen halkynyň öňden gelýän edebi däbine eýerip, halkyň söýgüsini gazanan dessan žanrynda ýazypdyr. Emma sýužete laýyklykda Mejnunyň Leyli üçin çöl-sähralarda bolup ýörşi onuň edebi pikirine ýaramandyr. Çünki her näme diýseňem, Mejnunyň bolup ýörşi, onuň öz söýgülisine ýetmegine hiç hili haýyr etmejekdigi, tersine zyýan etjekdigi öz-özünden görnüp dur. Bu bolsa, şahyry kanagatlandyrmadyr. Onsoň şahyr Mejnunyň bolup ýörşüne sopusylyk äheňini çaymagy ýerlikli hasaplapdyr. Bu äheň Nowaýyda-da, Fuzulyda-da we «Leyli-Mejnun» sýužetinden eser ýazan beýleki şahyrlarda-da duýulýar. Emma Andalyp bu äheňi has aýdyňlaşdyrypdyr. Dogry, B. Ahundow, N.Gullaýew, A.Mülkamanow, A. Annanuwrow we beýlekiler ýaly «Leyli-Mejnun» dessany babatda köp işleri eden belli alymlar öz işlerinde bu dessany, esasan, yşky mazmunly dessan hökmünde derňediler. Elbetde, bu şol döwrüň talaby bilen hem baglydy. Emma, «Leyli-Mejnun» dessany yşky dessanlardan sopusylyk dessanlaryna has ýakyndyr.

Aslynda sopusylyk akymynda pir bolup ýetişen meşhur adamlaryň köpüsi ýaşayşa, Allanyň syrlaryna düşünmek, dünýewi pikirlerden el üzüp, tutuş durkuny Allatagala bagyşlamak ýaly duýgular bilen ýaşlykda Mejnuna meňzäp, halaýygyň arasyndan çykyp, çöl-sähralarda ýeke gezipdirler, ýeke özi zawyýada (kümede) tagat-ybadat edipdirler, çillede oturypdyrlar. Meselem, Mäne Babanyň ýuwlugy Muhammet Münewweriň Mäne Baba hakdaky berýän maglumatlaryna ser salalyň: «...öz kalbynda Haktagala we Subhanyň syrlaryndan başga zada orun bermeyärdi, ol köpçülikden doly çetleşipdi. Şeýle ýagdaýyň uzak wagtlap dowam edenligi sebäpli, adamlar bilen gürleşmäge sabyr-kanagaty galmady, adamlar bilen görüşmek hem onuň üçin güzapdy. Ol hemişe çölüstanlykda we daglarda ýeke gezer ýörerdi».⁶ Diýmek, Mejnunyň Leyli üçin çöllerde gezmegi ynandyryjy däl, ol Hudaýa aşyk, Allany gözleýär, ine, bu ynandyryjy düşündirişdir. Ýene-de Mäne Babanyň ýaşlykdaky hereketleri bilen Andalybyň dessanyndaky Mejnunyň hereketleriniň meňzeşligine üns bereliň. «Ol (Mäne Baba - G.R.) bir gezek bir aý ýigrimi gün çölüstanlykda ýitipdir we hiç kim ony görmändir. Kakasy ony taparyn diýen umyt bilen gije-gündiz gözlese-de, oňa gabat gelmändir, Mänäniň ekerançylyk ýa-da çarwadarçylyk maksady bilen ýaýlaga çykýan çomrularyndanmy-çarwalaryndanmy, gelýän kerwenlerdenmi biri şyhymyzy görüp, kakasyna habar

⁶ Muhammet Münewwer. Mäne Babanyň keramatlaryndan we halatlaryndan hekaýatlar. Aşgabat, «Miras» 2005, sah 25.

beripdirler. Ol şyhymyzy yzyna alyp gelipdir we şyhymyz atasynyň razyllygy üçin öýüne dolanypdyr. Ony her gezek şeýdip alyp gelmeli bolýardy, çünki ol adamlar bilen öwrenişip bilmän, daglara we sähra gaçyp gidýärdi»⁷. Beýle ýagdaýy biz Mejnunda-da görýäris, ýiten Mejnuny atasy gözläp ýörkä, oňa bir awçy habar berýär, öýüne getirip, zynjyrlap saklasa-da, Mäne Babanyň dilinden aýtsak: «Haçan-da kalbymy gam-gussa we howsala gaplap alsa, çöl-beýewanlara» gaçyp gidýärdi⁸. Käte guşlardyr ýyrtyjy haýwanlar bilen hemra bolsa, käte Mäne Babanyň çuňňur guýyda tagat-ybadat edişi ýaly, gowagyň in çuň we in garaňky ýerinde ýatýardy. Andalybyň sopuçylyk akymalaryndan, pirleriň, aýratyn hem Nejmeddin Kubranyň, Mäne Babanyň we beýlekileriň ömür-beýanlaryndan habarsyz bolmagy mümkin däl. Hut şonuň üçin hem Andalyp, bu dessanyny ýazanda, Mejnunyň yşkyny, diňe bir Leylä bolan yşk, dünýewi yşk hökmünde beýan etmän, ony Ylahy yşka syrykdyrypdyr. Muny näme bilen delillendirse bolar. Eser başlanandan, eýýäm, Kaýsyň – Mejnunyň adyndan berilýän ilkinji, tertip boýunça ikinji goşguda şeýle setirler getirilýär:

Eý Huda, Öz şowkuňa ýar et, aýyrma yşkdan,
Zaty-päkiň hormaty, zat et, aýyrma yşkdan.
Tä ser-u pa peýkerim har et, aýyrma yşkdan,
Gunçaýy-köhlümni efgar et, aýyrma yşkdan,
Derdi-mähnetden ne mukdar et, aýyrma yşkdan.

Bu bolsa, eýýäm eseriň esasan, haýsy ugra ýykgyň etjekdigini aňladýar. Mundan başga-da:

Sakyýy-yşky-ezel berdi ki bu gün jam maňa,
Gussaýydyr elemiden niçeyi engam maňa.

...Berdi ussady-tarykat maňa taglymy-wepa,
Gerçe, görsetse, bu ýaňlyg ýene hem jebr-u jepa,
Hab-u hur hajat imes huny-jiger maňa geza,

...Be hakky zaty-päkiň derdimni bisýar kyl, ýa Rep,
Alajy bolmasyn andak ki zar-u zar kyl, ýa Rep.

Ýa-da: «Meniň bu köýgen janyma, para-para bolgan ýüregime sen merhem agtarmagyl, maňa takdyry-ezelden şul bolsa, men ne çäre kylaýyn – diýdi. Emma Seýit Beni Amyrydan syryny ýaşyrmady we:

– Ol gün ki, maňa ussat tarykat öwredip erdi, «Syryňy efşa kylmagyl» diýip erdi. Imdi men size bolan syrymy aýdaýyn. Bu köýmegim ýeke Leyli üçin ermes. Men Wajyptagala mesti-biygtyýar boldum. Leyli hem sebäp boldy tä men didary-Wajyptagaladan doýmasam, diwanalykdan aýrylmas men:

⁷ Şol ýerde, sah 26.

⁸ Şol ýerde, sah 40.

...Eý kyblagähim, hökmi-Hudawent çenindir,
Kysmata ryza bar.
Öz aldyna ýol başlamagy her kime kyndyr,
Görsetmese Jepbar.

– diýip aýdan setirleri «Leýli-Mejnun» dessanynyň yşky dessanlardan sopusylyk dessanlaryna has ýakyndygyny görkezýär. Oňa ussady tarykat ylmyny öwredipdir. Aslynda türkmen dessanlaryna mahsus bolan mekdep, mugallym, okuwçy, hut okuw okalyp ýörkä yşka uçramaklyk, soňra aýra düşüp, sergezdanlyk etmeklik, bularyň bary sopusylyk ýörelgeleriniň alamatlarydyr. Emma, beýle diýildigi, bu dessanyň tutuşlygyna sopusylyk dessany diýildigini aňlatmaýar.

«Leýli-Mejnun» dessanynyň golýazma nusgalary ýa-da «Sebatyly» we «Naryly nusgalar» hakynda.

Andalybyň «Leýli-Mejnun» dessanyň golýazmalar hazynasynda bar bolan nusgalary bilen bagly meseleler hakyndaky jedelli gürrüňler ylmy jemgyýetçilige öň hem azda-kände mälimdir. Andalybyň galamyna degişli edilýän «Leýli-Mejnun» dessany iki görnüşde (wersiýada) gabat gelýär. Özlerem biri-birlerinden düýpli tapawutly. Başlanyşlary-da soňlanyşlary-da başgaça. Birinji nusga (180-nji, 1383-nji, 1457-nji, 2131-nji we 8498-nji bukjalar) az-kem söz tapawutlyklaryna garamazdan esasan: «Emma rawylar andag rowaýat kylarlar, kim, Bagdat birle Basra şäheriniň arasynda bir kabylaýy-arap bar erdi. Ol şäheriň (?) iki häkimi bar erdi. Olaryň ikileriniň hem perzentleri ýok erdi. Günlerde bir gün Allatagala birisine bir perzendi-gyz berdi» diýip, başlaýar we Mejnun Leýliden has soň dünýä inýär. Soňlananda bolsa: «...üstlerine ýagşy ymarat kylyp, metjit-astanalar bina kylyp, ...her ýerde kör, şel bolsa, ... zyýarat kylsalar nejat tapar erdiler. Her ýylda bahary-älemde, güýzde Basra birle Bagdat arasynda, ner niçe tabystanlarda (tomusda) ...«Wa Leýli, ah Leýli» diýip, her ýerde «Ah Mejnun, wah Mejnun» diýip seda çykar ermiş» diýen sözlerden soň Zeýdiň olaryň mazaryna müjewür bolandygy beýan edilýär. Ikinji nusga bolsa: «Emma rawylar andag rowaýat kylarlar kim, Bagdat welaýatynyň suhanwerleri andak habar bererler kim, arap yklymynda Amyry diýgen bir jemagat bar erdi. Olaryň ulugyna Seýit Beni Amyry diýr erdiler» diýip başlanýar we şondan soň Kaýsyň dünýä inişi beýan edilýär. Emma Leýliniň dünýä inişi hakda kelam agyz aýdylmaýar. Mejnun bolsa, Leýli bilen diňe mekdepde duşuşýar. Bu nusganyň soňlanyşy-da düýpgöter başga: «Aşyk bilen magşuk myradyna ýetdiler. Ilähi, barça-ymmaty-Muhammedi myradyna ýetirgeý Sen» diýip tamamlanýar. Bu iki nusganyň birinjisine şertli «Sebatyly nusga», beýlekisine bolsa, «Naryly nusga» diýip at berse bolar. Çünki olaryň birinde käbir şygrylaryň ahyrynda Sebaty, ikinjisinde bolsa, Nary diýen at gabat gelýär. Bu dessany 1948, 1956 we 1963-nji ýyllarda neşir eden alymlar Naryly nusgadan peýdalanyň, belli-belli wakalardyr şygrylary alsalar-da esasan, Sebatyly nusgany, has dogrusy Mollamurtuň iki nusgany birleşdirip, täze bir nusga döreden 3-nji bukjadaky golýazmasyny esas edinipdirler. Olar Naryly nusga barada, iki nusganyň biri-birinden düýpli tapawutlanýandygy barada, hem-de näme üçin iki

nusganyň haýsam bolsa birini däl-de üçünji bukjadaky birleşdirilen nusgany esas edinendikleriniň sebäpleri barada kelim agyz düşündiriş bermändirler. A. Annanurow bu hakda şeýle ýazýar: «...Bu, elbetde çapa taýýarlaýjylaryň öz işi, onuň üçin biz olary ýazgarmak işlemeýäris. Ýöne kitabyň sözbaşysynda bu barada agzalyp geçiläýen bolsa, kem bolmazdy»⁹. Gyzykly ýeri, alymlaryň hemmesi diýen ýaly «...Türkmenistanyň çäklerinde «Leýli-Mejnun» temasynda döredilen türkmen dilindäki edebi wersiýanyň awtory, öňden hem aýdylyp gelnişi ýaly, Nurmuhamet Andalypdyr»¹⁰ diýip çaklaýarlar. Diýmek, olar nusgalaryň ikisini-de tapawutsyz bir eser hasaplapdyrlar. 1991-nji ýyldaky neşirde bolsa, A. Mülkamanow öňkülerden tapawutlylykda diňe Naryly nusgany esas edip alypdyr hem-de bu nusgany şahyryň «Ýusup-Züleyha» dessany bilen deňeşdirip, derňäp: «Ýusup-Züleyha» dessanynyň Andalýba degişlidigine şek-şübhe ýok. Şu hakykatdan ugur alyp, «Ýusup-Züleyha» dessanynda ulanylan bir topar jümläniň, ençeme meňzetmeleriniň «Leýli-Mejnunyň» Naryly wersiýasynda hem känbir tapawutsyz ulanylandygyna ünsi çekesimiz gelýär»¹¹ diýip, köp sanly mysallaryň üsti bilen hut şu nusganyň Andalýba degişlidigini nygtapdyr. Diýmek, alymyň pikirçe birinji, ýagny Sebatyly nusga Andalýba degişli däl. Emma alym bu nusganyň kime degişlidigi, ýazarynyň ýa-da kätibiniň kimdigi barada dil ýarmandyr.

Bu biri-birine çapraz gelýän iki pikir bilen tanyşanyňda, eýsem, bu iki nusganyň haýssy Andalýbyňkyka diýen sowalyň ýüze çykmagy bolup biläýjek zat. Şu ýerde her nusga barada, olar hakda alymlaryň garaýyşlary barada aýratynlykda az-kem durlup geçilse ýerlikli bolsa gerek.

Şu wagta çenli edebiýaty öwreniş ylmynda «Leýli-Mejnun» dessanynyň Sebatyly nusgasy bilen bagly meselelerde: Sebaty kim bolupdyr, ol bu dessanyň ýazarymy, kätibimi diýen ýaly sowallar orta atylypdyr. A. Annanurow «Leýli-Mejnunyň» awtory kim bolupdyr?» diýen makalasynda köp sanly mysallar getirmek bilen: «Biziň çaklamamyz boýunça «Leýli-Mejnun» dessanynyň awtory Sebaty lakamly bir şahyr bolmaly. ... «Leýli-Mejnun» dessanynyň ýedi sany golýazmasynyň başsında «Sebaty» lakamy duş gelýär: olardan 697, 1383, 2131-nji inwentarly golýazmalaryň hersinde bir ýerde, 3-nji golýazmada – baş ýerde, 1457-nji golýazmada hem dokuz ýerde duş gelýär. Ol köplenç sygyrlaryň soňky jemleýji bendinde gelýär, meselem, 697-nji golýazmanyň 71-nji sahypasynda sygryň ahyrky bendi şeýle gutarýar:

Sebaty, älem ötgünçe,
Mydary dähir gitginçe,
Kyýamat daňy atgynça,
Ýüzüň bostan olsun.

...Sebatynyň ady köplenç doly hukukly awtor hökmünde türkmen klassyky poeziýasyndaky tradision formada – «Sebaty diýr» ýaly formada gelýär. ...Ýokarda getirilen faktlar «Leýli-Mejnun» dessanynyň türkmen wariantyny Sebaty lakamly

⁹ Annanurow A. «Leýli-Mejnunyň» awtory kim bolupdyr. «Edebiýat we sungat» gazet, 1965, 14-nji aprel.

¹⁰ Gullaýew N. «Leýli hem Mejnun hakda söhbet». Aşgabat, «Magaryf» 1986, 348 sah.

¹¹ Andalyp. Dessanlar. Aşgabat, Türkmenistan, 1991, 8-9 sah.

bir şahyr ýazandyr diýen netijä gelmäge mümkinçilik berýär»¹² diýip, Sebatyny bu dessanyň ýazary hasaplapdyr. Emma filologiýa ylymlarynyň kandidaty B. Ahundow birnäçe mysallardyr deliller getirenden soň «Eger bardy-geldi, A. Annanurowyň pikirini goldaýamyzda-da, Sebatynyň özi Leýlini söýüp ýören adam bolup çykýar. ...Ol Leýliniň özüne bolan söýgüsiniň sagatma-sagat artmagyny Taňrydan dileýär. ...Heý-de «Leýli-Mejnunyň» awtory şeýle dileg edermi? Biziň pikirimizçe, bu akyla sygmaýar. Şoňa görä, käbir golýazmalarda gabat gelýän Sebaty sözüne göçürijiniň özünden yz galdyrmak maksady bilen eden işi diýip düşünmeli bolýarys»¹³ diýip, belleýär. Şeýlelikde B. Ahundow, N Gullaýew¹⁴ we beýleki alymlar Sebatynyň bu dessanyň ýazary däldigini inkär edip bolmajak degerli delilleriň üsti bilen subut etdiler. Diýmek bu mesele belli bir derejede çözülen mesele. «Leýli-Mejnunyň» bu nusgasy Sebatynyň galamyna degişli däl. Sebaty döredijilik işinden oňat baş çykaran kätip bolmaly. Emma henize çenli Sebatynyň kimligi, ömür-döredijiligi, başga haýsy eserleri göçürendigi, diňe kätiplik bilen meşgullanandygy ýa-da eser hem döredendigi barada degerli maglumat ýok. Ýöne, aýratyn sygyrlar we çynlakaý bir eser döreden däldir diýip çaklasa bolar, çünki eser döreden bolsa, kätiplik eden wagtlary öz eserlerini-de ýazaýjak ýaly, iň bolmanda halk arasynda onuň ady bilen birdir-ýarymdyr goşgy tapylaýjak ýaly. Munuň üstesine-de aýratyn eser döretmezden, goşgy-gazal ýazmazdan göni dessan ýazybermegi kän bir ynandyryjy däl. A. Annanurowyň ýokarda getiren mysalyndaky «sebaty» sözünüň hem bu ýerde adam ady däl-de mäkäm, berk, durnukly manylarda gelýän sözdüginu bu bendiň ikinji setiri subut edýär:

Sebaty-älem ötinçä,
Mydary-dehri gidinçä.

Bu ýerde «Mydary-dehri» jümlesi ýaly «Sebaty-älem» jümlesi-de biri-biri bilen baglanyşyp getirilipdir hem-de älem durnuklylygyny ýitirinçä, ýer öz okundan sypynça, ýagny ahyrzaman bolynça diýen manyda ulanylypdyr. Mundan başga-da bu bent diňe 697 bukjada gabat gelýär, has ygtybarly bolan 930-njy we beýleki bukjalarda duş gelmeýär. Munuň üstesine-de bu bent «soňky jemleýji bendinde» däl-de ondan ýokarky bentde gabat gelýär we Mejnunyň ady bilen tamamlanýar. Bu bolsa, bu ýerdäki «sebaty» sözünüň adam adydygyny aňladaýanda-da awtor däl-de özünden yz galdyrmak islän kätipdigini aňladýar. Onsoňam 930-njy, 697-nji we 1803-nji bukjalarda «Naryly nusga» bolup, onuň «Sebatyly nusga» bilen hiç hili baglanyşygy ýokdur. Bu nusgalar biri-birinden düýpgöter tapawutly. Şeýlelikde, eger, Sebaty bu dessanyň kätibi bolsa, onda onuň ýazary kim? Häzirlikçe muňa belli bir jogap bermek kyn. Ýöne, onuň Andalyp däldigi belli. Çünki Sebatyly nusga Andalypyň beýleki eserleri bilen deňeşdireniňde, has sadalaç bolup, şahyryň galamyna ýat görünýär. Dogry, A. Annanurow dessandaky «Emma onuň sözlerinden birniçe uşşak (aşyk sözünüň

¹² Annanurow A. «Leýli-Mejnunyň» awtory kim bolupdyr. «Edebiýat we sungat» gazet, 1965, 14-nji aprel.

¹³ Ahundow B. «Leýli-Mejnunyň» awtory Andalyp bolupdyr. «Edebiýat we sungat» gazet, 1965, 9-njy iýun; Ahundow B. «Edebiýat we sungatyň» redaksiýasyna. «Edebiýat we sungat» gazet, 1965, 14-nji iýul.

¹⁴ Gullaýew N. «Leýli hem Mejnun hakda söhbet». Aşgabat, «Magaryf» 1986, 346-348 sah.

köplük sany) oğlanlar öwrenip, ýat alyp aýdar erdiler» diýlen jümledäki «uşşak» sözünü Sebatynyň tiresi bilen baglanyşdyryp, «uşak»¹⁵ görnüşinde «...okasaň, onda ony etnonim hökmünde kabul edip, türkmen halkynyň bir tiresi, ýagny, demirgazyk ýomutlarynyň «uşak» tiresi bilen baglanyşdyrmak boljak» diýen çaklamany orta atýar. Emma bu çaklama yrga görünýär, çünki bu söz «uşak» diýlip okalanda-da tire manysynda däl-de ýaş ýigitler, ýetginjekler manysynda gelýär hem-de bu çaklamanyň esassyzdygyny görkezýär.

Biz ýokarda «Leýli-Mejnun» dessanynyň iki görnüşiniň (wersiýasynyň) bardygyny, Mollamurtuň hem şol iki nusgadan bir nusga döredendigini (3-nji bukja) aýdypdyk. Munuň üstesine halk wariantynyň, şeýle-de diňe kyssa bilen ýazylan görnüşiniň (909 we 1652-nji bukjadaky golýazmalar, 2704 we 2792-nji bukjadaky daşbasmalar) hem bardygyny aýtmalydyrys. Emma biz dessanyň diňe Andalyba degişli hasaplanýan nusgalary barada gürrüň etmegi, beýleki nusgalary geljege goýmagy müwessa bildik.

Sebatyly nusga bilen bagly sowallar belli bir derejede çözüleniden soň, eger Sebatyly nusga Andalybyňky däl bolsa, onda Naryly, ýagny, ikinji nusga (697, 930 we 1803-nji bukjalarda) kimiň galamyna degişli, Nary kim? Dessanyň ýazarymy ýa-da kätibi? diýen sowallaryň ýüze çykmagy adaty ýagdaý.

Ýokarda hem ýaňzydyp geçişimiz ýaly geçen asyryň 90-njy ýyllaryna çenli, esasan, diňe Mollamurtuň göçüren 3-nji bukjadaky golýazmasy esas edilip, Naryly nusga barada kesgitli ylmy pikirler aýdylmandyr. Ähli aýdylan pikirler esasan, Sebatynyň we Sebatyly nusganyň töwereginde jemlenipdir. Emma Andalybyň dessanlarynyň 1991-nji ýylda çykan neşirinde filologiýa ylmlarynyň kandidaty, görnükli edebiýatçy Abdurahman Mülkamanow: «Sebatyly wersiýa has sadalaç, onuň dili häzirki zaman gepleşigine has golaý, çylşyrymly arap-pars we türki sözler hem az duşýar. Naryly wersiýa Andalybyň lirikasyna häsiýetli agraslyk, saldamlylyk, goýazylyk mahsusdyr»¹⁶ diýip, Sebatyly nusganyň däl-de hut şu nusganyň Andalyba degişlidigini tassyklaýar. Nary barada bolsa: «...697, 930, 1652, 1803 golýazmalarda Kaýysa Mejnun adyndan başga, Nary tahallusy hem berlipdir. Munuň şeýledigine göz ýetirmek üçin Mejnunyň özi tarapyndan aýdylan şygry setirlerini synlalyň:

Mejnun-Nary, garyp, ýyglap ah ursam,
...Diýdi Mejnun-Nary: Hasby-halym fähm edip Leýli,
...Mejnun-Nary, görme hiç-kimden işi,
...Huda salmyş söwdä, Nary, başyňa,

diýen setirleri hem Nary tahallusynyň Kaýysa degişlidigini görkezýär»¹⁷ diýip, başga-da birnäçe mysallar arkaly Naryny Kaýsyň ikinji bir tahallusy hökmünde getirýär (Ýogsam bu getirilen mysallaryň birnäçesi golýazmalarda diňe Mejnunyň adyndan däl-de başga gahrymanlaryň adyndan hem aýdylýpdyr.). Emma golýazmalar içgin öwrenilende munuň beýle dældigi, 697-nji we 930-njy bukjalarda Nary bilen bagly goşgulardyr çeperçilik serişdeleriniň asla ýokdugy, 1652-nji bukjanyň bolsa, halk wariantydygy belli bolýar. Nary bilen bagly şygrylar

¹⁵ Bu söz TYA-nyň Milli golýazmalar institutynyň 930-njy bukjasynda hakykatdan-da «uşak» görnüşinde gelýär.

¹⁶ Andalyp. Dessanlar. Aşgabat, Türkmenistan, 1991, 8 sah.

¹⁷ Andalyp. Dessanlar. Aşgabat, Türkmenistan, 1991, 7 sah.

bolsa, diňe 1803-nji bukjadaky golýazmada gabat gelýär. Özem bu goşgular diňe bir Mejnun bilen bagly goşgularda däl, eýsem dessanyň beýleki gahrymanlary bilen bagly şygýrlarda-da gabat gelýär. Mysal üçin:

«...Nary, pyrakyda çekibän ahy, (Seýit Beni Amyrynyň öwlatlarynyň biri);

Saňa berdi habar ondan, eşitgil, Nary-hijrany,
Diýdi Sagdy bakyp gördüm, teni-jany ýakan ogşar. (Beni Sagtly bir awçy);

Seýit Beni Amyr gelip gaşyňa,
...Huda salmyş söwda, Nary, başyňa, (Mejnunyň kakasy);

Eneň pyganyňa döze bilmedi,
...Nary, oýnap-gülüp geze bilmedi, (Leýliniň ejesi);

Eda bolmas aýtsam hasby-halym Nary-ýu zara,
Eý-ä eý, intizary-Leýli, Mejnun atly ýarym gel. (Leýli)

Yşkyň elemine örtendi Nary, (bir suhanwer);

Ibn Salam gider boldy ýoluna,
...Dözmez Nary-Mejnun garyp halyna, (Ibn Salam)

Ýokardaky mysallardan görnüşi ýaly bu goşgular diňe Mejnun bilen bagly goşgularda däl, eýsem, dessanyň dürli gahrymanlarynyň ady bilen gelen şygýrlarda-da gabat gelýär eken. Munuň üstesine-de Nary bilen bagly goşgular baş ýerde Mejnunyň ady bilen gabat gelse, Leýliniň ady bilen alty ýerde gabat gelýär. Bu bolsa, Narynyň Kaýsyň ikinji bir tahallusy dældigini aňladýar. Diýmek Nary Kaýsyň ikinji bir tahallusy — edebi lakamy däl.

Naryly nusganyň 697-nji we 930-njy bukjalaryndaky golýazmalarda Nary bilen bagly şygýrlaryň ýokdugy, ol goşgularyň diňe 1803-nji bukjadaky golýazmada gabat gelýändigini, bu golýazmanyň hem Nary bilen bagly şygýrlarydyr käbir çeperçilik serişdelerini aýyrsaň ýokarky bukjalardaky (697, 930) golýazmalar bilen sözme-söz diýen ýaly gabat gelýändigini, şeýle-de Narynyň dessanyň diňe bir gahrymanynyň dilinden däl-de, eýsem, dürli gahrymanlarynyň dilinden şygýr düzendigi onuň bu dessanyň awtory dældigini bildirýän zatlaryň biridir. Nary diňe, bu dessany göçüren wagty içki joşgunyna bäs gelip bilmän, dessana öz şygýrlaryny goşupdyr. Diýmek, awtorly meselede biz hem belli alym A. Mülkamanowyň pikirine goşulýarys. Dessanyň Sebatyly ýa-da Mollamurtly nusgasy däl-de hut Naryly nusgasy Andalybyňky. Çünki Andalybyň biri-birinden düýpgöter tapawutlanýan iki sany «Leýli-Mejnun» dessanyny ýazmajakdygy köre hasa.

Eger şeýle bolsa, Nary-da Sebaty ýaly döredijilik işinden has oňat baş çykaran kätip bolmaly. Çünki, 1803-nji bukjadaky golýazmada Narynyň ady bilen dessana

goşulan şygrylar örän çeper we sazlaşykly berlipdir. Emma Narynyň hem kimligi, ömür-döredijiligi, başga haýsy eserleri göçürendigi, diňe kätplik bilen meşgullanandygy ýa-da eser hem döredendigi barada degerli maglumat ýok. Belki ol hem Sebaty ýaly diňe kätplik bilen meşgullanandyr.

Haýsydyr bir şahyryň edebi eserlerini, esasan hem, dessan ýaly uly göwrümlü eserlerini göçürende döredijilikden oňat baş çykarýan kätpleriň öz içki joşgunlaryna bäs gelip bilmän, özleriçe bent, beýt, setir goşýandyklary, öz atlaryny getirýändikleri, ýa-da ýalňyşlyk bilen özüne has ýakyn durýan bir şahyrynyň adyny özge bir şahyryň adyna derek ulanýandyklary nusgawy edebiýat, esasan hem golýazma bilen iş salyşýan adamlara mälimdir. Magtymgulynyň goşgularynyň käte Magrupynyň, Şabendäniň, Keminäniň, Talybynyň, Mandy Küçegiň adyna, käte bolsa, tersine gelyändigigi muňa delildir. Andalybyň «Leýli-Mejnun» dessanyny göçüren Nary atly kätip barada-da şuny aýtsa bolar. Bu türkmen nusgawy edebiýatynda köp duşýan ýagdaý. Muňa ýokarda aýdyp geçişimiz ýaly Sebaty-da, iki eserden döredijilikli işläp bir nusga döreden Mollamurt-da aýdyň şaýatlyk edýär. Mollamurt bu dessany göçüren wagty döwürdeşleri, gündelik durmuşy bilen bagly zatlary degişme (satira) äheňinde «Bu derdime çäre ýokdur» atly we beýleki goşgulara getirip, şeýle diýýär:

Mollamurt, sen gaýra durgul,
Haýdar Jelal assa urgul,
Ýa Ýaradan towpyk bergil,
Men dek bagty gara ýokdur.¹⁸

Beýle ýagdaýy MGI-niň golýazmalar hazynasynda saklanýan 129-njy belgili bukjadaky Seýitmuhammet Saýadynyň «Zöhre-Tahyr» dessanyny göçüren kätipde-de görýäris. Ony Magtymguly bilen şygry aýdyşan belli şahyr Zunuby göçüripdir. Bu bukjanyň 33b waragynda şahyr:

Eý, Zunuby, gapyl olma bir nepes Hak ýadyndan,
Mundan artyk hamdyn aýdara şirin güftara ýok.

- diýip, öz adyny getiripdir. Şu bukjada Zunubynyň ady başga ýerde-de gabat gelyär:

Misgin Zunuby, tä be key (haçana çenli), nala kylar sen misli neý,
Biçäre husnuňy göreý, tapgaýmy men, ýa Rep seni.¹⁹

Bu ýerde Zunubynyň adynyň getirilmegi eseriň Zunuba degişlidigini aňlatmaýar, tersine, bu mysallar eserlerde gabat gelyän her bir adyň şol eseriň ýazary bolup bilmejekdigini subut edýär.

Şu ýerde eger, dessanyň aýry-aýry nusgalarynda atlary gabat gelyän şahsyýetleriň ikisi-de dessanyň kätibi bolsa, onda bu dessanyň haýsy-da bolsa bir

¹⁸ Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Milli golýazmalar instituty, 3-nji bukja, 112 b warak. Geljekde gysgaldylan «MGI» görnüşinde alnar.

¹⁹ MGI 129-njy bukja, 32b warak.

nusgasynyň Andalyba degişlidigini ykrar edýän deliller barmy? diýen sowalyň ýüze çykmagy bolup biläýjek zat. Hawa, alymlar B. Ahundow²⁰ bilen N. Gullaýew²¹ dagylar muny öz işlerinde ýeterlik delilleriň üsti bilen subut etdiler. Emma olar az-kem bärden gaýtmalara ýol beripdirler iki nusgany biri-birinden tapawutlandyrmaz, olary bir nusga hasaplapdyrlar. Hut şonuň üçin-de haýsy nusganyň Andalyba degişlidigini kesgitlemändirler. Elbetde, muňa Mollamurtuň iki nusgadan üçünji bir nusga döretmeginiň täsir eden bolmagy-da mümkin. Mundan başga-da Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Milli golýazmalar institutyndaky 847-nji bukjada dessanyň Andalyba degişliligi bilen bagly şeýle maglumat bar: «Andalybyň özi, asly Hywa, Daşoguz türkmenlerinden bolan. ...Hywa şäherinde birnäçe ýyl okan Orazguly ahundan eşitdim: «Andalyp şahyryň «Ýusup–Züleýha» we «Zeýnelarap» kitabyny we «Leýli-Mejnun» we «Sagdy Wakgasy», gaýry-da birnäçe kitaplary düzen, ýazyp halkyň arasyna ýaýradan Andalypdyr» diýip aýtdy. ...Isgender obaly, asly türkmen Seýitjan Kazy oglunyň dilinden ýazyldy. Ýaşy 70 çenli, garry adam. Ýazan molla Püri Abam ogly, 23-nji iýulda 41-nji ýylda». Ýene şol bukjada saklanýan Andalyp bilen baglanyşykly ikinji bir maglumat: «Gyzylarbat obaly, asly türkmen Durdy molla Öwezgylyç oglunyň aýtmagyna görä, (gyzylarbatly Annamyrat ahundan eşitdim): «Andalyp diýen şahyryň asly Hywa adamsy. ...Zeýnelarap, Ýusup–Züleýha hakynda, Leýli–Mejnun, başga çykaran kitaplary barmyş diýip eşitmedim». Gyzylarbat obaly Durdy molla Öwezgylyç ogly, aksakal, garry adamyň dilinden ýazyldy. Ýazan molla Püri Abam ogly. 27-nji iýulda 1941-nji ýylda.»²² Bu maglumatlardan Andalybyň «Leýli-Mejnun» dessanyny ýazandygy belli bolýar. Diýmek, iki nusganyň biri Andalybyň ýazan dessany. Derňewler bolsa, ýokarda belleýşimiz ýaly Sebatyly nusganyň däl-de Naryly nusganyň Andalyba degişlidigini görkezýär. Hut şonuň üçin-de neşire Naryly nusga esas edilip alyndy.

Ýokarda «Leýli-Mejnun» dessanynyň iki nusgasy barada-da, olaryň kätipleri barada-da, käbir çaklamalar aýdyldy. Emma Sebatyly nusganyň Naryly nusga, ýagny, Andalybyň «Leýli-Mejnun» dessany bilen neneňsi baglanyşygynyň bardygyny, neneňsi aýratynlyklarynyň ýa-da täsirleriniň bolandygyny, dessanyň ýazarynyň bardygyny ýa-da «Şasenem-Garyp» ýaly halk döredijiliginiň önümidigini doly bilmek üçin iki nusganyň hem tankydy tekstiniň düzülmegi zerur. Çünki iki dessandaky çeperçilik serişdeleriniň, söz oýnatmalarynyň we aýry-ayry söz toparlarynyň ulanylyşyndaky baglanyşyklar we aýratynlyklar golýazmalar esasynda düýpli seljerilse, bu sowallaryň köpüsine jogap tapylmagy mümkin. Ýöne, iki nusganyň teksti bilen tanşylanda Sebatyly nusganyň Andalybyň dessanyndan soň dörändigi belli bolýar. Sebatyly nusga has sada, onuň dili häzirki zaman gepleşigine has ýakyn. Mundan başga-da aşyk-magşuklaryň mekdep döwürleri bilen baglanyşykly wakalarda, esasan hem, çeperçilik serişdeleridir söz oýnatmalarynda Mollanepesiň «Zöhre-Tahyryna» kybapdaşlyk duýulýar. Bu bolsa, dessana «Zöhre-Tahyryň» hem täsir edendiginiň ähtimallygyny görkezýär. Eger bu

²⁰ Ahundow B. «Leýli-Mejnunyň» awtory Andalyp bolupdyr. «Edebiýat we sungat» gazetini, 1965, 9-njy iýun; Ahundow B. «Edebiýat we sungatyň» redaksiýasyna. «Edebiýat we sungat» gazetini, 1965, 14-nji iýul.

²¹ Gullaýew N. «Leýli hem Mejnun hakda söhbet». Aşgabat, «Magaryf» 1986, 346-348 sah.

²² MGI 847^e bukja.

çaklama dogry bolsa, eser XIX asyryň ikinji ýarymynda ýazylan bolýar. Onda munuň ýazary belli bolaýjak ýaly? Bu deliller we çaklamalar entek bu nusga barada belli bir netijä gelmekden irräkdigini aňladýar.

Häzirki neşiriň öňki neşirlerden tapawutly tarapy, munda iki nusga biri-birinden tapawutlandyryldy hem-de dessana kätipler tarapyndan goşulan goşgulardyr çeperçilik serişdeleri aýrylyp, mümkin boldugyndan asyl nusga saklanylmaga çalyşyldy. Bu dessany 1991-nji ýylda neşir eden A. Mülkamanow bolsa, iki nusgany biri-birinden aýyl-saýyl etse-de dessandaky Nara degişli goşgulary-da neşire girizipdir. «Leýli-Mejnun» dessanyny 1956-njy we 1963-nji ýyllarda neşir eden alymlaryň bolsa, (1940-njy ýyldaky neşir elimize düşmedi) döwrüň talabyna seslenmekden ötri, bu dessanyň tekstine erkin çemeleşen ýerleride bolupdyr. Olar Mollamurtuň göçüren nusgasyny (3-nji bukja) esas hökmünde alyp, Mollamurt tarapyndan goşulan birnäçe bent goşgyny almasalar-da, onuň dessanyň tekstine goşan degişme we satiriki äheňli jümlelerini nesire salypdyrlar. Çünki goşgularyň arasynda gelyän şol bentler dessana degişli dældigini açyk-aýdyň bildirip dur. Emma, Mollamurt tarapyndan dessana soň goşulan tekst tüýs, şol döwrüň ideologiýasyna bap. Mysal üçin iki neşirde-de aşakdaky ýaly şol bir sözlere gabat gelyäris:

«Azaýymhonlardan biri: «Bu dertge Leýliden özge derman ýokdur» diýdi. Onda eýlekiler oňa: «Sen söwdaýy, nämäni bilýärsiň?» diýip, ony kowdular, ol biçäre gitdi. Ondan soň ikinji biri: «Endamynda öli gan bar» diýip, basyp gan aldy. Üçünji biri: «Meýnisi sarsypdyr» diýip, başyna şor kepek ýapdy. Tördünji biri: «Ýel örgündir» diýip köne daşyň suwuny içirdi. Haýdar işan: «Käpir periden zahym ýetipdir, ýedi gün okamak gerek» diýip, tasma gamçy birle urup: «Bir gara goýun uçugy bar» diýip, dem salyp başlady. Abyt işan hem «Ebjet» hasabyn görüp: «Musulman periden zyýan ýetipdir. Bir ak towuk birle kakmak gerek» diýip, bu hem zor berdi²³. Emma, bu alymlar Mollamurtuň goşan tekstiniň sepini bildirmezlik üçin, ony-da özüçe işlemeli bolupdyrlar. Çünki bu metin 3-nji, ýagny Mollamurtuň iki golýazmany birleşdirip, özüçe döredijilikli işlän nusgasynda şeýle berilýär: «Elgaraz Mejnun sözüň tamam etdi. Abyt işan aýdy: «Bu dertge Leýliden özge derman ýokdur» diýdi. Ony «Sen söwdaýy, nämäni biler sen?» diýip kowdular. Biçäräniň söwdasy tutup, bidir gitdi. Ondan soň Aşyr Hajy: «Endamynda öli gan bar» diýip, basyp gan aldy. Gylyçnyýaz çoluk: «Meýnisi sarsypdyr» diýip, başyna şor kepek ýapdy. Rahman Halyl: «Bat uraýdyr (ýel urupdyr)» diýip, köne daşyň ununy içirdi. Haýdar işan: «Kapyr periden zähmet ýetipdir, ýedi gün okamak gerek» diýip, jelal (badyhowalyk?) birle, tasma gamçy birle urup: «Bir gara goýun uçugy bar» diýip, dem sala başlady. Mollamurt hem ebjet hasabyn görüp: «Musulman periden zyýan ýetipdir. Bir ak towuk birle kakmak gerek» diýip, bu hem zor berdi²⁴. Bu adamlar Mollamurtuň öz döwürdeşleri bolsa gerek. Çünki Mollamurt şol ýerde «Bu derdime çäre ýokdur» atly goşguda:

Mollamurt, sen gaýra durgul,

²³ Andalyp. Leýli-Mejnun. Aşgabat, Türkmenistan döwlet neşirýaty, 1956, 34 sah; Andalyp. Saýlanan eserler. Aşgabat, Türkmenistan, 1963, 69 sah.

²⁴ MGI 3-nji bukja, 112a-b warak.

Haýdar Jelal assa urgul,
Ýa Ýaradan towpyk bergil,
Men dek bagty gara ýokdur.

Daşyň uny demim tutdy,
Şor kepek meýnime ötdi,
Ýary görmeý ajal ýetdi,
Sizler deý mekgara ýokdur.²⁵

-diýip getirýär. Mundan başga-da bu adamlaryň atlaryny «Meniň jogabym» atly goşguda hem getirýär:

Getirgil her ýerde bolsa, dert bilen,
Işim bolmaz şäher, ülke, ýurt bilen,
Haýdar işan gelsin Mollamurt bilen,
Owwalky jogapdyr meniň jogabym.

Tebip bolsa getir ha gazak, galpak,
Gädikde Gylyçnyýaz aýagy ýalpak,
Rahman Halyl, Aşyr Hajy çiş telpek,
Owwalky jogapdyr meniň jogabym.

Derman diläp çagyrrar men Hudaýy,
Ýar ýoluna janym bolsun pidaýy,
Derdim bilse Abyt işan söwdaýy,
Owwalky jogapdyr meniň jogabym²⁶.

Emma dessany neşire taýýarlaýjylar oňa ähmiýet bermän, Mollamurtuň öz adyny aýryp, atlary az-kem üýtgedip dessanyň metinine goşupdyrlar.

Bu dessan taýýarlanylanda 930-njy bukjadaky golýazma esas edilip alynsa-da, 697-nji we 1803-nji bukjalardaky golýazma nusgalaryndan hem peýdalanyldy. Bu nusgalardan iň ygtybarlysy we gadymysy 930-njy bukjadyr. Emma bu bukja hogsanly bolup, başynda-da, aýagynda-da iki-üç waragy ýyrtylypdyr. Golýazma «Aýyrma ýşkdan» atly muhammes bilen başlanyp, «Leýli atlyg ýary şul» atly muhammes bilen tamamlanýar. Golýazma nestalyk usulynda gara syýa bilen owadan we düşnükli edilip ýazylypdyr. Golýazmada sene bolmasa-da kagyzyndan we ýazuwyndan XIX asyryň ortalaryna degişlidigini aňsa bolýar. Kagyzy-da, sahaby-da gündogar önümine degişli bolup, hiç ýerinde möhürdir bellik alamatlary ýok. Bu golýazma metindäki çeperçilik aňlatmalarynyň has dürs we kämil berlenligi bilen beýleki golýazmalardan tapawutlanýar. 697-nji bukjadaky golýazma has soňky döwre degişli. Golýazmanyň başyndan 5-6 warak gopup aýrylypdyr. Tekst Mejnunyň hossarlarynyň leýli üçin sawçylyga barýan wakasy bilen başlanýar. Soňy doly, temmetden soň «Sene 1324» diýlip ýazylypdyr. Bu

²⁵ MGI 3-nji bukja, 112b warak.

²⁶ MGI 3-nji bukja, 109b warak.

1906-njy ýyla gabat gelýär. Bu golýazma 930-njy golýazma örän meňzeş bolsa-da, çeperçilik aňlatmalary az ulanylyp, kä halatlarda wakalar gönümel berlipdir, birki sany goşgy, käbir goşgulardan bentler we setirler galdyrylan ýeri bar. 1803-nji bukjadaky golýazmada hem sene gelmese-de, kagyzyndan we ýazuwyndan XIX asyryň II ýarymyna degişlidigi belli bolýar. Golýazmanyň başynda 5-6 warak, soňunda bolsa bir warak ýok bolup, başy Mejnunyň ejesiniň «Bir mahy-peýker dilberi» atly muhammesi bilen başlanyp, «Leýli bolsa, dagy-yşky bolmazmy?» diýen goşgy bilen tamamlanýar. Golýazmanyň sahaby ýok, metini hem çyg çekip, örän zaýalanypdyr. Golýazma arap hatyndan başy çykmaýan biri tarapyndan çatylypdyr, waraklary ýerli-ýerinde däl, munuň üstesine-de ortalaryndan hem ençeme warak gopup ýitipdir.

Şu ýerde bu golýazma bilen baglylykda ýene bir zat bellenip geçilse ýerlikli bolsa gerek. Ýokarda-da az-kem ýañzydyp geçişimiz ýaly, bu dessan bilen bagly «Naryly nusga» diýen düşünje hem hut şu golýazma bilen baglanyşyklydyr. Bu golýazmada «Naryly nusga» bilen bagly bolan beýleki golýazmalarda gabat gelmeýän we ahyrynda Narynyň ady geçýän 20 töweregi goşgy bar. Bu goşgular beýleki golýazmalarda yzygiderli dowam edýän tekstiň aralaryna täze bir waka getirilmezden, diňe, käbir ýerde belli bir derejede çeperçilik serişdeleri artdyrylyp salnypdyr. Mysal üçin Leýliniň ejesi Leýliniň ölendigini Mejnuna habar berip: «Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!» diýen muhammesi aýdandan soň Mejnunyň ahwaly beýan edilende bu golýazmada Narynyň adyndan şu aňlatmalar we beýtlar artdyrylýar:

«Emma Zeýt biçäre ahwal bul gazaly okyp tamam kyldy. Erse, Mejnuny binowa eşidip, andak nalyşa girdi kim, süňekleri joş uryberdi, tamam peýkerleri mysaly jowwalawar ot saçaberdi, nerkesleriniň silaby tugýan edip, fowwaraýy-möwje durdy, kim, göýä kim, Nuh tupany gaýta başdan berpa boldy. Nalaýy pygany halk-halaýygy andak gulgula saldy kim, göýä kyýamat äşgäre boldy we tahaýýur derýasyna andak gark boldy kim, zemin, asman we köwni-mekandan habary bolmady. Pyrkat atasyna andak örtendi kim, tendürstlük äleminden çykyp, hyrman beýewanyga düşdi, huş-hyret başyndan uçdy we belli-külli ýas meýdanyňa ýüz urdy. Zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, Nejd-pür jepadan düşüp, neşatgähi-Leýli dilaramyň hargähi-haýmasy sary garap, bir gazal okady:

Gözümge jilwe bergen Leýli hargähi, hany Leýli?
Gije-gündiz ýatan ýyglaý, neşatgähi, hany Leýli?

...Garyp jismini andak Nary pyrkat örtedi ýakyp,
Bu Mejnuny-binowanyň ýagşy hemrahy, hany Leýli?»

Ýa-da, Leýli hassa ýatyrka bir kepderini görüp, «Jaýyň idi gülşen» atly müstezady aýdandan soň, Nary Leýliniň ahwalyny beýan edip, aşakdaky çeperçilik serişdelerini we beýtlari getiripdir:

«Leýli dilaramyň sagatba-sagat derdi zyýada bolup, derdi-gamnäk, gussaýy-elemnäk, çeşmi-nemnäk tebi-taby efzun, dide-pür hun, be ýady-Mejnun: «Haý

daryg!, Haý daryg!» tartyp, galganrazy-dilini kyýamata howala kylyp: «Ah, yşk!», «Ah, Mejnun!» diýip, jan be Hak teslim kylar halynda bir gazal okugany:

Didar galdy kyýamat, gelmediň, eý ýar, jan Mejnun!
Oşol gün äşkäre olgusyrazy-nahan, Mejnun!

...Diýdi Leýli bakada intizaryň kylma köp, Nary,
Ýetişgil tiz, goşulgaý onda bul ruhy-rowan, Mejnun!»

Nary tarapyndan goşulan goşgular dessanyň başlarynda däl-de, eýsem eseriň dörtten biri ýazylyp bolandan soň başlanypdyr, artdyrylan çeperçilik serişdeleri bolsa dessanyň ýarysyndan soň goşulyp başlanypdyr. Bu bolsa, Narynyň bu dessany göçürende soňabaka öz içki joşgunyna bäs gelip bilmän, dessana öz şygrylaryny-da, has soň bolsa, dürli çeperçilik serişdelerini-de goşandygyny aňladýar. Beýle ýagdaý nusgawy edbiýatda gabat gelýän ýagdaý. Muny bu dessanyň Sebatyly nusgasy, şeýle-de şahyr we hatdat Mollamurtuň «Leýli-Mejnunyň» iki nusgasyndan (sýužetinden) täze bir nusga ýasap, döredijilikli göçüren nusgasy hem tassyklaýar. Ýöne, şu ýerde bir bellemeli ýagdaý, Sebaty-da, Mollamurt-da kyssa bilen täze çeperçilik serişdelerini-de, täze goşgular-da goşmandyrlar. Sebaty esasan şygryň ahyrynda öz ady bilen gelýän bent artdyrypdyr, Mollamurt bolsa, öz setirlerini goşgynyň arasynda getiripdir. Kätipler bilen baglanyşkly bolup geçen bu ýagdaýlary şeýle düşündirmek mümkin. «Leýli-Mejnun» sýužeti gadymdan bari ähli edebiýatçylaryň ünsüni özüne çekip gelipdir. Nurmuhammet Andalybyň «Leýli-Mejnun» dessany bolsa, diňe bir şahyrlary däl, eýsem kätipleri-de öz erkine göýmandyr. Kätipler-de içki joşgunlaryna bäs gelip bilmän, şahyryň bu ajaýyp eserine öz seslerini goşupdyrlar. Bir söz bilen aýdanynda Andalybyň «Leýli-Mejnun» dessany «Leýli-Mejnun» sýužetinde döredilen eserleriň arasynda iň ajaýyp nusgalaryň biridir.

Milli mirasymyzyň çyn howandary Hormatly Prezidentimiziň ýörite Karary esasynda ýakynda türkmeniň nusgawy dessançy şahyryNurmuhammet Andalybyň 350 ýyllyk toýy toýlanar. Hut şol toý mynasybetli şahyryň Täze galkynyş we beýik özgertmeler zamanasynyň ýaşlarynyň terbiýeli we ruhlarynyň belent bolup ýetişmeklerine oňaly täsir etjek eserleri – filosofik we milli mazmunly şygrylar ýygyndysy, ynsanperwerlige we adamkärçilige ýugrulan, söýginiň we adalatyň dabaralanmagyna çagyryan «Leýli-Mejnun we beýleki dessanlary neşir ediler. Bu bolsa, Andalybyň döredijiligini we dünýägaraýşyny ylmy nukdaýnazardan açyp görkezmeklige itergi berer.

Godarow Rahmanberdi
TYA-nyň Milli golýazmalar
institutynyň ylmy işgäri

LEÝLI-MEJNUN

Emma rawylar andag rowaýat kylarlar kim, Bagdat welaýatynyň suhanwerleri andak habar bererler kim, arap yklymynda Amyry diýgen bir jemagat bar erdi. Olaryň ulugyna Seýit Beni Amyry diýr erdiler. Zyýada ulug-büzürgwar erdi, welaýaty hem magmur we abadan erdi. Seýit Beni Amyry zyýada sahyp-hünär we jümleýi-afakdan şaýeste, derwişnowaz, myhmandost, hoş ykbal erdi. Her çent ki, özi halypawarlykda meşhurdy, leýken bihalaplykdan mysaly şemgi-binur, halaýyk gözüne tire görünir erdi, manendi-hoşa kim, dänäge arzuwment erdi. Seýit Beni Amyry perzende andak muştak erdi. Emma bu hasrat birle umyt eýlär erdi kim, şaýet, desti-bagtym şahaýy-daragty-ömründen miýesser kylarmykan diýip, bu tama birle saýyl we derwişlere köp-köp haýyr we yhsan kylyp, zary we tazarrug birle dergahy-Wajybyl-Wujuda ýüz urup, ýyglar erdi. Emma sagatlardan bir sagat tiri-doga semaýy-nyşana degip, kylan dogasy dergahy-Wajybyl-Wujuda kabul düşüp, Şeýit Beni Amyra bir ogul berdi. Onuň adyna Kaýs goýdular. Seýit Beni Amyry onuň hursantlygyndan hazynasynyň işigin açyp, zer we nukradan Hudaýyň ýoluna tasaddukatlar berdi. Emma bir gün Kaýsyň jemalyna muhabbet birle tomaşa kyldy kim, göýä aftaby-jahan ara deň eksi-jemaly jahany münawwer kylar erdi, lebleriden şeker saçylar erdi. Onuň kamatyny gören we eşiden arzuwynda bolar erdi. Emma Seýit Beni Amyry bu nowg perzendi Hudaýtagala ata kylany üçin sena edip, Perwerdigäri-hiždeh hezar äleme şükür kylyp, bu sözi aýtdy:

Hudaý-a, gudratyň güýçlük,
Tenime jan ata kyldyň.
Dili gamgyny şat eýläp,
Ajap myhman ata kyldyň.

Guş erdim baly syndyran,
Haýy-nebsimi öldüren,
Öýüm rehmete dolduran,
Mahy-taban ata kyldyň.

Başymda fahry täji hem,
Dest kütahym uzyn bul dem,
..... Müsür ömrüm,
Tuhfa Kengan ata kyldyň.

Ferehlik müjdesi ýetdi,
Sagadat elgimi tutdy,
Tamamy derdi-gam gitdi,
Maňa derman ata kyldyň.

Semendi-bagt astymda,

Hökümet ziri-destimde,
Ne matlap bolsa kastymda,
Tükenmez kân ata kyldyň.

Ýüzünde nury-Rahmany,
Münewwer ondan imany,
Munuň dek täzeýi-jany,
Kime yhsan ata kyldyň.

Kelamyň bes, Beni Amyr,
Hudaga şükür kyl wafyr,
Eý-ä, eý Kadyry-Gafyr,
Ne diýsem, an ata kyldyň.

Elkyssa, Seýit Beni Amyry bu sözi tamam kylandan soň, tamam raýat we tabyatlaryna toý berip, hamdy-sena birle meşgul boldy. Emma Kaýs bir ýaşyna ýetdi. Yşk daýasy gelip, suw guýdy we hurşydy-yşk peýkerine tap bere başlady. Kaýs iki ýaş bolanda, bir-iki ülpet birle dilnowazlyk kylar boldy. Elkyssa, muhteser, gün-günden jemaly tarawet tapyp, efsanaýy-halaýyk bola başlady. Her kişi kim, onuň mübärek ýüzüni görse, çün bady-nesim ýüzüne dogaýy-dem salar erdi. Emma Kaýsýň dili çykyp, tekellüm kylarda Hudaýtagala guply dilini açyp, bu ebýat birle kelamy agaz kylyp, bu muhammesi aýtdy:

Eý Huda, Öz şowkuňa ýar et, aýyrma yşkdan,
Zaty-päkiň hormaty, zat et, aýyrma yşkdan.
Tä ser-u pa peýkerim har et, aýyrma yşkdan,
Gunçaýy-köhlümni efgar et, aýyrma yşkdan,
Derdi-mähnetden ne mukdar et, aýyrma yşkdan.

Sözlesin janym erip, bagrym köýüp çeksin pygan,
Ustuhanyň oda ýansyn galmasyn namy-nyşan,
Juýybary gam bolup aksyn gözüm ýaşı rowan,
Asyýa bolsun başyma Ýer bile Gök her zaman,
Günbe-gün derdimi bisýar et, aýyrma yşkdan.

Synaýy-çägime merhem tapmagaý men agtaryp,
Tyfly-nadan dek özüm mün katla ýyglap, ýalbaryp,
Küreýi-şowk içre jismim aksa, ahen dek erip,
Her kaýana telmuryň galsam tegi-pa men garyp,
Çün semender peýkerim nar et, aýyrma yşkdan.

Ýylba-ýyl awaralyk kesp eýleşem bidatlap,
Ýol ýörip, çöller gezip, daglar aşyp perýatlap,
Halky-älemi belent owaz ile näşatlap,
Bargaly ýol tapmasam ädip, emekläp, datlap,

Bikes-u biçäre, naçar et, aýyrma yşkdan.

Kaýs adym, il içre çün meşhur Mejnun bolsa hem,
Magzy-janym tagna daşy birle pür hun bolsa hem,
Jebri-derdiden egerçe başlarym un bolsa hem,
Bir gamym her dem alynça ýüz mün efzun bolsa hem,
Köp belalara meni ýar et, aýyrma yşkdan.

Emma Kaýs bu mynajaty okap, zar-zar çün ebri-nowbahar ýyglar erdi. Nägäh enesi bu sözleri eşidip, wehm edip, muny mekdebe goýar boldy. Elkyssa, şenbe günü Seýit Beni Amyry Kaýsy ulug kadalar bilen mekdebe eltip, mugallymyň aldyna tabşyrdy. Emma mekdephanada birniçe näzenin gyzlar we birniçe periweş oğlanlar mugallymdan ylym öwrener erdiler. Elgaraz, Kaýs gördi kim, mekdephanada bir mahy-enwer we hurşydy-hawer, bir apaty-jan, ýeganaýy-döwran, ýyldyzlar içre Aýa ohşaş birniçe gyzlar bilen Leýli bir tarapda oturyp turar. Ýene bir tarapda jennet içindäki gulmana ogşaş, periweş oğlanlar oturyp turarlar. Göýä ki mekdephana jennetil-mägwa erdi we bular hüýr bilen gulman erdiler. Ýa ki bir menzili-aly we bular barça suraty-jansuz erdiler. Emma Kaýs bu suratlary görüp, göýä bir suraty-bijan boldy we ýene gözi Leýliniň suratyna düşdi, oňa mün köňül birlen aşyky-bikarar boldy. Emma Leýliniň synasya hem Kaýsyň tiri-yşky jaý boldy. Erse, tap-takaty galmady. Elgaraz, be her hal bu günü agşam kylyp, azat boldular. Erse, bu iki dilbent biri-birlerinden aýrylyp, tä garalary gözlerinden gaýyp bolynça, bir-birlerine garap barar erdiler. Emma garalary bir-birleriniň gözlerinden gaýyp bolandan soň, ajap hallar bilen öýlerine bardylar. Erse, Kaýsyň enesi hursant bolup, Kaýsyň golundan tagtasyny alyp:

– Eý Kaýs, jan balam, bu gün mekdebe baryp näme okadyň? – diýip sorady. Erse, Kaýs enesine gören we eşidenin beýan kylyp, bir söz aýtdy:

Bardym edep saraýyga,
Şenbe günü saba bilen.
Düşdi gözlerim bir aýga,
Birniçe dilruba bilen.

Lowhun açyp okar sapak,
Her sapagydyr üç warak,
Nur döküler tabak-tabak,
Agzy doly sena bilen.

Bir peri nüz ile bakar,
Bakyşy janyma ýakar,
Sözlese şeker akar –
Leblerinden, wepa bilen.

Bir peri täze, hoş-hyram,

Nowgüli-bagy-lälefam,
Käkili müşkdür, Leýli – nam,
Ýüz ýaşyrar haýa bilen.

Sözleşedir birin-birin,
Lezzeti janymdan şirin,
Ýüzünde zülpi-anbaryn,
Ak goşulyp gara bilen.

Gaşy, gözi garaşadyr,
Gol salyban dolaşadyr,
Oýnasa, hup ýaraşadyr,
Bir-birine ima bilen.

Kaýsy oda saldylar,
Köňlüni elden aldylar,
Tagzym edip egildiler,
«Hoş!» diýdiler ryza bilen.

Elkyssa, enesi Kaýsdan bu sözleri eşidip bildi kim, ogly yşk söwdasyna ulaşypdyr. Enesi:

– Eý, jan oglum, sen hälä näreside turar sen, bu sözleri goýgul, ylym we edep öwrengil. Yşkbazlykdan hälä saňa hiç peýda ýokdur – diýip, birniçe nesihatlar berip, erte bilen ýene mekdebe iberdi. Erse, Kaýs biçäre baradyrgan ýerinde dilberi ýadyna düşüp, bir söz aýtdy:

Höwes bilen barsam edepphanaga,
Aklym alar ol dilberiniň allary.
Zülpi heniz ýeten imes şanaga,
Meger Huda uzak salmaz ýollary.

Müjgänleri jandan öter gözlese,
Tapmas kişi istäp ony yzlasa,
Şeker damar leblerinden, sözlese,
Totumydyr, bilbilmidir dilleri.

Hak aşygam, Ýusup nebi çyn pirim,
Käski meniň bolsa idi destgirim,
Barsam bu gün, ýat öwretse dilberim,
Elip – katdy, nuktamydyr hallary.

Mert başyny namardyna egmesin,
Namart özün halk içinde ögmesin,
Ýar bagyna hazan ýeli degmesin,
Hoşreň bolsun çemen-çemen gülleri.

Kaýs baradyr mekdebine hoş bolup,
Ýaryn görmek üçin köňli joş bolup,
Meniň ömrüm ýar ömrüne goşulyp,
Zyýat bolsun aý-u gün-u ýyllary.

Elkyssa, Kaýs mekdephana baryp, mollasyna salam berip, bir tarapda oturdy we ýene bir tarapda Leýli – iki dilber köňül guşlaryny perwaza salyp, bir-birlerine gaş we gözlerini ilçi kylyp oturdylar. Elgaraz, tamam ähli-mekdep ylym tahsylyna dem ursalar, bu iki näzenin yşk husulyna nepes urar erdiler.

Emma Kaýs her zaman bir bahana bilen Leýlä: «Galatymy aýtgyl!» diýip, hemdem bolup, aldyna baryp, birniçe sözler aýdar erdi. Emma Leýli hem Kaýsyň bahana kylyp, sapagyn soragany bilip, tebessüm kylyp, Kaýsyň janyna ot ýakar erdi we ýene köňlüne ot salyp, takatyn alar erdi. Gähni Kaýs maşkyny Leýlä eltip, «Taglym ber» diýip, gösterende, ýene Leýli gaş we gözün jilwä girizip, akyly-huşun alar erdi.

Elkyssa, bu rövüş bilen birniçe gün ömür ötürdiler. Bularyň yşk we muhabbetleri gün-günden zyýada bolup, kem-kem arap kabylasyna äşkäre bola başlady. Her tarapdan gybat we şikaýat kyla başladylar.

Elkyssa, Kaýs ol dilrubanyň yşkyndan bikarar bolup, ahy-jigersuz tartar erdi.

Emma bir gün enesi:

– Eý, janym balam, nige munça ah tartar sen, bisabyr we biaram erer sen, ne üçin mundag bikarar bolup sen? – diýdi. Erse, Kaýs enesine garap, perýat kylyp, yşk jamyn noş kylgany beýan kylyp, jan-u dilden bir muhammes okady. Okagany bu turar:

Sakyýy-yşky-ezel berdi ki bu gün jam maňa,
Gussaýydyr elemiden niçeyi engam maňa.
Çarhydan ýetdi zereri subhy bilen şam maňa,
Şire ornuna berip ki zäher-zäher kam maňa,
Wagşy köňlüme ne sabyr-u ne aram maňa.

Kim niçik oda urar suw bile topraga şerar,
Ne üçin kim umar ot suw bile topraga garar,
Daş eger bolsa, onuň ençe ki köýdürmegi bar,
Zerre dek jismimi ýandyrmak üçin mahy-uzar,
Açdy ýüz, ýapdy ýene wadaýy berip ham maňa.

Yşkyndan munça ki apatzede boldum, ne kylaý,
Ýaşlygymdan bäre mähnetzede boldum, ne kylaý,
Ýuwtgany gan meniň, yllatzede boldum, ne kylaý,
Halky-älemde melamatzede boldum, ne kylaý,
Akylydan galmady bir zerre serenjam maňa.

Nägehan bir buty-nowrestäge düşdi nazarym,
Paýy-bent oldum ki ondan öte almaý güzerim,
Rahy-çeşmimden akyp çeşmeýi-huny-jigerim,
Ertäni şam kylyban, gozgalyp ahy-säherim,
Bes barabar görüner erte bilen şam maňa.

Berdi ussady-tarykat maňa taglymy-wepa,
Gerçe, görsetse, bu ýañlyg ýene hem jebr-u jepa,
Hab-u hur hajat imes huny-jiger maňa geza,
Açdy il agzyny ki, bes Leýli, Mejnun neba,
Diýse ger janyma çä ol Leýliýi-gülfam maňa.

Elkyssa, ondan soň Kaýsdan enesi bu sözleri eşidip:

– Eý, janym, balam, bu sözleri aýtmagyl, yşkyňy pynhan saklagyl. Birewiň gyzyňa melamat kylmagyl. Mebada, Leýliniň atasy eşidip, ataň bilen adawat kylmasyn. Ataň hem eşitse, seni bu halda goýmas – diýip, her çent nesihatlar berip, köp täkidler kylyp, ýene mekdebe iberdi. Elkyssa, Kaýsnyň yşky zor kylyp, Leýliniň yşkyndan hüý-mezajy başga bola başlady. Elgaraz, diwanawar her tarapa gider erdi, gäh ahy-sert tartar erdi. Elgaraz, Kaýsnyň ahwaly halaýyga meşhur boluberdi, tagnadan iki tarapda namy-neň peýda boldy. Pelek adaty-gadymysyna başlap, jydalyga sebäp boluberdi.

Leýli hem arap kabylasynyň Beni Haý diýen jemagasyndan erdi. Jemagaýy-Beni Haý zyýada ten mezaj erdiler. Leýken ol jemaga Ýemen bilen Şamnyň arasynda Kuhy-Nejt diýen bir dag bar erdi, şol dagda säkin erdiler.

Elgaraz, Leýli birle Kaýsnyň şöhraty we yşky olaryň gulaklaryna ýetişdi. Erse, Leýliniň atasy neň kylyp, Leýliniň enesine:

– Indi gyzyňy mekdebe ibermegil we daşary çykarmagyl. Eger sözümi terk kylsaň, gyzyňy hem özüňi iki nime barabar kylar men – diýip gitdi.

Elkyssa, Leýli erte birlen mekdebe rowana boldy. Enesi:

– Eý, nury-didäm, balam, Leýli jan! Indi mekdebe barmagyl, öýde oturyp, ylmy-keşde öwrengil – diýdi. Erse, Leýli piç-u taba düşüp:

– Eý, ene jan, her erte ukydan oýadyp, mekdebe iberer erdiň, bu gün nige goýmaz sen? – diýdi. Onda enesi:

– Eý, janym balam, gyz-ogul gözügendən soň daşary çykça, tagna kylarlar. Ataň hem: «Indi Leýli mekdebe barmasyn» diýip gitdi – diýdi. Erse, Leýlä Mejnunyň yşky zor kylyp, yztyraba düşüp, kitabyň goluna alyp, enesine bakmaý gidiberdi. Emma enesi Leýliniň etegiden uşlap goýmady. Onda Leýli jan enesine ýalbaryp, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, simap dek titräp, ýylan dek towlanyp bir söz aýtdy, enesi «Barmagyl!» diýdi. Ene we gyz bu sözi aýdyşdylar:

Leýli: Arzym eşit, eý, ene jan,
Köýdürme janym, goýberäý!
Başyma ýykmagyl asman,
Eý, mähribanym, goýberäý!

- Enesi: Eý gülşeni-jany-jahan,
Bagy-baharym barmagyl!
Ruhy-rowan, aramy-jan,
Şeker nisarym barmagyl!
- Kylawer derdime derman,
Ýüregimde goýma arman,
Käbäm enem, sen mähriban,
Jennet mekanym, goýberäý!
- Gelmiş halaýykdan seza,
Atañ maňa berer yza,
Bir-bir kelamyň jan feza,
Şeker nisarym barmagyl!
- Bolsa halaýygyň üýni,
Atam niçik ýyggaý meni,
Meng eýleme bu gün meni,
Ruhy-rowanym, goýberäý!
- Ruhsaryňa tartyp nikap,
Otur mysaly afytap,
Mekdebe mundag mesti-hap,
Çeşmi-humarym, barmagyl!
- Çeksem ýüzüme bes nikap,
Öýe sygarmy afytap,
Men terk kyldym hur-u hap,
Eý pasybanym, goýberäý!
- Açma çemenniň naryny,
Ýyg käkiliňniň taryny,
Goýgul junun etwaryny,
Aşuftawarym, barmagyl!
- Yşk açdy husnumdan gülüm,
Neçün ýygylsyn käkilim,
Başyň üçin tutma ýolum,
Hoş nüktedanyň, goýberäý!
- Eý, serwi katd-u simin-ten,
Gül-berehne näzik beden,
Gül çehre-ýu bergi-semen,
Hoş lälezarym, barmagyl!

- Ziba – katdym, simin – tenim,
Ot dek ýanar pirahenim,
Goý bu goluňdan damenim,
Jennet mekanym, goýberäý!

- Ähli arapda namy-neň,
Ataňyň haly boldy teň,
Synaga baglap sabry-seň,
Eý nogly-narym, barmagyl!

- Ähli arapda bolsa ar,
Käbäm maňa bol hakgüzar,
Hiç galmady sabry-karar,
Eý razdanym, goýberäý!

- Biçäre eneňden doga,
Her subhy-şam köp merhaba,
Her dyrnagyň müň hun baha,
Desti-nigarym, barmagyl!

- Leýli gyzyňdan köp doga,
Jan birle her şam, her saba,
Gel, hajatym kylgyl rowa,
Eý, hoş enanym, goýberäý!

Elkyssa, Leýli birle enesi bu gazaly tamam etdiler. Ondan soň Leýli dilaram ýüregine sabyr daşyny baglap, külbeyi-ahzana girip oturdy. Emma Mejnuny-binowa birniçe byradarlar, waka eşidenler bilen her sähergähi nala we pygan birle oşol mahy-dilaramyň towaby-köýüne barar erdi. Her kişi kim, Leýliniň wakasyndan özge söz ursa, oňa gulak salmaz erdi.

Kuhy-Nejt karargähi-Leýli erdi. Mejnunyň bara-bara yşky zor kylyp, jununy artyp, birniçe nalalar tartyp çykar erdi. Nägäh birniçe uşak oğlanlar bilen Kuhy-Nejdiň üstüne çykdy. Erse, Leýliniň haýma we hargählerini görüp perýat kylyp, ýyglap durup erdi:

Nägäh Leýli tarapyndan bir şemal gelip, Mejnuna ondag rahatlyk ýetirdi kim, göýäki ölükge täze jan giren dek boldy. Elgaraz Mejnuny-dilefgar bu häsiýeti görüp şemala garap bir söz diýdi:

Saba, hargähi-Leýliden güzer kylsaň, doga ýetir,
Meni-sergeşteden jananyma müň merhaba ýetir.

Oşol mahpara hakydan saňa bes gullugym çendan,
Itiniň häki-paýyndan gözüme totyýa ýetir.

Bu köňlüm muddagasydyr, salam ýetir, saba, menden,
Dogamy destigäh eltip, salamym aşyna ýetir.

Zamana çeşmiden bal-u perime degmesin apat,
Gubary-rahgüzeri-Leýliden bir zerre ja ýetir.

Weli jemgyýetim kyldy perişan ol gara zülpi,
Ol anbardan damagymga meniň buýy-saba ýetir.

Kaýerde ýolda galganlaryň bolan hakgüzary sen,
Hudanyň hormatyndan uşbu hajatym rowa ýetir,

Sezewary-jepa her gün, tenim otlug, adym Mejnun,
Bir yşk uftadasy bu gün umydym ba wepa ýetir.

Elkyssa, ondan soň Mejnun bu sözleri aýdyp, takaty tak bolup, bir-iki jorasy bilen Leýliniň haýmasyna bardy. Emma Leýli haýmada öli dek ýatar erdi. Nägäh Mejnunyň ysy damagyna ýetişip, tenine täze jan girip, ýerinden turup, katdyny rast kyldy. Erse, uzakdan gözi Mejnuna düşdi, derhal haýmadan çykyp, gülaby-didesi bilen ýüzün ýuwup, jigergähinden ahy-sert tartyp, çün güli-now şeküfte dek serwi-huraman huny-hasrat ýuwdup, bakyp durdy. Emma Mejnun Leýlini görüp, göýä perwana şeme özüni uran dek köýer erdi. Emma Leýli apat görmegen çemene ogşap, jilwe berip, durar erdi. Mejnun hem hazan bady degen topraga ogşap, titräp durar erdi.

Elgaraz, bara-bara bu iki belakeşleriň yşklary zor kylyp derdi-elemleri zyýada bolup, piçi-tabä düşüp, ýylan dek tovlanar erdiler. Elgaraz, bu halatda birniçe pursat zar-zar çün ebri-nowbahar ýyglaşyp durup erdiler. Emma Leýliniň atasy Leýlini bu halda görüp, goluna hanjary-abdar alyp, Leýlä garap, ýöriş kyldy. Emma Leýli hem atasyndan ters edip we rakyplar tagnasydan, heder kylyp, haýmasyna girdi. Mejnun hem zar-zar ýyglaşyp gaýdyp, Nejt dagyna bardy. Gijeler halaýygyň gözünden pynhan baryp, Leýliniň haýma we hargählerinden gerd-ä gert aýlanyp, «Şul ýerlerden ýörügen sen!» diýip, ýerleriň topraklaryn posa kylyp, gözlerine sürter erdi we ýene Leýliniň garap duran ýerine başyn goýup, ýüz-gözün ýerlere sürtäp, ah tartar erdi, «Şul ýerde sen garap durup erdiň!» diýip, ýeri gujaklap, bihuş bolup ýykylar erdi. Daň atynça müň ölüp, müň diriler erdi. Emma daň atandan soň naçar, gaýdyp gider erdi. Bu röwüş bilen hur-u hap we aram-u karary ýok erdi. Diwanawar her tarapda ýörüp, «Mejnun» at göterdi.

Emma Mejnunyň hyş-u tebarlary we akrabalary Mejnuny bu halda görüp, gamgyn bolar erdiler. Leýkin Mejnunyň atasy bilmeä erdi kim, bir eziz perzendi ne sebäpden bela mübtela bolup turar. Bir gün Mejnunyň enesinden sorady:

– Bilermi sen, Mejnunyň hasby-halyndan habar bergin, muňa ne bela bolupdyr, nige munça diwanalyk kylar. Eger bilseň, aýtgyl, onuň alajy ne bolar eken, alajyna küşeş kylaýyn!

Onda Mejnunyň enesi Mejnunyň atasyna garap, Mejnunyň halyny beýan kylyp, niçe ýerlerden tymsal getirip, bu muhammesi okap, bir söz diýdi, görüň näme diýýär. Muhammesi-zagypaýy-biçäre bu turar:

Arzym eşit, aýdaý heman, eý Seýit Beni Amyry,
Bulmuş Beni Haýdan rowan bir mahy-peýker dilberi.
Leýli erer ady, çenan nowreste bir hup duhtary,
Dogmaz eneden bigüman soňdan ýene zyba peri,
Onuň üçindir her zaman ogluňyň bu derdeseri.

Ol onda perýat eýlese, bul munda müň eýlär pygan,
Geçmiş tiriklikden hem ol, bu munda eýläp terki-jan,
Enduhy-hasrat birle ol, munda munuň içgisi gan,
Biçäreler awaradyr yşkdan tapypdyrlar nyşan,
Leýli, Mejnuny jana-jan, uşşaklarynyň serweri.

Ýaşlykda aldyran köňül awaraýy-jananasy,
Bolmas nesihat birle sag yşk ähliniň diwanasy,
Köýdürse jismin şem özi, köýmezmi bes perwanasy,
Mähnet biriniň hemdemi, külpet birniň hemhanasy,
Mundag olara ýazylan «Kalu belanyň» depderi.

Her çent eger pent eýleşem «Leýli!» diýbän, salmaz gulak,
Silaby-eşki-çeşmiden Nejt dagynda salmyş bulak,
Gögsüde neşteri-Leýli mejruh erer başdan-aýak,
Jan bilen gül dek esresem, tartar özün ilden yrak,
Ryzwanmydyr bergen nyşan, jennetmidir bargan ýeri.

Rakkas dek, öýden çykyban, dynmaý uradyr desti-pa,
Agzyndadyr mähr-u wepa, bagryndadyr tiri-jepa,
Başdan uçan akyl-huşy, ruhsarydan – şerm-u haýa,
Men bilgenim aýdym saňa mundan nary bilgeý Huda,
Ha ýagşy bolsun, ha ýaman peýwend-i-janyň göwheri.

Elkyssa, ondan soň Mejnunyň enesi atasynyň aldynda bu muhammesi okap, sözünü tamam kyldy. Erse, ondak raýy-şeripi tutdy kim, gül çehresiden gertlerini arytsa we oşol düri ki jahan memleketi ondan münawwer, özüniň başyna otursa. Elkyssa, muhteser, Seýit Beni Amyry bu sözi eşidip, ulug-kiçik hemme jemagasyny haýkyryp ýygyp, maslahat kylyp, geňeş saldy we:

– Hemme küşeş kylalyň, şaýet, Mejnun – aşufta hal – biçäräni perişanlykdan gutargaýmyz, musulmanlyk bilen miýesser kylalyň – diýdi. Tamam hyş-tebarlarynyň raýlary ondak boldy kim: «Eger nika ýoly birle miýesser bolsa, her kalaý kylyp, oşol aşuftany bu perişanlygyndan çykargaýmyz» diýip, maslahata enjam berdiler we birniçe raýat jem bolup, Leýliniň atasyna sawçylyga barmaga razy boldular. Seýit Beni Amyra bu maslahat hoş gelip, özüne manent birniçe ähli-

şukuhý alyp, ýola düşdüler we Leýlä sawçylyga bardylar. Elgaraz, ol dilaramyň kabylassy hem habar tapyp, has-u-aam aldlaryna pişwaz çykyp, yzzat-ekramlar birle bu ähli-şukuhý Leýliniň işigine eltip oturdylar. Doga we senadan soňra bulara myhmandarlyk kylyp, birniçe aby-tagamlar tartyp, hyzmat kyldy. Leýliniň atasy sorady we aýtdy:

– Eý, ezizler, eý Seýit Beni Amyry, ne matlap bilen bu pakyrlary ýoklap, mähribanlyk birle gadam renjide kylyp sizler, her ne hyzmat bolsa, emr kylyň, eger golumyzdan gelse, hyzmat kylalyň, muddagaňyz bolsa hasyl kylalyň! Onda Seýit Beni Amyry maksadyny nazm birle beýan kylyp, bir söz aýtdy.

Jan bagynda bir bilbilim bar idi,
Perwaz edip, arzuw-arman istemiş.
Gül şowkunda çeşmi girýan, zar idi,
Täze gül-u täze bossan istemiş.

Hiç kimsäniň nesihatyn almagan,
Mähnet çekip, rahatyny görmegen,
Göz ýaşyna gark olganyn bilmegen,
Wamyk sypat Uzra nyşan istemiş.

Yşkyň ody ruhsaryny zert etgen,
Sagat-sagat dert üstüne dert etgen,
Hijran bilen jismi-janyn fert etgen,
Jan bilbilim aramy-jan istemiş.

Ýaş ornuna gözlerinden gan akyp,
Jan köýdürüp, süňeklerin ot ýakyp,
Nejt dagynda didban bolup, ýol bakyp,
Züleýha dek mahy-Kengan istemiş.

Seýit seniň öwladyňy gözledi,
«Sözün nedir, dostum» diýbän sözledi,
Gije-gündiz bu sebäpden bozlady,
Leýli atly mahy-taban istemiş.

Elkyssa, ondan soň Seýit Beni Amyry bu sözünü tamam kyldy. Erse, Leýliniň jemagasy bildi kim, bular Leýli üçin sawçylyga gelmiş we hastgärlik kylyp turarlar. Leýliniň atasy Seýit Beni Amyrydan bu sözi eşidip:

– Eý, Seýit Beni Amyry, sözüňizi bisýar abdar görer men, ony jan-dil bilen kabul kylar erdim. Weliken eşidermiz, siziň ogluňyz diwana we aşufta ahwal, hatyry-perişan we jynly ermiş. Diwana biziň haryfymyz ermes. Özüňiz hem hup biler siz kim, kabylaýy-arap aýypjuý adamlar turarlar, özümüzizi göre-bile, ýanar oda urmas biz. Tä ogluňyz diwanalykdan çykmasa maňa bu sözleri yzhar kylmaňyz, sözüňizi kabul kylmas biz. Eger ogluňyz diwanalykdan we hatyry-perişanlykdan syhhat bolsa, bu sözi kabul kylar biz – diýip, bir-bir beýan kyldy. Elgaraz,

jemagaýy-Seýit Beni Amyry olaryň bu nowg tagna sözlerine gahary gelip gaýtdylar. Her haýsy we menzeleýi-garyby-gamreside bolup, yzlaryna ýanyp geler erken: «Bu diwananyň bir alajyny kylalyň» diýip bir pikir etdiler. Öýüne baryp, Mejnuny-jigerhuny çagyryp, nesihat birle:

– Eý, Mejnuny-jigerpara, Leýlini unutgyl, öz kabylamyzdan haýsy gyzy halasaň, saňa miýesser kylalyň! – diýdiler. Erse, Mejnuny-binowa bu sözler nähoş gelip, öz jemagasyňa garap, bir muhammes okady, beýany bu turar.

Bir hassa menem, derdime derman geregim ýok,
Aşuftalygym bes maňa saman geregim ýok.
Bu hyş-u tebardan maňa yhsan geregim ýok,
Zowk etgeli bir özge gülüstan geregim ýok,
Leýli geregim, jismim üçin jan geregim ýok.

Yşk ýolunda bu janym üçin birr dilemeý men,
Gowgasy düşüp başyma, efser dilemeý men,
Perwaz edeýin diýip, özüme per dilemeý men,
Gulmany-behişt-u peri-peýker dilemeý men,
Leýli geregim, jismim üçin jan geregim ýok.

Azurda suhan birle eritmäň jigerimi,
Syndyrmak üçin tagna bile bal-u perimi,
Bihuda kalam ile sowutmaň ýüregimi,
Hak beren Özi lupt ile eden dilegimi,
Leýli geregim, jismim üçin jan geregim ýok.

Bihuda gider – pendiňi diwana ne bilsin,
Jugz ülkesi weýrana bu weýrana ne bilsin,
Çün köýmeginde özgäni perwana ne bilsin,
Köňülde ne söz baryny bigäne ne bilsin,
Leýli geregim, jismim üçin jan geregim ýok.

Her ýan akyzyp ýyglaýyram çeşmimiň seýli,
Derdime dowla ýok, ne kylaý hyş ile heýli,
Köňlüme düşüpdür meniň, bes, Leýliniň meýli,
Leýlige gerek Mejnun, Mejnunyga hem Leýli,
Leýli geregim, jismim üçin jan geregim ýok.

Elkyssa, ondan soň Mejnundan bu sözleri eşidip, hemme hyş-tebarlary birden ýüz öwürdiler we onuň ahwalyna zar-zar ýygldylar. Ondan soň, Seýit Beni Amyra:

– Eý, Seýit Beni Amyry! Imdi ogluňdan syhhatlyk umydyňy üzgöl, nesihat birle tedärigi bolmaz, imdi sen bilgil! – diýip, her haýsylary bir tagna kylyp, öýlerine gitdiler. Elkyssa, muhteser, Seýit Beni Amyry ogluna ýene pendi-nesihat kylyp:

– Eý, oglum, Leýli üçin köp köýmegil, biz seniň üçin Leýlä köp küşeşler kyldyk. Leýli seni diýmedi. Sen hem Leýlini unutgyl, ol seni unutdy. Leýli seni söýmez, sen hem ondan geçgil! – diýip, birniçe ýerlerden tynsal getirip, bir söz aýtdy, görüň näme diýýär:

Arzuw-arman bilen bardyk ýaryňa,
Leýli geçdi, sen hem ondan geç imdi.
Rehm etmedi perýadyňa, zaryňa,
Leýli geçdi, sen hem ondan geç imdi.

Arzyň aýtdyk, köňlün asla bozmady,
Meger kysmat ony saňa ýazmady,
Köňli söýmez güli bagban üzmedi,
Leýli geçdi, sen hem ondan geç imdi.

Akyl özün ýanar oda urmady,
Atyň julun ite laýyk görmedi,
Çarhy-pelek myradyňça ýörmedi,
Leýli geçdi, sen hem ondan geç imdi.

Rahat ýolun gözden salyp zar etme,
Eziz başyň jepa bilen har etme,
Biwepadyr ýaryň, guzym ar etme,
Leýli geçdi, sen hem ondan geç imdi.

Ataň aýdar saňa pendî-nesihat,
Wepasyzdyr, başdan boldy alamat,
Reýgan gider çekseň ah-u nedamat,
Leýli geçdi, sen hem ondan geç imdi.

Elkyssa, Seýit Beni Amyry bu jogaby aýdandan soň Mejnuny-binowa atasyndan bu sözi eşidip, zar-zar ýyglaý, gol urup, köýnegini eteginden tä ýakasynaça para-para kyldy, ýüregine ot düşüp, gaýta beter elemi täze bolup, janhowlundan lybaslaryny para-para kylyp, başyny ýalaň kylyp desti-hasrat başyna urup, «Waý, Leýli, waý, Leýli!» diýip, diwanawar her tarapa ýüwürip, gähi gursagyna urup, zar-zar çün ebri-nowbahar ýyglaý, nalyşyna dag-daşlary erider erdi. Ýüz-gözlerine ýollaryň topragyndan sürter erdi: «Eý, ýary-mähribanym, waý, aramy-jan bikararym, meniň bitakat-u biaramlygym we diwanalygym seniň üçin turar. Sen ne üçin hyşy-tebarlaryň we akrabalaryň bilen ar kylyp, nükte söz aýdar sen we ataňy öz töwrine goýar sen, ony ýola salmaz sen. Seniň hyş-u tebarlaryň nükte sözleri aýdanyna meniň hyş-u tebarlarymyň zehini käýinip, ar kylyp, menden ýüzlerini öwürdiler, meniň bu bihanymanlygym we biçäreligim sen ýar üçin!» diýip, zar-zar ýyglaý, ýaryny ýat kylyp, bir muhammes okady:

Yşk ýolunda, eý dilruba goýdum gadam sen ýar üçin,

Her tün çekip men binowa ah-u nedem sen ýar üçin.
Bilmem saňa ne muddoga mende elem sen ýar üçin,
Başymda mün jebr-u jepa, zulüm, sütem sen ýar üçin,
Janymda mün derdi-bela, ýüz ança gam sen ýar üçin.

Almazmy sen menden habar, yşkynda boldum derbe-der,
Tünler çekip ahy-säher ýuwtmak işim huny-jiger,
Ursam beýewanlara ser men bagry birýan, çeşmi ter,
Synama sanjyp tiri-yşk, kyldym tiriklikden güzer,
Janymda mün derdi-bela, ýüz ança gam sen ýar üçin.

Nalama itler ýyglaşar, eý ýar, eşitmeňmi seda,
Gelgil meniň golumy tut, galdym aýakdan men geda,
«Geçgil nigäriňden» diýbän kim, urdular zynjyry-pa,
Maksat saňa bilmem nedir, men mübtela, men mübtela,
Janymda mün derdi-bela, ýüz ança gam sen ýar üçin.

Lutp eýläbän eý mähriban, sorsaň ne bolgaý hasby-hal,
Holkum guryp, derman gidip, yşkynda galdym bimejal,
Hunaba-hasratlar ýuwdup, il tagnasyndan paýymal,
Külpetde älemden ötüp, boldum hazan, eý now nahal,
Janymda mün derdi-bela, ýüz ança gam sen ýar üçin.

Mejnuny-yşk awarasy boldum ajap zaryň seniň,
Könlümde hasrat ýarasy, tä men giriftaryň seniň,
Derdimiň bolmaz çäresi, bolaly bimaryň seniň,
Başdan-aýagym ýarasy ser tä ser efgaryň seniň,
Janymda mün derdi-bela, ýüz ança gam sen ýar üçin.

Elkyssa, ondan soň, Mejnuny-aşufta hal bu sözleri aýdar erdi, gördi kim, Mejnunyň derdi-yşky we jununy gün-günden zyýada bola başlady. Erse, atasy «Her diwana aşuftalyk galyp, kabyly-zynjyr bolar. Munuň aýagyna zynjyr urmasam bolmaz, beýewanlara ulaşyp gider» diýip, aýagyna zynjyr we gerdenine risman baglap goýdular. Emma Mejnuny-binowa aýagynda zynjyr, boýnunda ýüp, könlünde gamy-Leyli, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, biçärelilik bilen Hudaýa bu mynajaty okydy:

Rahman Eýäm, berip jany,
Ýokdan meni bar eýlediň.
Aşyklara giň jahany,
Mähnet berip, dar eýlediň.

Hiç bolmady bähbit işim,
Gün-günden artar käýişim,

Gurbat içre galyp başym,
Ajaň müşgöl kär eýlediň.

Duşman boldy dost diýenim,
Awy boldy her iýenim,
Semender dek jismi-janym,
Köýmek üçin nar eýlediň.

Hazan öýi boldy jaýym,
Nejat bergin, eý Hudaýym,
Her dem artar ah-u waýym,
Köp jepaga ýar eýlediň.

Arzyn saňa aýdy Mejnun,
Çeşmi — girýan, derdi — eýzun,
Züleýha dek Ýusup üçin,
Gan ýygladyp, zar eýlediň.

Elkyssa, Mejnun bu gazaly tamam kyldy. Ondan soň, Mejnuny-jigerhundan bu sözleri eşidip, ata-enesi jüstüjuýa düşüp, her ýerden we her hajatgähden dogra diläp geller erdiler. Hyş-tebarlarynyň her haýsy bir çäre üçin, her tarapa ýüwürip, derdine dowa agtarar erdiler. Her ýerde bir şerapatly büzürg kişi görseler, aýagyna ýykylyp, ondan hajat dilär erdiler we ýene öwliýälere ys we çyrag kylyp, arwahlardan Mejnunyň derdine şypa dilär erdiler. Emma hiç alaç tapylmaz we hiç ýerden gollaryna dürri-maksut girmez erdi.

Elgaraz, hyş-tebarlary jem bolup, ittifak kylyp, Mejnunyň atasyna:

– Eý, Seýit Beni Amyry, ogluňy hanaýy-Käbeýi-mugazzama alyp barsaň, şaýet ol hanaýy-şeripiň şerapatlaryndan bu jununlyk belasy munuň başyndan dep bolgaý – diýip, ýol görkezdiler. Elkyssa, muhteser, Seýit Beni Amyra bu sözler makul boldy. Haj möwsümi bolup erdi. Seýit Beni Amyry perzendi-dilbendini bir düýä mündürüp, Mekgeýi-mugazzama rowana boldy. Elkyssa, hanaýy-Käbä baryp, oglunyň golundan tutup girizip oturtdy we:

– Eý, janym, balam, Mejnuny-dilefgarym, eý gözümiň nury, ýüregimiň peýwendini, bu jaý bazy oýnamak, gülmek we diwanalyk kylmak jaý ermez, bu ýer tazarrug we zary jaýydyr. Bu ýerde her kim hajat dilese, rowa bolar, päk köňül we sydky-yhlasyň bilen bu mübtelalyk we perişanlykdan gutulmak üçin Hudaýdan derman diläp «Meni bu mübtelalykdan halas kylgyl» diýip, ýyglagyl, enşa Allatagala, bu belalardan halas bolar sen! – diýip, nesihat kyldy. Emma Mejnuny-aşufta ahwal atasyndan bu sözi eşidip bildi kim, bul ýerde hajat rowa bolar we dogra müstejap bolar, arkasyny diwary-metjidi-Hareme sürtüp:

– Iläh-ä, derdimi ýüz esse owwalkydan zyýada kyl – diýip, öz köňlüne nesihat kylyp, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, bu mynajaty okady:

Mähnet çekip geldim bu gün bu jaýa,

Akyl adam haýran bolan jaýydyr.
Sabr eýlärem ýardan gelen jepaýa,
Müşgil derde derman bolan jaýydyr.

Bir dilberin bolup könlüm maýyly,
Çöller gezip, boldum yşkyň saýyly,
Hakyň kysmatyna bolup kaýyly,
Ysmaýyl dek gurban bolan jaýydyr.

Ýowuz gün bar är ýigidiň başyna,
Başyň urgun bu Kābāniň daşyna,
El sunawer Halyl Rahman işine,
Söwer gullar myhman bolan jaýydyr.

Dost golundan gülgün şerap içilsin,
Ýazygymyz her ne bolsa geçilsin,
Joş uruban Hak rehmeti seçilsin,
Katra gelse, umman bolan jaýydyr.

Haktagala kysmatyna eg başyň,
Jepalara sabr et, çytmagyl gaşyň,
Hetden zyýat bolsa eger kylmyşyň,
Gaffar Eýām afw eýlegen jaýydyr.

Ýürek dag-u derdin açyp ýyglagyn,
Şirin jandan belli geçip ýyglagyn,
Gözden ganly ýaşyň seçip ýyglagyn,
Aşyklaryň girýan bolan jaýydyr.

Mejnun gul, sen Haka eýle mynajat,
Uzruň aýdyp, ýyglap dilegin hajat.
Yşkdan köňül aldyrmagyň ne uýat,
Geda guluň soltan bolan jaýydyr.

Emma Mejnuny-zar bu sözleri tamam kylyp, puşt bediwary-Kābe kylyp,
«Waý, Leýli, waý, Leýli» diýip, zar-zar ýyglap durar erdi. Atasy:

– Eý oglum, eý Mejnuny-dilefgarym, balam, bu sözleri goýgul, bu aşuftalyga
Hudaýdan syhhatlyk diläp, zary kylgyl, bu hanaýy-şeripiň hormatyndan
Perwerdigäri-älemden «Bu perişan hatyrykdan gutgargyl!» diýip, ýyglassaň ne
bolgaý. Meni namys-neňden we halaýygyň tagnasydan gutarsaň ne bolgaý! –
diýip, ýyglap, töwella kylar erdi, bu eziz perzendi üçin ýüregi köýer erdi. Bu derdi-
bidowaga köp derman diläp, nowhaýy-zary kylar erdi.

Emma Mejnun atasyndan bu sözleri eşidip, atasyny bu ahwalda görüp, gaýta
beter elemy zyýada bolup we derdi gozgalyp, halkaýy-deri-Kābeýi-mugazzama gol
urup, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, bir muhammes okady:

Be hakky zaty-päkiň derdimni bisýar kyl, ýa Rep,
Alajy bolmasyn andak ki zar-u zar kyl, ýa Rep.
Gözüm ýaşyn jiger gany bilen gülnar kyl, ýa Rep,
Sera-pa peýkerim Leýli üçin, efgar kyl, ýa Rep,
Başyma rehmeti-yşkyňy bes serşar kyl, ýa Rep.

Şeraby-yşkdan doýynça ber andag ki mest eýläp,
Hyýaly-zülpi-Leýli birle akylm paýy-best eýläp,
Miýesser eýlegin hümmet semendin ziri-dest eýläp,
Iläh-ä, aşyk-magşuklary goşgun destbe-dest eýläp,
Hyýalym guşlaryn Leýli üçin bisýar kyl, ýa Rep.

Gamyndan şem dek çyksyn meniň ser tä serimden ot,
Semender dek zamany bolmasyn kim peýkerimden ot,
Köýen perwana dek joş eýlesin bal-u perimden ot,
Çü kaknus, nala başlap çykaly häkisterimden ot,
Munuň dek derdi-biderman, bilen bimar kyl, ýa Rep.

Iläh-ä, dert ber andag ki bes huny-jiger birlen,
Bolaý awaraýy-bihanyman julide ser birlen,
Lahat topragyna başym urgaý ruhsary zer birlen,
Kepen ýyrtyp, gopaý magşar günü bu derdeser birlen,
Talattup birle ol günü laýyky-didar kyl, ýa Rep.

Hudaý-a, dembe-dem pür derdi-yşk etgin sereştimni,
Muhabbetden zamany haly kylma sernewiştimni,
Münewweri yşkdan kylgyl berri-sähraýy-deştimni,
Miýesser eýle, ýa Rep, däneýi-maksat-kiştimni,
Men Mejnuny-sergerdanyň ýaryny ýar kyl, ýa Rep.

Emma Mejnun bu muhammesi tamam kyldy, erse, atasy owwaldan tä ahyr hekaýatyn eşidip oturyp erdi, görüp bildi kim, bu kyssaýy-müşgil bu ýerde hem açylmaz. Naçar we näalaç, mäýus bolup gaýtdy.

Elkyssa, Mejnun bu sözleri aýdyp, gije bilen hanaýy-Käbeden çykyp, beýewanlara sary yüz urup, mesti-biygtyýar bolup bidir gitdi. Emma atasy ogluny ýitirip, tapa bilmeý, hanaýy-Käbeden çykyp, birniçe gün ýol ýörip, öýüne bardy.

Elgaraz, Mejnunyň ahwalyny hyş-u tebaryna beýan kyldy, olar hem eşidip, naçar we näalaç bolup, hamuş boldular, ondan syhhatlyk umydyny üzdüler.

Elkyssa, Mejnun hanaýy-Käbeden çykyp, mesti-biygtyýar baryp, bir kabylaýy-arapa dahyl boldy. Gursagyna urup, Leýliniň yşkyndan bitakat bolup, birniçe gazallar, kasyda we bediheler aýdar erdi. Emma eşiden, adamlar Mejnunyň gazalyny ýat tutup, gören halaýyklar guruh-guruh gelip, ýazyp alyp, okap, öwrener erdiler.

Elgaraz, aradan birniçe muddet ötdi. Mejnunyň bu ahwalyny bir kişi görüp, baryp, Leýliniň jemagasyňa: «Pylan ýerde bir diwana «Waý, Leýli, waý, Leýli» diýip gars kakyp, gursak urup, Leýliniň şanyna birniçe gazallar aýdýar, men hem öwrendim» diýip, onuň aýdan gazalyndan birniçe gazallar aýtdy. Ýene hem «Birniçe oglanlar öwrenip, Leýlini dillerinden goýmazlar, weliken bir ajaýyp jynly diwana durar» diýdi. Erse, Mejnunyň yşky halaýyk agzyna düşdi, bu söz äleme owaza boldy.

Emma Leýliden söz eşidiň. Bu söz Leýliniň gulagyna degdi. Elgaraz, Leýli hem Mejnunyň pyrakýnda köýüp, ýanyp, gury post we ustuhan bolup, külbeýi-ahzanda bimar we renjur bolup erdi. Emma bu habary eşidip, endek tenine täze jan girip, «Waý Mejnuny-dilefgarym, waý ýaşlykda köňül aldyran nigarym, sen hem men dek köýüp, ýanyp, yşk ataşyna düşüp, Mejnun bolup ýören eken sen. Men hem külbeýi-ahzanda bimar we bikarar turar men. Rakypdar tagnasyndan dem alara mejalym ýok erdi, öler halata ýetişip erdim. Ýüz şükür kim, seniň at-owazaňy eşidip, tenime täze jan girdi» diýip ýyglar erdi.

Elkyssa, Leýliniň atasy, hyşy-tebary we ähli kabylasy bu wakany eşidip, neň kylyp, patyşa baryp, arz kyldylar kim: «Dat, patyşamyz, pylan deştden biziň diýarymyza bir jynly diwana ýigit gelip, köp sibbe-sutuhlary aýdyp, gyzlarymyzy melamatzede kylarlar Leýlini betnam kylmak üçin baş açyk, aýak ýalaň, gäh raks we gäh ýeri posa kylar. Ýene sagat-sagat gazalhanlyklar kylar we hoş owaz birle okar, il ondan ýat alar. Leýli hem onuň pyrakýnda gury post we ustuhan bolup ýanyp turar. Şul wagt alajyny kylmasaňyz bolmaz. Meniň gyzymy halaýyga betnam kylyp ýörer. Halaýyk tagna kylar. Bizler ulusyň tagnasynda galdyk» diýip, soltanlaryna perýat kyldylar we ol jemagat maslahat birle sylahy-hunrizlik alyp onuň depi üçin küşeşde boldular.

Erse, patyşa dergazap bolup, bir kişä: «Ol ýigii tapyp alyp geliň, onuň hup yhtymamyny kylaýyn!» diýip buýurdy.

Emma Seýit Beni Amyry öwladýndan bir kişi bar erdi, ol aňlap baryp bu jemagaty habardar kylyp: «Eý, Seýit Beni Amyry, seniň ogluňyň golundan patyşa arz kyldylar, patyşa hem dergazap bolup, kişi buýurdy, mebada bir hadysa bolmagaý we ony nabut kylmagaýlar» diýdi.

Erse, Seýit Beni Amyry ol kişiden bu sözi eşidip, içine ot düşüp, Mejnuny agtaryp, ogluny istäp, çölbe-çöl kydyryp barar erdi. Nägäh Beni Sagt jemagasydan bir kişi şikar kylyp ýörüp erdi. Nägäh ýoly Abu Kaýs dagynyň garyna düşdi. Erse, gördi kim, gar içinde, bir kenarda mesti-biygtyýar we agzyny mur, mar watan kylan bir adam ýatypdyr kim, nepesi gähi geler we gähi gelmez. Bir saýasydan özge hemdemi we mähremi ýok erdi, ah-u naladan başga pişesi ýok erdi. Emma şol Beni Sagtly saýýat ol mahzunyň halyny görüp, şapakat birle baş ujunda oturyp, halyny sorap, bu müstezady okady:

Ne jan sen, eý-ä ähli-beşer, eý mahy-mahweş,
Messana ýatyp sen.
Janymdan ezizräk görüner sen şahy-dilkeş,
Mähnete batyp sen.
Ahy-dili-şereriň bilen janyň tutaşypdyr,

Otlug nepesiň bar.
 Neden seniň päkize diliň boldy müşewweş,
 Äýtgyl, ne edip sen?
 Bagryň erip, halkyň guryň, agzyň doly zährap
 Ganly jigeriň suw.
 Kaýsy senem elinden içip badaýy-ba yşk,
 Aklyň unudyp sen.
 Hemsäýa – pygan, nala – rafyk, gam – hemdem,
 Eý aşyky-şeyda.
 Äýtgyl maňa kim, derdi-diliňni – kime gaş-gaş,
 Neçün uýatyp sen?
 Älem gözüňe teňmi kylyp sen, watanyň gar,
 Özüňden habaryň ýok.
 Jismiň köýedir, başdan-aýagyň bary, meger,
 Älemden ötüp sen.
 Döwrany-zamandan habaryň ýok, eseriň ýok,
 Nedir saňa bu hal?
 Gan boldy jiger suz bile, saňa eý nere ahfaş,
 Goldan güw gidip sen.
 Sagdy seniň ahwalyňa takat kyla almas,
 Eý serweri-älem!
 Älem gözüňe teňmidi çün däneýi-haş-haş,
 Tahtyga ýetip sen.

Elkyssa, ondan soň ol Sagdy diýen saýýat bu sözi aýdyp, her çent söz sorady, ol Mejnuny-mahzundan hiç eseri-jogap bolmady. Ahyr näalaç-naçar munuň diriliginden umyt üzüp ýandy we ol ýerden güzer kylyp ötüp barar erdi, nägäh alnyndan Seýit Beni Amyry ýolukdy. Ol golunda hasaýy-natuwany, gäh ýykylyp, gäh turup, «Waý Mejnunym, balam!» diýip, agtaryp perişan ýörer erdi. Erse, Sagdy bilen mulakat kyldy. Sagdy aýtdy:

– Eý baba jan, bu çölde ne yzlar, ne işlär siz?

Onda Seýit Amyry:

– Eý saýýat, Mejnun diýen oglumy agtarar men. Eý byradar, Mejnun balamdan bilermi sen? – diýip, başdan-aýak oglunyň etwaryn we ahwalyn aýdyp, zar-zar ýyglar erdi. Emma Sagdy:

– Eý, baba jan, waý natuwan, men Abu Kaýs dagynyň garynda bir mejruhy gördüm, andak ýatyr kim, bir ajaýyp dertmendi-renjur, özünden bihabar, özünden özgeden hergiz habary ýok, zahyr dünýäden tamasyn üzen we magzy-ustuhany erip akan dek, meger, seniň Mejnun ogluň şol bolgaý – diýdi:

Elgaraz ondan soň Seýit Beni Amyry biçäre watan tarapyndan ýüz öwrüp, manendi-döw beýewan-sähralary gezip, Abu Kaýs dagyna baryp, her ýerde bir çukur, jar we gar bar bolsa, görüp öz diwanasyny oşol gardan yzlap, agtaryp ýörer erdi. Nägäh bir gara ýetdi, kim ýeriň taryk jaýynda karar tapypdyr, mur, mar, andak karar tuta bilmez. Gördi kim, bir teň we taryk ýerinde bir adam görüner,

mysaly bir murça karar kylgan dek, ruhy bedeninden ferar kylgan dek. Emma ol ýerde hiç jandar dura bilmez, Mejnundan başga hiç kişi, dura bilmez erdi.

Seýit Beni Amyry gördi kim, gäh-gäh nalaýy-efgan tartar, ahy-sert tartar. Badaýy-bihudydan andak mesti-biygtyýar erdi kim, bu älemden asla habary ýok erdi, bir gury post we ustuhan erdi. Seýit Beni Amyry baryp, baş ujunda oturyp, ýagşy tafahhus kylyp gördi. Erse, nury-çeşmi we jiger köşesi – ogly turar. Nägäh atasynyň gözünden bir-iki katra ýaş Mejnunyň ýüzüne damdy. Erse, Mejnuny-belakeş gözünü açyp gördi, başynyň üstünde birew perýat kylyp ýyglaý durupdyr. Mejnun:

– Ne adam durar sen, Leýlimi ? – diýdi.

– Onda Seýit Beni Amyry:

– Eý Mejnun balam, ne halyň bar? – diýdi: Mejnun:

– Hal sorar bolsaň Leýliden sözlegil, özge sözden maňa aýtmagyl – diýdi.

Seýit Beni Amyry:

– Eý, Mejnuny-dilefgar, balam, turgul, men zary-belakeş Seýit Beni Amyry – ataň bolar men. Seni istäp munda gelip men. Seniň goluňdan patyşa arz kylyp durarlar, seni öýe alyp gider men, turgul beýewar, seni bu halda nabut kylmasynlar – diýip, zar-zar ýyglaý erdi. Emma Mejnun atasyndan bu sözleri eşidip:

– Käşki Leýliniň ýolunda ölsem, ýürekde arman galmaz erdi – diýip, nala kylar erdi.

Elgaraz, Seýit Beni Amyry zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý: «Ýörgün, balam!» diýip, gözüne gözün sürter erdi. Mejnun atasyndan bu sözleri eşidip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, atasyna garap, uzry-bisýar edip, bu gazaly aýtdy:

Hoş gelip siz, täji-serim,
Men natuwany sorgaly.
Halym budur, eý serwerim,
Ýok mende halat turgaly.

Reňňimi gör, halymy sor,
Gögsüme dep, başyma ur,
Bir dem meniň alnymda dur,
Kuwwat hany men bargaly.

Uzrum saňa bisýar erer,
Ser tä serim efgar erer,
Jany-ezizim har erer,
Mende mejal ýok ýörgeli.

Men hyzmatyňda rusyýah,
Başyma tapmaz men penah,
Halym tebah, eý nikihah,
Oturgaly ýa durgaly.

Mejnun köýer köýeniňe,

Gulaga söz aýanyňa,
Her bir gadam goýanyňa,
Ýüz ýok gözümi sürgeli.

Elkyssa, Mejnun bu sözi aýdyp, hasrat daşyny başyna urup ýyglar erdi. Ol gije, ýarym gije nalyşa giren gumry ýaly «Waý Leýli, waý Leýli!» diýip, nalyşa girdi. Emma nalyşyna daglar seda berse, bitakat bolar erdi. Elgaraz atasy eşidip, perzendiniň halyny digergun görüp, ymamasyny başyndan alyp, mysaly murgy-sähergäh nalyşa girdi, gündizi mysaly gije boldy. «Waý, Mejnuny-belakeş, balam, dilefgarym balam, ýalňyzym, saňa kimiň gözi degdi, kimiň çeşmi-husudy eser kyldy sen bu nowg bela giriftar bolduň. Waý ezizim, perzendim, nury-çeşmim, ýüregimiň mydary, balam, tä key mundak bikararlyk kylyp ýörer sen, saňa kim sowuk we husut kylyp eken, bu mübtelalykdan çykamaz sen we melamatdan gutulmaz sen. Hiç zaman ýar gamyndan we eleminden armadyň we hiç nebis tagnasydan we melamatdan faryg bal bolmadyň! «Eý perzent, bu gylyk we bu efgal ýaşlykda zynat berer, imdi ulug bolup sen, bu kerdaryň begaýat aýyp turar, Leýli ýaryň biwepadyr, onuň üçin munça köýüp-ýanyp, munça harabalarda ulagyp, harlyk tartyp ýörmegil!» diýip, ogluna pendí-nesihat kylyp, bir söz diýdi:

Çekme munça jepalary ýar üçin,
Biwepadyr Leýli, guzym, aldanma.
El uzatma gül diýp ýanan nar üçin,
Algyl meniň pendí-sözüm, aldanma.

Owwal mährin köňlün içre jaý eder,
Myradyňy bermek üçin raý eder,
Ahyr işiň perýat ile waý eder,
Galam gaşym, gara gözüm, aldanma.

Hasrat çekip, gan aglamak sendedir,
Jepa tartyp, rahat görmek kandadyr,
Rakyplardan tagna çekmek mendedir,
Menden geçip, ryzky-rozum, aldanma.

Gurban bolaý perýadyňa, dadyňa,
Ömrüm ötdi, men düşmedim ýadyňa,
Biwepany alma köňül şadyňa,
Now nahalym, serwi näzim, aldanma.

Gyz-oglany ýaşadykça ýaş bolar,
Efsanasy il içinde paş bolar,
Biwepanyň köňli gara daş bolar,
Şunkar guşum, laçyn-bazym, aldanma.

Ýagşy ýaryň köňli ajap hoş bolar,
Bir niçäniň köňli göýä gys bolar,
Köňül diýen göýä uçar guş bolar,
Gys bolmasyn, pasly-ýazym, aldanma.

Seýit aýdar, Mejnun, gaýtgyn ýoluňdan,
Ýüz öwürme kowum-gardaş, iliňden,
Gurban olam, bir ykrar et diliňden,
Algyl sözüm, tutdum ýüzüm, aldanma.

Emma Seýit Beni Amyry bu warsakysyny tamam kyldy. Erse, Mejnuny-hatyry-perişan atasyndan bu sözi eşidip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý:

– Eý şahy-älem, eý, kâbäm, waý, mahy-müsellem, waý, asmany-şukuh-y-arap, seniň häki-dergahyň sejdeýi-maksudym, kyblaýy-sujudym turar. Meniň bu köýgen janyma, para-para bolgan ýüregime sen merhem agtarmagyl, maňa takdyry-ezelden şul bolsa, men ne çäre kylaýyn – diýdi. Emma Seýit Beni Amyrydan syryny ýaşyrmady we:

– Ol gün ki, maňa ussat tarykat öwredip erdi, «Syryňy efşa kylmagyl» diýip erdi. Imdi men size bolan syrymy aýdaýyn. Bu köýmegim ýeke Leyli üçin ermes. Men Wajyptagala mesti-biygtyýar boldum. Leyli hem sebäp boldy tä men didary-Wajyptagaladan doýmasam, diwanalykdan aýrylmas men – diýip, atasyna garap, arzyny aýdyp, bu müstezady aýdar erdi:

Eý kyblagähim, hökmi-Hudawent çenindir,
Kysmata ryza bar.
Öz aldyna ýol başlamagy her kime kyndyr,
Görsetmese Jepbar.
Ne çäre kylaý bagty gara, täleýi kem men,
Döwran meni depgen.
Diýmäh meni diwanaýy-biakyl çenindir,
Ser tä serim efgar.
Ýalňyz men imes mähnet, gam hassasy bolan,
Köpdür ýüregi gan.
Her ýerde söýgüli guly apata ýakyndyr,
Hem bagryndadyr har.
Ger ýetse golum, çarhy-pelek atyny tutsam,
Könlüm höwes eýlär.
Muhtar ola bilmez, kişi, takdyry-ezeldir,
Eý ataýy-gamhor.
Bihuda kim eken özün oda salyp alan,
Neý kysmaty-takdyr.
Ha çarhy-pelek astyda, ha ziri-zemindir,
Onsuz imes Ülker.
Bu jany-garyp ataşy-yşk içre ýanadyr,
Hahy hoş-u nähoş.

Ýogsa meniň köňlümde gam-u gussa çigindir,
Men beýle giriftar.
Mejnuny-sütemkeş men il agzyna düşen,
Kesbim meniň perýat.
Öz halyma goý, kábäm atam, köňlüm dyndyr,
Men gama sezawar.

Emma Mejnun bu müstezady tamam kyldy. Erse, atasy zar-zar ýyglaý, nalaýy-pygan çekdi.

Elkyssa, muhteser hiç alaç we tedbir birle Mejnuny ýola salyp bolmaz erdi. Emma Seýit Beni Amyry Mejnuny öz halyna goýmady. Ýene özüçe bu endişäni kylyp, «Ýalan hekaýat birle alyp baraýyn» diýip, meramy-tabgy-Mejnun atasy bir gazal okady:

Ýör, Mejnun, öýe baraly,
Ajaý bezmi-döwran olmuş.
Eşret üçin oturaly,
Leýli bize myhman olmuş.

Her tarap çeşmeler akdy,
Duşman yraga byrakdy,
Leýli bag seýrine çykdy,
Gül açylyp, handan olmuş.

Hak Özi berdi myradyň,
Ýygyşdyr ah-u perýadyň,
Leýli tutmuş seniň adyň,
Mähribanlyk nyşan olmuş.

Ýar seniň gadryňy bildi,
Bezmiňe Mina egildi,
Söwdügiň görmäge geldi,
Maksadyň bes rowan olmuş.

Hiç kuwwat barmy janyňda,
Ataň zar ýyglar ýanyňda,
Dost eşreti mekanyňda,
Seniň zowkuň pygan olmuş.

Emma Mejnun bu sözi eşitgeç, jaýyndan biygtyýar turup, atasy alnyna düşdi. Emma Seýit Beni Amyry bu hile birle Mejnuny-hatyry-perişany alyp, öz menziline ýöräberdi. Öýüne alyp gelip hanadan dostlaryna eltip goşdy we şahy-mejnunyň mübäreke aýagyna zynjyr salyp goýdular. Emma hyş we tebarlary Mejnunyň bu ahwalyny görüp, zar-zar ýyglaýyp gider erdiler. Onuň ah-u pyganyna hiç kim tap we takat tuta bilmez erdi. Elgaraz, bara-bara Mejnunyň yşk höwesi zor kylyp,

bendi-paýyny üzüp, beýewana çykyp, çarh urup bidir gitdi. Dirilik apaty ötüp, renji-natuwanlyk birle yşk odundan germ bolup: «Waý, Leýli, waý, Leýli!» diýip zar-zar ýyglap, çöllerde gezer erdi. Bir gün neşatgähi Nejt dagynyň damanasyna baryp, çün şiri-ner ah-wah tartar erdi, goluna daşlar alyp, synasyna gürse-gürse urup, mest bolup, Leýliniň çadyryna bakyp, birniçe aşygana sözler aýdyp, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, durar erdi.

Emma onuň sözlerinden birniçe uşsak oganlar öwrenip, ýat alyp aýdar erdiler. Elgaraz, kem-kem Mejnunyň şöhraty tamamy afaky-äleme ýaýyldy. Onuň yşky eser kylyp, hemme aşyklar bährement boldular.

Emma Mejnuny-dilefgary Nejt, üstünde goýuň, otursyn, imdi bir-iki keleme sözi Leýliden eşidiň. Emma Leýliniň atasy oşol gün kim edep saraýyndan – mekdephanadan meng kyldy, öýden çykgaly goýmas erdi, Leýli dilaram sezewary-enduhy-pyrak bolup, külbeýi-ahzanynda bolup erdi. Kem-kem oňa hem Mejnunyň yşk höwesi zor kyla başlady. Ah tartyp, diwanawar öýden çykyp, özüni köý-köçelere urup gider erdi. Emma enesi golundan tutup, öýe salar erdi. Leýken Leýliniň enesi Leýliniň bu nowg belalara giriftar bolanyňa zar-zar ýyglar erdi. Elgaraz, Leýli dilaram arzy-dilin efşa kylyp, mesti-biygtyýar bolup, zary-nezar ýyglap, enesine garap arzy-nyýazyny aýdyp, bir söz diýdi:

Arzym eşit, mähribanym, jan enem!
Eziz başyň, meni ýardan gizleme.
Hasrat çekip ýuwdadyr men gan, enem!
Goý, baraýyn, meniň yzym yzlama.

Bilbil uçdy, gül şahasy boşady,
Otlug ahdan gaty köňül ýumşady,
Jydalykdan jismi-janym joşady,
Mundan artyk ýürek-bagrym duzlama.

Goýgul, enem, ýarym, istäp baraýyn,
Ýar jemalyn gaýta-gaýta göreýin,
Atam bilse, özüm jogap bereýin,
Ýakmaz sözi, enem, maňa sözleme.

Yşk odundan suw dek erip akmyşam,
Ýar ýolunda günde mün ýol bakmyşam,
Merdi-meýdan yşk ýoluna çykmyşam,
Tiriklikden imdi meni gözleme.

Leýli perýat etse köňlün bozular,
Galam gaşyň, nerkes gözün süzüler,
Sabr eýlesem ýürek-bagrym eziler,
Hijran okun köp eýläbän tizleme.

Elkyssa, Leýli dilaram bu gazaly tamam kyldy. Erse, enesi zar-zar çün ebri-nowbahar ýyglap:

– Eý gözümiň rōwşeni, Leýli jan, waý köňlümiň mydary, balam, meni bisýar azurda kylmagyl, men ne çäre kylaýyn, bu arap kabylassy bisýar namy-neň, we ar talap turarlar, benägäh ataň bu halyňy eşidip, urup-ýaryp, janyňy azurda kylmasyn, owazyňy çykarmagyl. Öýdäki syrymyz daşary çykmasyn, syrymyzy hiç kişi bilmesin – diýip, köp nesihatlar kyldy. Emma sut kylmady, bu nesihatlar bolmaz erdi. Elgaraz, Leýli:

– Eý ene jan, hiç bolmasa bir sagat meni goýgul, mekdebe baryp, mollama we duganalaryma salam berip, görüp geleýin, menden başga gyzlar mekdepde okyýadyrlar, hiç kim melamat kylmaýdyrlar – diýdi. Erse, enesi:

– Eý Leýli jan, zynhar mollaň we duganalaryň bilen hergiz bir-iki keleme sözden zyýat sözleşip, haýal kylma, binägäh ataň bilmesin – diýip, rugsat berdi. Erse, Leýli dilaram başyna çadyr salyp, halaýyk gözünden pynhan özüni ýaşyndyryp, Mejnuny-binowany istäp, göýä uçar guş dek bolup, edep saraýyna bardy. Mekdebe baryp, mollasyna garap salam berip, tagzym kylyp, gördi kim, hemme oganlar edepphanada ylym okyrlar. Olaryň arasynda Mejnun ýok turar. Elgaraz, Leýli takaty tak bolup, şerm-u haýany taşlap, zar-zar ýyglap, ussadyňa bakyp, mollasyndan Mejnuny soraglap, perýat kylyp bir söz aýtdy:

Mollam, size arz eýläýin,
Köňlüm alan ýarym hany?
Birniçe bolan hemnişin,
Mejnun dilefgarym hany?

Şul erdi mekdephanasy,
Ol şemg, men perwanasy,
Aşyklaryň diwanasy,
Aşufta etwarym hany?

Gülzary janymyň güli,
Bagy-dilimiň bilbili,
Kim kowlady ol bidili,
Biçäreýi-zarym hany?

Ýok erdi asla hemdemi,
Jüz nalasyndan mähremi,
Dagy-dilimiň merhemi,
Sergeşte dildarym hany?

Men – jisim, ol – ruhy-rowan,
Men bir post men ol – magzy-jan,
Dem-dem çekip ahy-pygan,
Gan ýuwtgyjy ýarym hany?

Kylmaga geldim merhaba,
Ol ýar janymadyr dowa,
Didäme goýsun gerdi-pa,
Ol totuýagärim hany?

Leýli diýer wagt ötmesin,
Duşman ýoluny tutmasyn,
Ýollar adaşyp gitmesin,
Waslym talapkärim hany?

Elkyssa, Leýli dilaram bu sözi aýdyp tamam kyldy. Erse, mollasy, ussady-tarykat zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, gözünden şeş katar ýaş jary bolup ýyglaberdi. Leýli hem perýad-u pygan birle nowha düzdi. Edep saraýynyň içi çeşmi-silaby birle doldy. Bes ki Mejnunyň ahwaly hemme halaýyga meşhur erdi. Ahyryl-emr mugallym, ussady-tarykat Mejnunyň hasby-halyndan, ahwalyndan şemmeýi beýan kylyp, Leýli dilarama bir muhammes okydy:

Mejnun ki jyda bolgaly bagy-haremiňden,
Her ýan ýüwürerdi seniň söwdaýy-gamyňdam,
Umyt edibän waslyňy lutpy-keremiňden,
Sergeşte gezer her sary istäp çemeniňden,
Awara bolupdyr Mejnun seniň eleminiňden.

Bilmez kişi onuň watany haýsy güzergäh,
Bes saýasydyr mähremi, kim, hemdemidir – ah,
Kim haýsy görüstanda tikildi oňa hargäh,
Ne tuşe alypdyr, ne tutup rahylaýy-rah,
Awara bolupdyr Mejnun seniň eleminiňden.

Birniçe zaman erdi işi nalaýy-efgan,
Janlar dalaşyp gussa bilen walaýy-haýran,
Bagrynda jerahat, gözi – girýan, özi – nalan,
Ne ata-ýu ne ene onuň derdine derman,
Awara bolupdyr Mejnun seniň eleminiňden.

Yşk – perdesini aldy ýüzden, gitdi haýasy,
Janyna düşüpdür ki, bar älemiň belasy,
Kaýdan ýetedir, bilmem, onuň aby-nowasy,
Başynda onuň murgy-beýewanyň öýesi,
Awara bolupdyr Mejnun seniň eleminiňden.

Molla diýdi: aşyk kişi bir dem dura almas,
Kim kaýda baryp duranyny hiç kim göre almas,
Takat getirip derdine adam dura almas,
Bir adamydan rahy-wysalyň sora almas,

Awara bolupdyr Mejnun seniň eleminde.

Elkyssa, Leýli mollasydan bu sözi eşidip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý: «Waý, Mejnun, waý, Mejnun!» diýip, ahy-aşygana tartyp: «Waý, ýary-wepadarym, biz ikewe kimiň gözi degdi erken, bir-birimizden jyda bolduk» diýip, bihut bolup ýykyldy, özüni bilmeý ýatar erdi.

Emma Leýli gideninden Leýliniň enesi birniçe sagat durdy, Leýli gelibermedi. Soň enesiniň ýüregine howul düşüp, Leýliniň arkasyndan mekdephana baryp gördi kim, Leýli bihuş bolup, bir nowgda ýatypdyr. Enesi Leýliniň, başyny göterip, dyzynyň üstüne alyp, ýüzüne telmuryp, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, bitakat bolup, bir söz diýdi:

Owwal başdan rugsat alyp,
Gelip erdiň oýla meňzäp.
Kimden seniň köňlün galyp,
Hazan uran güle meňzäp.

Çarhy-pelek oň ýörmedi,
Döwranyň hiç kim sürmedi,
Alla myradyň bermedi,
Talaň düşen ile meňzäp.

Gurbanam galam gaşyňa,
Gözden akan gan ýaşıňa,
Istäp geldim men başyňa,
Nalyşym bilbile meňzäp.

Mesti-mestana ýatyp sen,
Neden bu hala ýetip sen,
Özüňden nige gidip sen,
Sözle, balam, bala meňzäp.

Gurydy bul dem haýatym,
Bilmesin ulus uýatym,
Bolarmy gamdan nejatym,
Ýansam, öçsem küle meňzäp.

Elkyssa, ondan soň Leýliniň enesi bu sözleri aýdyp ýyglaý erdi. Nägäh Leýli gözünü açyp gördi, kim, enesi başyny dyzynyň üstüne alyp ýyglaý oturyp durar. Emma Leýli enesini bu halda görüp zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, bir söz aýtdy:

Köýme gyzyňnyň halyna,
Kysmaty-Haktagal eken.
Barça muhabbet ähline,

Bolmagy uşbu hal eken.

Yşk ähline zaman-zaman,
Nala-ýu nowha-ýu pygan,
Öwji-pelekdedir heman,
Ýagşyga şul kemal eken.

Kuhy-şejerde köp jepa,
Aby-nowasydyr wepa,
Ähli-zamanadan tep-ä,
Kylgyjy now nahal eken.

Bihabar ähli-dil pyrag,
Dagy-dile yşk ähli dag,
Ähli-şerep ýalaň aýag,
Geýgeni köne şal eken.

Leýli gamy-jahan bilen,
Ýok işi jismi-jan bilen,
Güli görüň, tiken bilen,
Ikisi paýymal eken.

Elkyssa, ondan soň enesi Leýlini öz halyna goýmaý, töwellaýy-bisýar bilen öýüne getirdi. Emma Mejnunyň yşky Leýlä ondak zor kyldy kim, gije-gündiz, subh-u şam, belki, alad-dowam haýma we hargähden çykyp, «Waý, Mejnuny-dilefgarym!» diýip, Mejnunyň ýoluna garap, her tarapa bakar we ýüwürer erdi. Gäh-gäh ah tartyp bihuş bolup ýykylar erdi. Birniçe gün mundak rozygär geçirdi.

Elkyssa, bu röwüşde köp ryýazat tartyp gury post we ustuhan bolup erdi. Leýken, bu merätipde hetdi-belagata ýetişdi. Erse, ýüz esse husny-melahat peýda kyldy we melahat huplarynyň niku huplaryndan boldy. Letapet bossanynyň huplarynyň şahynşasy, tamam magşuklaryň serdepderi boldy. Ruhsary Aý birle Günden, hurşydy-mahdan mergat ala başlady. Emma owwalkydan mün dereje yşky zyýada boldy. Şul melahat birle bethüý rakyplardan gijeler Mejnunyň hasby-halyndan söz aýdyp, ýyglar erdi. Emma gün-günden derdi-elemi zyýada bolar erdi. Emma bir gije paýzy-säher wagty Leýliniň ýüzüne bir şemal öwsüp degdi. Erse, ol şemaldan bedeni endek rahat tapdy. Emma Leýli zar-zar ýyglap, ol şemala garap, arzy-hal aýdyp: «Meniň arzymy ýaryma ýetirgil» diýip, şemaldan Mejnuna salam iberip, ýalbaryp, bu muhammesi okap, bir söz diýdi, muhammesi-Leýli jan budur:

Eý bady-saba, arzym gülzaryma ýetirgil,
Çöllerde watan kylgan efgaryma ýetirgil.
Bagry doly gan, köňli azaryma ýetirgil,
Söwdaýy-gamym barsaň, bazaryma ýetirgil,
Zynhar bu salamymy gül ýaryma ýetirgil.

Hunaby-jigerimden nagş eýleýiban depter,
Şaýet ki açyp görse ol Mejnuny-dilebter,
Yşk ähline duşan ýok Mejnun kibi pür hunter,
Ruhsaryma gan akdy gördüňmi gözümde ter,
Zynhar bu salamymy gül ýaryma ýetirgil.

Gelsin bu taraplarga, ýüz garalygyn goýsun,
Derdime dowa kysyn, biçäreligin goýsun,
Wagşyýy-beýewana gamhoralygyn goýsun,
Sergeşteligin taşlap, awaralygyn goýsun,
Zynhar bu salamymy gül ýaryma ýetirgil.

Men munda elem birle bagrym eridip galdym,
Bir suraty-diwar dek dermany gidip galdym,
Jananadan aýryldym, aklym unudyp galdym,
Jan holkuma gelipdir, ölmäge ýetip galdym,
Zynhar bu salamymy gül ýaryma ýetirgil.

Hunabaýy-gam guýdy saky doly jamyma,
Salgyn çu gulagyňny, zynhar, bu kelamyma,
Mejnuny-garyp gelse, Leyli bu makamyma,
Müň ýola bolaý gurban ol serwi-hyramyma,
Zynhar bu salamymy gül ýaryma ýetirgil.

Elkyssa, Leyli dilaram bu sözleri aýdyp, zar-zar ýyglar erdi. Emma bu sözlerni eşiden we gören oglanlar bitip alyp, baryp, Nejt dagynda Mejnuny-dilefgara aýdar erdiler. Mejnun bu sözleri eşidip, dert-elemi täze bolup, ataşy-yşky zyýada bolup, birniçe aşygana sözler aýdyp, zar-zar ýyglar erdi. Olar Mejnunyň aýdan sözlerini ýazyp, ýat kylar erdiler.

Mollada Mejnun bilen bir mekdepde bile okan birniçe oglanlar Mejnunyň aýdan sözlerini Leylä ýazyp elter erdiler. Leyli hem görüp, hatlary posa kylyp, gözlerine sürtüp: «Eý Mejnuny-zarym, waý, ýary-wepadarym, dilefgarym, seniň näzik gollaryň şu kagyzlara degendir» diýip, zar-zar ýyglar erdi. Elgaraz Leyliniň yşky gün-günden efzun bolup, renjur boldy.

Bir gün Leyliniň ata-enesi Leyliniň ahwalyny zebun görüp:

– Eý, Leyli jan, birniçe dukanalaryň bilen seýri-çarbag barsaň, şaýet könlüň açylyp, renjurlygyň tesgin we damagyň täze bolgaý – diýdi.

Atasy Leylä bir hup nahalystan bina kyldyryp erdi. Zyýada çarbagy-dilgüşa erdi. Emma Leyli birniçe duhtar beçe bilen tomaşayy-seýri nahalystana barar boldy. Elgaraz Leyli birniçe näzenin, periweş, mah lyka gyzlar bilen çarbaga baryp, ýüz işweýi-náz bilen tomaşa kyldylar. Gördüler, kim, reňbe-reň güller açylyp, çeşmeler her tarapa akyp barar erdi. Her haýsy, her terzi janawerler öz jübti bilen hawanyş kylyp, sebzeler we sebergler üstünde gonup, oýnap, aýş-u eşret kylar erdiler. Sebzeýi-reýhanlar we gül-sünbüller horram bolup, sebergler güllere çyrmaşyp ýatylar.

Şekufeler daragtyň astynda misli pyýaly meý içip, germi-meýdan bolan näzeninler mysaly ýüz gyzardyp, gülüp durarlar. Gadam astyndaky gara toprak güllerini jemalyňa mutarra salgan, sebzelereň nowhyzlary zümrerret amiz bolup, täzeýi-ter bolgan. Benewşeleriň baş egip durşy misli dilrubalaryň zülplerini goýberip, işweýi-näz bilen oýnagan wagtynda aýagynyň ýüzüne düşüşi mysaly, gunçalara garasaňyz, misli kemer ustuwary kylyp, tikenlere ok-ýaýdan peýkam tartan mysaly. Arguwanlary görseňiz, reg urup, jismi gyzyly gana boýalan näzeninleriň bedenine ogşaş, nerkesleri mysaly ýaňy ýatyp, ukydan doýmaýyn bidar goýulan dilrubalara ogşaş, sünbülleri seri-nafesini çeşip, jahany muattar kylyp we gül oňa gol uzadyp durana ogşaş. Şemşatlar özüni daraga arasta kylyp, käkillerini daraýyn diýip durar, sowsanlara garasaňyz, dokuz dilini çykaryp, uzr-magzur aýdyp duran «ýar-ýara» ogşaş. Murgy-hoşhanlary dil çykaryp, bagyň yşkyndan bir-birewe owaz goşup, nala-ýu perýat kylan gedalara ogşaş. Fahteler çynar üstüne gonup, ýar tarapyndan hadys aýdyp oturan ilçilere meňzär. Bilbiller gül büteleriniň içinden başyny çykaryp, mejnunwar ah-u pygan tartana ogşaş. Elkyssa, Leýli dilaram bu gülüstanyň seýrinden bährement bolmaý, nalaýy-bilbil eser kylyp, şowky-zowky artdy. Leýli olary görüp: «Bu janawerler, serwi-sünbüller we semenler her haýsy öz jynsy bilen hemdem we hemraz bolup ýörerler, men näge ýarym bilen hemdem we hemraz bolmaz men» diýip, ýyglaý durup erdi. Nägäh, Leýliniň gözi bir bilbile düşdi, gördi, kim, gül şahasy üzre perýad-u pygan kylar we nala tartar. Leýli ol bilbili özüne hemraz kylyp: «Eý, janawer, seniň nalyşyň ajapdyr, näge munça perýat-pygan kylar sen? Gije-gündiz oturyşyň gül bilen bolsa, sen näge nalaýy-pygan kylar sen?! Dagy-hijran mendedir» diýip, bilbile garap bir söz diýdi:

Nedir bilbil munça ahy-pyganyň,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?
Perwaz etseň güle deger nehanyň,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?

Perwaýyň ýok seniň sagy-u sol bilen,
Hepde-ýu gün bilen aý-u ýyl bilen,
Oturyp sen bagda gyzyly gül bilen,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?

Mende durar Mejnun ýarym pyragy,
Guryp galdy ýar diýp jismim bulagy,
Aýagyň astynda gülüň ýapragy,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?

Perýat etme wagty-hazan imesdir,
Wysal günüň rozy-hijran imesdir,
Gül jemaly senden pynhan imesdir,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?

Men ýyglar men gözden ganly ýaş guýup,
Sabr etmişem bagrym üzre daş goýup,
Sen ýatar sen gül üstüne baş goýup,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?

Hetdiň ýokdur men dek köýüp ýanmaga,
Aýralygyň şerabyna ganmaga,
Ganatyň bar seniň uçup gonmaga,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?

Gül bilen zowk edip, ýokdyr eşretiň,
Öz-özünden artyp gaýgy, mähnetiň,
Zyýat eýläp öz başyňa külpetiň,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?

Leýli diýr mendedir hijrany-elem,
Hasrat çekip gan ýutmuşam dembe-dem,
Dowamat gül seniň daşynda hemdem,
Ne ýyglar sen gül pyragy bolmasa?

Elkyssa, ondan soň Leýli bilbile bu sözi aýdyp, bu çemenden özge bir çemene bardy. Garazy bul erdi kim, gaşyndaky gyzlar bir ýerde galsa, özi تنها galyp, Mejnunyň hasby-halyndan söz aýdyp ýyglasa, emma gyzlardan jyda bola almaz erdi. Elgaraz, gyzlara:

– Eý, duganalar, her haýsyňyz bir özge çemenden gül alyp, gül tiriň, güldesseler baglaň, hany göreliň, kimiň güli ýagşy görner! – diýdi. Ondan soň gyzlaryň her haýsysy bir çemene gül tirmäge gitdiler. Elkyssa, Leýli gyzlary bir tarapa iberip, özi تنها galyp, bir gül-bütesiniň teýine girip, Mejnuny ýoklap, zarzar çün ebri-nowbahar ýyglaý, bir gazal aýtdy, görüň näme diýýär:

Sen üçin seýri-bag etdim, gel eý, ýary-wepadary,
Mynasyp men saňa erdim, maňa sen, sen sezawary.

Myrady-dil ikewe bir seýri-bag-u bossan etsek,
Bir adam bolmasa jüz saýamyzdan özge jandary,

Ne bolgaý erdi alsaň dagy-derdimi ýüregimden,
Eý-ä, eý serweri-aşyk heman şalar şahynşahy.

Parahat ýer tapa almam ýyglara hasby-hal aýdyp,
Ne perwaýy maňa bagy-Erem, Firdöwsi-gülzary.

Meni Leýli, sergerdany-elem, awaraýy-haýran,
Hudaý-a, ýarymyň bolgaýmykan waslynyň mukdary.

Elkyssa, Leýli bu sözleri aýdyp, gözünüň ýaşy bilen çemenistan güllerine suw sepip, zülpi-tapdary gereh baglap, benewşe dek tap berer erdi. Nafesi gunça-güllerden paç alar erdi we pelek çemeninden hyraç talap kylar erdi. Haýsy bossana gadam goýsa, nesimi bilen güller açylar erdi, her güle gol uzatsa, şemşat, serwi, semen, we ragnaýy-zyba her reň güller «Leýli meni alsyn hoşlap» diýip, katdy-kamatlaryn ýazyp, ham kylar erdiler. Sebzeler we reýhanlar hoş we horram bolup Leýliniň aýagynyň astyna paýmal bolar erdiler. «Leýli meniň üstüme gadam goýsun» diýip, özlerin düzedip, durar erdiler.

Elkyssa Leýli bu merätipde seýr kylyp ýörer erdi, nägäh bir rahgüzer çarbagyň daşgarysyndan Mejnunyň bu gazalyny aýdyp öterdi. Mejnundan öwrenen müstezady bu turar:

Şemşat katdyň turpa gülüstana düşüpdür,
Eý Leýliýi – ragna.
Göýä ki gözüm jenneti-ryzwana düşüpdür,
Eý kamaty zyba.
Mejnuny belakeş eleminde, süteminde,
Bagryna urup daş.
Näzik bedeni hary-mugeýlana düşüpdür,
Awaraýy-sähra.
Leýlide heman näz-u edaýy-lutp-u letapat,
Ryzwan hüýri ýañlyg.
Ahu berre kim, sebzeýi-reýhana düşüpdür,
Görene tomaşa.
Mejnun, başyňa başi uçup, ony gonadyr,
Guşlar öyesidir.
Ne wehmi onuň jismimindäki jana düşüpdür.
Agzyndadyr «Leýla!»
Leýli aýagyn sowsan-u sünbül öpeýin diýp,
Başyn ýere urdy.
Mähri höwesi Ýusuby-Kengana düşüpdür,
Göýä ki Züleýha.
Dagy-dili-Mejnuna bu dem adam çydaý almas,
Pişanasy kattyg.
Zowky onuň kim Leýli, beýewana düşüpdür,
Hem biser-u bipa.
Bir rahgüzeri ýat alyban uşbu gazaly –
Mejnuny okyr erdi.
Ýagşy gazaly ýagşy gazalhana düşüpdür,
Pür gamy – dil derýa.

Emma Leýli Mejnunyň bu gazalyny eşidip, tomaşaýy-çarbagdan geçip, zarzar, çün ebri-nowbahar ýyglar erdi. Çemenistan janawerleri bitakat bolup, nalyşa girdiler. Elkyssa, Leýlä Mejnunyň yşky zor kylyp, bihuş bolup ýykyldy. Niçe müddetden soň huşuna gelip, mesti-biygtyýar öýüne geldi. Erse, enesi gördi kim

Leýliniň derdi-elemi owwalkydan ýüz esse zyýada bolupdyr. Enesi: «Eý Leýli jan, çarbaga baryp, seýr kylyp, dilşatlyk tapmadyňmy?» diýip sorady. Onda Leýli zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, enesine bu gazaly aýtdy:

Bag seýrine bardym dilşat bolaý diýp,
Dagy-derdim gaýta boldy zyýada.
Ýüzüm açdym güle hijran salaý diýp,
Gaýta bilbil bilen düşdüm perýada.

Gün-günden artadyr ahy-perýadym,
Hijran sili ýykdy jismi-binýadym,
Hasyl bolmas bag seýrinden myradym,
Meger imdi öler boldum jepada.

Bilbil guşuň gülzarynda zary bar,
Köňli söwer göz aldynda ýary bar,
Ýüregimde bu hijranyň nary bar,
Bilmen, niçik gün görer men dünýäde.

Baga bardym, bardyr gülüň wepasy,
Başdan aşdy aýralygyň jepasy,
Janym aldy her bir guşuň nedasy,
Çyn aşyklar daýym derdi-belada.

Hijr odundan gül dek ýüzüm sargardy,
Yşkyň ody meni jandan doýgardy,
Leýli aýdar nerkes gözüm garardy,
Şirin deýin galdym dagy-Perhada.

Elkyssa, Leýli bu sözleri aýdyp, perişanlygyndan külbeýi-ahzana girip oturdy. Leýken bu elem bilen gün-günden renjurlygy zyýada bolup, zar-zar ýyglap, enesine: «Eý, ene, men bu elem bilen öler men, eger derdimiň dowasyny kylmasañ, meniň ganyma atam bilen sen zamun bolar sen» diýip, ýyglar erdi. Gözünden ýaş ornuna katra-katra gan akar erdi, jigergähinden ahy-ataşyn tartyp, haýma we hargählerini köýdürer erdi.

Emma, arap kabylasyndan Eset ibn Salam diýen bir ýigit bar erdi, zyýada zyba ýigit erdi. Atasyna Abdus-Salam diýer erdiler, zyýada gany-döwletment erdi. Leýli çarbagdan çykyp gele duranda Leýlini görüp, onuň tiri-yşky Eset ibn Salamyň synasyna jaý boldy. Erse, atasyna kişi iberip: «Atam maňa Leýlini alyp bersin, ýogsa öler men» diýdi. Elgaraz, Eset ibn Salamyň sözünü Abdus-Salama aýtdylar. Abdus-Salamyň hyşy-tebarlary we akrabasy zyýada köp erdi. Elkyssa, Abdus-Salam hemmesini jem kylyp: «Gyzyny ogluma bersin» diýip, Leýliniň atasyna sawçylyga iberdi. Onda Leýliniň atasy hem jemagasyny jem kylyp, maslahat etdi. Emma Leýliniň jemagasy ittifak olup, maslahat kylyp: «Leýlini

Abdys Salamyň ogly Eset ibn Salama fatyha kylsak, şaýet ki, Mejnuny unutsa» diýip, umyt kylar erdiler. Aralarynda sawçylar gatnaşyp, kadalaryn berjaý kylyp, Eset ibn Salama Leýlini fatyha kyldylar. Emma Leýli eşidip, ýüregine daş urup, gül dek bedenini para-para kyla başlady. Elgaraz, goluna hanjary-abdar alyp, özüni öldürmekçi bolanda, enesi gujaklap tutup, goýmady. Ahyr özüni nabut kylmasyn diýip tylla zynjyr bilen mäkäm kyldylar. Elgaraz, naçar Leýli öz zülpi dek piç-u taba düşdi. Bihab-u hur we bikarar bolup, külbeýi-ahzana girip, oturdy, köňlünde Mejnun, didesi pürhun, owwalkydan ýüz esse eleme zyýada bolup, efgan kylar erdi.

Emma Mejnun bir gije düýşüne girip: «Eý, ýary-wepadarym, rakyplar rehne salmazdan burun tiz ýetişgin» diýip gaýyp boldy. Erse, Leýli syçrap turup, jigergähinden ah tartyp, bendi-paýna zor kyldy, alaç kyla bilmedi. Ahyr nälaç bolup, zar-zar ýyglap, oturdy.

Indi Mejnundan söz eşidiň, emma Mejnun kuhy-Nejdiň gyragynda Leýliniň pyragynda ýyglap ýörep erdi.

Şol asyrda Nowfyl atly bir patyşa bar erdi, zyýada sahyp-adalat ähli şujagat, pälwan surat, leşger şiken, şir terkip, tagatparaz mähri-gazal we şiri-gazap patyşa erdi. Benägäh şikar kylyp, nahjir agtaryp ýörüp erdi, Mejnun alnyndan çykdy. Gördi kim, bir diwana nalaýy-perýat kylyp derdi-hasrat başyna urup, beýewan gumlaryn başyna saçyp, gurbat we mähnetzede dost-ýardan, muhyplardan aýrylan, hyş-tebardan jyda bolan, dert-elemlere duçar bolan, renjur we garyp, duşman kämne karyp ýörüp turar. Birniçe wagşylar etrapyny alyp, birniçe adamy-aşufta hatyr oturyp turar. Elgaraz, patyşanyň ol diwana gözi düşdi. Erse, ol diwananyň bu ahwalyny görüp, rehmi gelip, bir hyzmatkärine «Alyp gelgil!» diýip buýurdy we «Bul biçäre ne sebäpden mundak kylyp ýörer?. Bu ýatan kimdir, munuň ahwalyny biledurgan kişi barmy?» diýdi. Emma onda Zeýt atly bir adam bar erdi. Ol: «Eý, şahy-älem, eý soltany-ekberim, munuň ahwalyny men ýagşy biler men, munuň adyna Mejnun diýerler, Leýli diýen gyza aşyk turar» diýip, Nowfyl patyşa garap, bir söz diýdi:

Eý şahy-jahan, aşyky-Mejnun şuny diýrler,
Şurideýi-derýa, dili-pürhun şuny diýrler.

Magzy-jigerin ataşy-gam birlen eriden,
Rahaty kem-u mähneti efzun, şuny diýrler.

Hem ülpeti guşdur onuň, hem söhbeti wahşy,
Könlünde elem, harmany-mahzun, şuny diýrler.

Diwana arap mülkünde bir türpe gazalhon,
Mestanaýy-derýa, dili-Jeýhun, şuny diýrler.

Her gün uruban Leýli üçin göwsüne müň daş,
Gurbatzedeýi-seňni-felahan, şuny diýerler.

Perhat kibi zähmi-teber jismine urulan,
Öz gany birlen jamasy gülgün şuny diýrler.

Zeýt aýtdy: jahandan – tamasyn – jandan üzendir,
Bigabr-u lahat zindeýi-medfun şuny diýrler.

Elkyssa, Zeýt bu sözleri aýtdy. Nowfyl şa bisýar rehim dil adam erdi, köňli nerm bolup, Mejnunyň aldyna baryp, köp nowazyşlar kylyp, mylaýymlyk birle özüne ram kyldy, dünýä lezzetinden we dünýä tagamyndan tamasyn üzen adama niçe şirin sözler bilen endek ab-tagam iýdirip:

– Eý, Mejnuny-belakeş, imdi sen hiç gam iýmegil, inşa Allatagala Leýlini saňa miýesser kylar men. Eger howadaky guş bolsa, miýesser kylar men, tä seniň myradyň miýesser eýlenmese, golumy ondan kütah kylmagaý men – diýip söz etdi. Mejnuny-binowaýy-aşufta ahwal umydwat bolup:

– Eý, patyşahy-älem, eý, şahy-arap, waý, daraýy-soltanat, waý, Sekender etwar, bu myradymy atam-enem hasyl kylmady, şaýet ki, siziň ulug güýçlük döwletiňiz destgirim bolup, maňa Leýli miýesser bolsa – diýip ýygлады. Patyşa:

– Eý, Mejnun, sen meniň gaşymdan bir zaman aýrylma we diwanalygyňy taşlap, meniň bilen goşulyp ýörgül, at-ýarag we serpaý berip, özümge hemra kylaýyn – diýdi.

Elkyssa, Mejnuny-dil remide köňlünde: «Bular bilen hemra bolaýyn, şaýet ki, wada wepa kylgaý» diýip, birniçe gün Nowfyl bilen birge ýördi. Emma bir gün Mejnun Nowfyla:

– Eý, şahy-alem, maňa haçan ýarymy miýesser kylar sen? – diýdi. Onda Nowfyl:

– Eý, Mejnun, sabyr kylgyl – diýdi. Nowfilyň garazy Mejnunyň sözlerini eşidip, halawat kylmak erdi. Emma Mejnun Leýliniň yşkynda birniçe aşygyna sözleri aýdar erdi, Nowfyl zowk kylar erdi.

Elgaraz, bir gün Leýliniň yşky Mejnuna zor kyldy. Erse, Nowfyla aýtdy:

– Sen meniň ýarymy haçan miýesser kylar sen? Nowfyl:

– Eý, Mejnun, sabyr kylgyl – diýdi. Onda Mejnun bikarar bolup, takat kyla bilmeý, sabyr synasynda takat galmaý:

– Eý, Nowfyl, sen menden ötenin ne biler sen, derdimi bilmesen, dowla niçik kylar sen? – diýip, mesti-biygtyýar bolup, bu muhammesi okar erdi, Nowfyl eşider erdi:

Arzy-ahwalymy yzhar eýleşem men, eý habyp,
Sabr-u aramymy aldyrdym galyp men sargaryp,
Men saňa hemdem bolup men, sen şa sen, men bir garyp,
Barmykan Leýli nigarymdan nesibim, ýa nesip,
Bilmesen derdim, ne kylgaý sen dowasyn, eý tebip.

Otlug efganym fuzun, perýady-ahym derdinäk,
Riş – köňlüm, para – bagrym, magzy-synam – çäk-çäk.
Damenim ter boldy-ýu efsurda jismim boldy häk,

Zahyr-u batyny bilmez men, hany bir ruhy-päk,
Bilmeseñ derdim, ne kylgaý sen dowasyn, eý tebip.

Dehr meýdanynda bir murgy-nowasyz men ajap,
Mähir kem tapgan garyp dil aşynasyz men ajap,
Mübtela bolgan belalara rehasyz men ajap,
Derdi-gam uftadasy bolgan dowasyz men ajap,
Bilmeseñ derdim, ne kylgaý sen dowasyn, eý tebip.

Sen kim-u derdim meniñ derdime derman kylgaly,
Ýagşy sen bir sözi aýdyp, soñra puşman kylgaly,
Galmady takat jahan mülkünde döwran kylgaly,
Matlabymdan ýüz öwürdiñ sözi pynhan kylgaly,
Bilmeseñ derdim, ne kylgaý sen dowasyn, eý tebip.

Aýdy Mejnun, sen eşit arzymy, eý mürze ýigit,
Patyşa bolgan halaýyga şahy-dana ýigit,
Bagty-ykbalym zebun, kem täleým, zyba ýigit,
Renji-bihuda çekme sen eý, güli-ragna ýigit,
Bilmeseñ derdim, ne kylgaý sen dowasyn, eý tebip.

Elkyssa, Mejnun bu sözleri aýtdy, erse, Nowfyl Mejnundan bu sözi eşidip, gahary gelip, Leýliniñ atasyna sawçy iberip: «Leýlini munda ibersin, Mejnuna berer men. Eger ibermese, leşger tartyp, üstüne baryp, zarby-şemşir bilen alyp, Mejnuna berer men» diýip, ilçi rowana kyldy. Ilçi baryp, Nowfylyň hatyny olara berdi. Weliken Beni Haý jemagasy köp ten mezaj erdiler. Ol jemagat Nowfylyň hatyny okap görüp, muttalyg bolup, neň we namys kylyp: «Leýlini Mejnuna asla bermesmez, Nowfyl gelse gelsin, golundan her ne gelse kylysyn, biziñ Nowfyldan zerre perwaýymyz ýok» diýip, ilçini yza we hakaratlar bilen gaýtaryp iberdiler. Ilçi gelip, olaryň sözlerini we hakaratlaryny Nowfyla bir-bir beýan kyldy. Erse, Nowfylyň gahary gelip, kernaý we surnaý goýup, leşger tartyp, Beni Haý taýpasynyň üstüne rowana boldy. Beni Haý jemagasy hem hemme ilatyny jem kylyp, otuz müň gara keltek we ýigrimi müň suwara hemme Arabystan jem bolup, Nowfylyň barabarynda sap tartyp durdular. Elgaraz, birniçe gün bir-birleri bilen andak uruşlar kyldylar kim, suw ornuna gan akdy. Jeñi-magluba bolup, köp adamlar gyryldy. Emma, Mejnun boýnuna reda salyp, nusrat we zafary Leýliniñ jemagasyna diläp, Hudaýa ýyglar erdi. Eger Leýli tarapyndan bendi düşse, başyn-gözün sylup, ýüzlerinden gerdi-gubaryn artyp: «Sen Leýlini görgendir sen, munuň nazary Leýlä düşendir» diýip, gözlerden posa kylar erdi. Emma Nowfylyň leşgeri Mejnunyň bu ahwalyny görüp:

– Eý Mejnun, biz seniň üçin baş berip, gan dökörmiz, seniň ýaryňy alyp bermek üçin jepa tartyp, jan üzermiz. Sen duşmanlara ýary diläp, dostlary azurda kylar sen! – diýdiler. Erse, Mejnun olara:

– Eger Leýliniň jemagasy şikest tapsa, Leýliniň perişan bolar, Leýli perişan bolsa, men perişan bolar men. Her ýerde Leýli bolsa, men onda durar men, meniň ruhy-rowanym Leýli bilen hemra durar – diýer erdi.

Elkyssa, Beni Haý jemagasydan köp kişi gyryldy. Elgaraz Nowfyl patyşa zorluk kylyp, köp adamlary nabut kyldy. Leýliniň jemagasy şikest tapdy. Emma Leýli hem fathy-nusraty we abraýy Nowfyl patyşa diläp, Hudaýa zary kylyp, ýalbarar erdi. Elgaraz, Leýliniň atasy we jemagasy ejiz bolup: El aman, el aman, bilä zowalyl-iman we min şerriş-şeýtan bagys el emn wel aman!²⁷ «Musulman kişä bu niçik huny-nähak turar» diýip, gylyçlaryn gerdenerine asyp, Nowfyl patyşanyň alnyna geldiler we:

– Eý şahy-alem, ne muddagaňyz bar, ne üçin biziň ili munça huny-nähak kylyp, gyrar siz? Eger muddagaňyz Leýli bolsa, eger gyzymy Mejnun diwana bermeseňiz ýüz gyzym bolsa pidaýy we sadkaýy-bir tary-muýuňyz kylar men, meger Leýlini Mejnun diwana bermeseňiz. Leýken Leýlini Mejnuna berseňiz behakky-Aferidegär we behakky-Käbe meniň golum seniň etegiň bolar. Senden tä kyýamata çenli agyrrar – ynjar men. Çünki Mejnun diwanaýy-perişan hatyr turar. Perzendimi öldürer. Biz asla razy imesmez, we illa siz biler siz – diýdiler. Onda Nowfyl:

– Leýlini Mejnundan ýagşy kişä berermi siz? – diýdi. Onda olar:

– Eý, şahy-alem, Mejnun diwana turar, nep-u zererin bilmes, elbetde, Leýlini nabut kylar – diýdiler. Nowfylyň adamlaryndan hem bir para kişi:

–Eý, şahy-alem, bular rast diýýärler, Mejnun nep-zererin bilmez. Uruş günlerinde boýnuna reda salyp, fathy-nusraty Beni Haý jemagasyna diläp, biziň şikestimizi Hudaýdan talap kylar erdi. Bu diwana turar, elbetde, Leýlä zerer ýetirer we ýene hem Hudaý tebärek we tagala: «Eý, Mejnun, magşar günü hemme halaýyk jem bolarlar, ol gün Ýeri göterip duran öküzi soýup, seniň toýuň bolar. Soltan Hüseyin Mürze we Mir Alyşir bagşy bolarlar, ol gün hemme halaýyga tomaşa görkezip, Özümy kazy bolup, nikah kylar Men, onda Leýlini saňa berer Men, ondan soň myradyňa ýeter sen» diýip aýdyp ermiş – diýdiler. Onuň üçin olaryň sözleri Nowfyla makul boldy. Nowfyl bu sözi eşidip, «Bar imdi gyzyňy kime berseň bergil» diýip, Leýlini atasyna tabşyrdy we leşgerini göçürüp, Mejnuna garamaý gidiberdi. Elgaraz, Mejnun binowa ýene näumyt bolup, Nowfyl gidenden soň göwni galyp, Nowfyla garap, bir söz diýdi:

Eý Nowfyl, pygl-u kowly bet,
Şul erdimi ryzalygyň?
Köňli diline näpisint,
Ne eýlediň aşnalygyň?

Gaýta işimi kyn kylyp,
Köňlüme mün çigin salyp,
Derdi-dilim görüp, bilip,
Bolmady bir dowalygyň!

²⁷ „Imany ýitirmekden we şeýtanyň şerinden aman, aman! Howpsuzlyk we dynçlyk ber!“

Owwal-a beýle lap urup,
Adamy munça öldürip,
Ähli-ryýa sen ýüz görüp,
Ar ededir sypahlygyň.

Söz ura sen düreň-düreň,
Ýok eken asla ar-u neň,
Ýol gide sen ýeleň-ýeleň,
Şeýle bolarmy şalygyň?

Mejnun diýdi: «Sen, eý şaky,
Derdimi gozgadyň taky,
Hun kylyban benähaky,
Bes zehi näsezalygyň!»

Elkyssa, Mejnuny-dilefgär bu sözleri aýdyp, beýewana baryp, ahy-efgan tartyp, yssyk gumlary başyna sowrup, kuhbe-kuh, deştbe-deşt çarh urup ýörer erdi. Benägäh aldyndan bir piri-saýýat çykdy, iki ahu beçjäni tutup, başyn kesermen bolup duranda, Mejnun üstüne bardy. Ahu beçjelere rehimi gelip:

– Eý saýýat, bu biçäreleri azat kylyp goýbergin, meniň başymy kesgin – diýip, saýýada bu gazaly aýdar erdi:

Eý piri-saýýat şul zaman,
Bu ahulary kyl reha.
Biçäreler tapsyn aman,
Men hem saňa eýleý doga.

Goýber diýdim, goýber heman,
Eý piri-saýýat, şul zaman,
Biçäreler tapsyn aman,
Salma bulara majera.

Nerkesleriniň haby ýok,
Işkençe berseň taby ýok,
Öldürmegiňniň huby ýok,
Azada kyl bähri-Huda.

Bagrynda onuň teb-u tap,
Rehm eýlegil, kylma kebab,
Kem nafe bolsa müşki-nap,
Gana boýalmak ýok rowa.

Rehm eýlegil näzik tene,

Bolgul garyplara pena,
Döксеň bu gün gan bigünä,
Magşarda bolguň rusyýa.

Nerkesleridir hup abdar,
Leýliden algan ýadygär,
Naçar-u dilsiz janawer,
Ermes garyplar biwepa.

Goyber ki, jany tendedir,
Gitsin ýoly her kandadyr,
Bu sürmeli göz mundadyr,
Topraga bulatsaň hata.

Biçäreler köp ýaş eken,
Mähnete garyndaş eken,
Mejnun bilen syrdaş eken,
Bul binowa, men binowa.

Elkyssa, Mejnun bu sözleri tamam kyldy. Erse, saýýat aýtdy:

– Eý diwana jan, sözüňi jan-dil birle kabul kylar erdim, leýken beçjelerim aç durarlar. Men bulary olara kut kylar men – diýdi. Mejnun Nowfylyň beren atyny saýýada berdi. Saýýat hem ahu beçjeleri Mejnuna berip gitdi: Emma Mejnuny-dil şikeste ahu beçjeleriň ayaklaryndan bentlerini çöçüp, başyn-ýüzün sypap, ýüzlerinden-gözlerinden öpüp:

– Eý janawarlar, gözleriňiz Leýliniň gözüne ogşar. Leýliden ýadygärim turar siz – diýip, azat kylyp göýberdi. Elgaraz, Ondan soň, özi ýene ýüz beýewana urup barar erdi. Emma bu ahu beçjeler hem arkasydan ergeşip barar erdiler, hergiz Mejnundan galmaz we jyda bolmaz erdiler. Kem-kem olaryň sebäbinden birniçe köp janawerler Mejnuna ram boldular we arkasyndan ergeşip barar erdiler. Elkyssa, Mejnun bu ahwalda ýene bir menzile ýetdi. Erse, gördi kim, bir saýýat bir gewezni tutup, damyna aýlap, boýnuna ýüp salyp, başyn keseýin diýip duran wagtynda, Mejnun üstüne bardy we:

– Eý saýýat, bu janaweri öldürmegil, azat kylgyl damyňy boýnundan algyl! – diýip, bir söz diýdi:

Saýdyň goýaber, saýýat, dilpara eken men dek,
Çöllerde gezip ýörgen seýýara eken men dek.
Ser tä seri hijrandan köp ýara eken men dek,
Sergeşte jahan bolgan awara eken men dek,
Al damyňy boýnundan, biçäre eken men dek.

Baş gün seniň döwründe biçäre hynam etsin,
Könlündäki gamlarny ýüz katla haram etsin,
Her kaýda gadam tartyp, ýol tapsa, makam etsin,

Tä takaty tak bolmaý, ýaryna salam etsin,
Al damyňy boýnundan, biçäre eken men dek.

Öldürmek üçin hanjar her dem kyla sen engiz,
Tut pendimi hem bolsaň ýa Hysrowy ýa Çingiz,
Gurhanda bitiglikdir usýany-ulug – hunriz,
Eşgin muny sen saýýat jübtüne gowuşsyn tiz,
Al damyňy boýnundan biçäre eken men dek.

Hyz eýlesin janawer ahu dek urup jübtek,
Barsyn suw sypat akyp, gitsin ýanyban ot dek,
Gam-gussadan aýrylsyn, jöwzada biten tut dek,
Bir-birge goşulsynlar Harut ile Marut dek,
Al damyňy boýnundan, biçäre eken men dek.

Yşk apatydan, Mejnun, julideýi-ser boldum,
Owzagymy il bilmez, ahwaly-diger boldum,
Nezr et muny sen maňa birewni dilär boldum,
Göýä ki kyýamatlyk men saňa peser boldum,
Al damyňy boýnundan biçäre eken men dek.

Elkyssa, Mejnun bu sözlerini aýtdy, erse, saýýat Mejnundan bu sözi eşidip:
– Eý diwana jan, sözüňi jan-dil bilen kabul kylar erdim, leýken men ne
kylaýyn, köp aýalment we kaşşak turar men. Muny ähli-aýalyma we beçjelerime
kut kylar men – diýdi.

Erse, Mejnun Nowfylyň beren ahlyhlaryny çykaryp saýýada berdi. Saýýat
hem ol gewezni Mejnuna berip gitdi. Mejnun göýä ata perzendini ýitirip tapan dek
ol gewezniň gerdinden aýlanyp, zähmlerini höşkbentlik kylyp, zarp tapan jaýlaryny
malyş kylyp, ýüz-gözünden posa alyp, bendi-paýyny eşip goýberdi. Emma ol
gewezn hem Mejnunyň arkasyndan galmaz erdi. Onuň sebäbinden hem birniçe
janawerler heder kylmaý, munys tutup, Mejnundan aýrylmaz erdiler.

Elkyssa, Mejnuny-şuride ahwal bu sypat birle kuhbe-kuh mesti-biygtyýar
barar erken, bir dagystana baryp, bir çeşmä gözi düşdi. Gördi kim, bir çeşmeýi-aly,
göýä ki aýnal-haýat çeşmesi dek, suwy Kõwser suwy dek, ýene bir çynary-aly bar,
göýä ki daragty-Tuby dek. Ol çeşmäniň boýunda oturyp, suwundan endek noş
kylyp, ol daragtyň saýasynda endek bährement bolup, aram alyp, bir pursat karar
kyldy. Nägäh gözi ol daragtyň şahasyna düşdi, gördi kim, daragtyň şahasyna bir
gara zag oturmyş. Mejnun ol zagyň gara perin gara lybas akyda kylyp:

Eý, zag, azalykmy sen, gara lybas geýip sen? – diýip, ol zaga garap, bir söz
diýdi:

Şah üstünde duran gara donly guş,
Sen hem men dek ýardan jyda düşgenmi?
Kõnlüň gamly gördüm, özüň bes, nähoş,
Sen hem men dek ýardan jyda düşgenmi?

Suwlukda dek gördüm ýören ýerleriň,
Söwdasydan çykyp bahr-u berleriň,
Başdan-aýak gara gunduz perleriň,
Sen hem men dek ýardan jyda düşgenmi?

Geýdigiň gara don, bilip sen ki hap,
Amalsyz sopy dek durup sen garap,
Diliň bolsa, maňa belli ber jogap,
Sen hem men dek ýardan jyda düşgenmi?

Saýramaz sen, zagym, yzalykmy sen,
Däne-suwdan kemräk mazaklykmy sen,
Perleriň garadyr, azalykmy sen,
Sen hem men dek ýardan jyda düşgenmi?

Mejnun aýdar, men dek garadyr teniň,
Sözlär men dost bilip gara guş seniň,
Aýralyga saldy Allahym meniň,
Sen hem men dek ýardan jyda düşgenmi?

Elkyssa, Mejnun bu sözleri aýdyp, zagdan belli jogap eşitmeý, haýran boldy. Elgaraz, Mejnun ol ýerden ötüp, dide girýan, syna birýan barar erdi. Bir kabylaýy-araba dahyl boldy. Nägäh gördi kim, bir piri-zal bir adamyň boýnuna ýüp dakyp, idegläp ýörüpdir. Mejnun:

– Eý, mama jan, ne üçin bu biçäräni ýesir kylyp, boýnuna ýüp dakyp südräp ýörüp sen – diýdi. Onda mama:

– Rast aýtsam bu bendi ermez, kör durar, men hem biwe we kaşşak durar men. Hiç nimersämiz ýok turar, ikimiz äht kylypmyz, işiklerde gedaýlyk kylarmyz, her näme peýda bolsa, behem görermiz we ikimiz barabar taksym kylyp alarmyz – diýdi. Erse, Mejnun:

– Eý, mama jan, meniň hem boýnuma ýüp dakyp, alyp ýörgül, her näme peýda bolsa, men sizlere berer men – diýip, wada kyldy. Erse, ol piri-zal Mejnunyň boýnuna ýüp dakyp, arap kabyласында goşba-goş, öýbe-öý idegläp eltip, «Bu körlere bir nimerse haýrat kylyňlar» diýip ýörer erdi. Elkyssa, bu merätipde Leýliniň çadyryna ýakyn ýetdiler. Birniçe ýaş oganlar daş we kesekler bilen urar erdiler. Bedenleri jerahat bolup, ganlar her ýan akar erdi. Elgaraz, buýy-muhabbet ösüp, Mejnunyň damagyna Leýliniň ysy gelip, buýy-Leýli bilen meşamy muattar bolup, köňlüne farahlyk roý berip aýtdy:

– Mama jan, endek sabyr kylgyl, bu ajap, hoşboý menzil erken – diýdi. Emma mama:

– Bul ýerde dursam, bähbidimden galar men – diýip iteläp, südräp goýmaz erdi. Elkyssa, Mejnun:

– Mama jan, endek sabyr kylgyl – diýip, takat synasyndan gidip, bir söz aýtdy:

Tomaşa eýläýin, durgul,
Ajaýyp jaý eken bul jaý.
Ki ser tä pa letapatlyk,
Ne hoş mägwa eken bul jaý.

Ýeşibän gol-aýagymy,
Alaý bir dem feragymy,
Ysy tutdy damagymy,
Behişt asa eken bul jaý.

Ötüp gamym, şatlyk ýetdi,
Tamam derdi-gamym gitdi,
Damagymy ysy tutdy,
Farah efza eken bul jaý.

Der-u diwary mermerden,
Işigiň gerdi zagpandan,
Öýüň-hargähi enwerden,
Jahan ara eken bul jaý.

Akar suw-çeşmeler her suý,
Jahan doldurdy gülden buý,
Meger Leyligedir bul köý,
Ajaý tugra eken bul jaý.

Pelekde haýma-hargähi,
Içinde bir senem mahy,
Bu dem Mejnuna dergahy
Ne hup diljuý eken bul jaý.

Myradymy Hudaý berdi,
Tün-u gün maksadym erdi,
Ölük jismime jan girdi,
Ki ruh efza eken bul jaý.

Gara topragy anbarmy,
Has-u haşagy şekermi,
Rowany aby-Köwsermi,
Jahan ara eken bul jaý.

Eýäm şükrüni kyl, Mejnun,
Bu ýere ýol tapyp bul gün,

Görüner haýma çün gerdun,
Ne hoş sähra eken bul jaý.

Elkyssa, Mejnun bu sözleri aýdyp, zar-zar çün ebri-nowbahar ýyglap durup erdi. Leýli hargähde ýüz gam-hasrat, mün gaýgy-külpet bilen oturyp erdi. Erse, Leýli dilaram haýma-hargähden çykdy, nägäh gözi Mejnuna düşdi. Gördi kim, Mejnun biçäräniň boýnunda ýüp, zar-zar ýyglap, intizar garap durupdyr. Emma Leýli derhal ýüzünden nikabyn alyp, ýyglap durup, özün Mejnuna görsetdi we myhmanyna zekaty-ruhsaryndan sadaka kyldy. Bu bahana bilen bir-birewlerinden buýy-muhabbet aldylar. Elgaraz, Mejnuny-mahzun şeme uran perwana dek özüni köýdürer erdi:

Elkyssa, Leýli hem akyl we huşdan jyda bolan diwana dek ygtyýarsyz we kararsyz erdi, zar-zar çün ebri-nowbahar ýyglap, alaç kyla bilmeý durup erdi. Mejnuny-dilefgär hem başy açyk, bedeni şikeste, gözi girýan, bagry birýan ýyglap durup erdi. Leýli aýagynyň topragyndan bir gysym alyp, Mejnuny-dilefgäriň gözüne sürtdi. Emma dura-dura Mejnunyň ataşy-yşky zor kylyp, jununy artyp, mesti-biygtyýar ah tartyp, piri-zalyň ýüplerini para-para kylyp, ýüz beýewana urup, «Waý, Leýli! Waý, Leýli!» diýip, bidir gitdi. Elkyssa, çöllerde gerdinde wagşy, başynda guşlar öýesi «Waý, Leýli!» diýip, pygan-nala bilen çölleri bihuzur kylyp ýörer erdi.

Indi Leýliden bir keleme söz eşidiň. Leýliniň atasy Ibn Salama wada kylyp erdi. Elgaraz, wada kylan müddetleri doldy, erse, birniçe düýä zer-ziwer ýükläp, tamam lagl-jöwahyrlary alyp gelip, Leýliniň atasyna teslim kyldylar. Bul hem Ammary ülkesini arasta kylyp, aýyn baglap, be resmi-arap oturyp, akd baglap, resm-kadalaryn berjaý kylyp, Leýlini Ibn Salama nika kyldylar. Leýliniň oturan hargähini şeker-şerbet birle dolduryp, ud-anbar ýakyp, be hezar zowk-tomaşa birle Leýlini Ibn Salama tabşyrdylar. Ibn Salam şady-horram bolup, bir gije Leýliniň hargäh – haýmasyna girer boldy. Şol halatda Leýli dilaram özün Hudaýtagala howala eýläp, pena istäp bir mynjat okady:

Hudawendi – Kerim-u Jüljelal-a,
Özümi zatyňa kyldym howala.

Pena bergin Özüň men natuwana
Kyla men dergähiňde ahy-nala

Amanata hyýanat kylma ýa Rep,
Zowal ýetirme ýa Rep bu kemala.

Ýüzüm tutdum namut kylma Liläh-ä²⁸
.....

Ne müşgil gül gaşynda bolsa ýüz har,

²⁸ Bu goşgy diňe bir golýazmada gabat gelip, golýazmanyň waragynyň zaýalanandygy sebäpli okap bolmady

Bolar bilbil guşy haýran-u wala.

Bu Leýli hassa Mejnun dilefgäri,
Ilähi Sen meni ýetir wysala.

Emma Leýli dilaram bu sözi tamam kyldy. Erse, Ibn Salam oşol wagt haýmaýy-Leýlä girip, kämi-dil hasyl kylar boldy. Leýli dilaram bu hiläni aýtdy: «Eý Ibn Salam, men mekdepde okyp ýörer halatymda bir perizat hemra bolup aýtdy kim: «Eý Leýli dilaram, bir günden bir gün birew bilen hembester bolsaň, ine şemşiri-abdar, seni hem hembesteriňi hem zaýa kylar men» diýip erdi. Hälä oşol perizat başym üstünde şemşir howala bolup, oturyp durar» diýip, aýtdy. Ibn Salam sada dil: «Iş gabahat boldy» diýip, halaýyk namysyndan gorkup, jemalyna hursant bolup, her niçe günde bir salama geler erdi. Emma Leýli dilaram her sagat haýmadan çykyp, Nejt tarapa bakyp oturyp, hijrany-pyrak eleminde zar-zar ýyglop, nala urup hargähiň içini gözünüň ýaşy birle doldurar erdi. Yşky-pynhany bara-bara halaýygyň agzyna düşüp, meşhur bolup, ryswalyga aýyt kyla başlady. Ondan soň Ibn Salam Leýlini Bagdada alyp gider boldy. Erse, Leýli Bekir diýen bir adamyň goluna nama ýazyp berip: «Eý, Bekir, men gidenden soň, bu haty Mejnuna eltip bergeý sen!» diýdi. Emma hatda andak aýtdy kim: «Eý, ýary-mähribanym, waý aramy-janym, eý bikararym, men bul bethah we bethüý rakyplaryň jebir-zulumyndan we sütemiden Bagdat şährine gitdim. Ruh-y-rowanymy saňa goýup, gury jismimi alyp gitdim. Emma köňlüňe hiç gubary-keduret getirme, tä men gelinçä sabyr kylgyl. Tä tenimde janym bar, men seni unutman, eý ýary-janym, sen hem meni unutmagyl, bu namam nyşanym durar, saňa razdan bolsun. Zynhar eý, ýary-wepadarym, sabyr kylgyl!» diýip, namany ýazyp, бүkläp Bekire berdi. Ondan soň, Bekire garap, bir söz diýdi:

Saňa yzhar kylaýrazy-dilni,
Muhabbet birle taý kylgyl bu ýolny,
Kaý ýerde görseň ol awara gulny,
Tahammulda geçirsin aýy-ýylny,
Perişan eýlemeý tumary – gülni,
Amanatdaryna tabşyr hatymny.

Ki tä men gelenimçe sabyr kylsyn,
Özi gamda, gözi ýollarda bolsun,
Keduret gerdini köňlünden alsyn,
Kişi pişanada baryn ne bilsin,
Perişan eýlemeý tumary – gülni,
Amanatdaryna tabşyr hatymny.

Meniň derdim ony awara kyldy,
Onuň derdi meni biçäre kyldy,
Pelek jebri ýene set para kyldy,
Onuň zähmi zebun, hem ýara kyldy,

Perişan eýlemeý tumary – gülni,
Amanatdaryna tabşyr hatymny.

Unutmasyn meni, men hem unutmam,
Hyýalyndan demi köňlüm sowutmam,
Pelek kärin serenjamyna bitmem,
Kim ondan özgäniň adyny tutmam,
Perişan eýlemeý tumary – gülni,
Amanatdaryna tabşyr hatymny.

Gidip jismi, saňa galdy rowany,
Diýgil, eý ýary-jany-mähribany,
Alyp bargyl oňa menden nyşany,
Nyşany-Leýli boldy razdany,
Perişan eýlemeý tumary – gülni,
Amanatdaryna tabşyr hatymny.

Elkyssa, Leýli gidenden soň, Bekir namany alyp, rowana boldy. Elgaraz, Bekir Mejnuny bir dagyň damanasynda tapdy. Mejnuny-aşufta ahwal, jiger kebab, dil harap «ahdan» başga munys we rafýgy ýok erdi. Rahgüzerleriň topragyna gurbal urup: «Leýli dilaramy tapar menmi» diýip agtaryp oturyp erdi. Mejnunyň nalaýy-efganyny görüp, ýesiri-betbagt diýip, köňlünde: «Muňa bir söz aýdaýyn, şaýet Leýlini unutgaý» diýip:

– Eý, Mejnuny-aşufta ahwal, mähnetiň reýgan boldy. Seniň söýüp köňül baglan dilberiniň duşman boldy. Sen Leýlini wepadar diýip erdiň, indi biwepalyk kylyp, Ibn Salam Bagdady diýen ýigide degip – tenini bagyşlap, şad-u horram bolup, Bagdat şährine gitdi. Sen heniz Leýli diýip nala kylar sen – diýdi. Mejnuny-aşufta hal Bekirden bu sözi eşidip, goluna daş alyp, başyna urup, başyny daşa urup, para-para kyldy. Mübärek başyndan gan akyp mysaly juýbar bedenlerine rowana boldy. «Waý, Leýli, waý, Leýli!» diýip ýykyldy, we terki-jan kylmaga ýakyn geldi. Emma Bekir aýdan sözüne puşeyman kylyp: «Eý Mejnun, men hata kyldym, ýalan söz diýdim, turgul, Leýli wepadar durar!» diýip, Mejnuna teselli berip, bu gazaly aýtdy:

Bir söz birlen köňlün melul eýledim,
Arzym eşit, şahy-mejnun, aglama.
Hata kyldym beýle sözi söýledim,
Perýat urup, köňli mahzun aglama.

Leýli seniň perýadyňa dözmedi,
Galam gaşyn, gara gözün süzmedi,
Heniz senden köňül mährin üzmedi,
Sargarmasyn lagly-meýgun, aglama.

Uzrun aýtmak üçin geldim zyýndan,

Ýalan sözläp, uýatlyg men ýüzüňden,
Ganlar akyp gara nerkes gözüňden,
Donuň eýläp gandan gülgün, aglama.

Mejnun adyň daýym onuň dilinde,
Janyn pida edip seniň ýoluňda,
Ýaryň üçin munça hijran çölünde,
Tartyp efgan, atyp efsun, aglama.

Bekir aýdar, beýle gamgyn ýörmegin,
Gül ýüzüňe ýol gubaryn sürmegin,
Gaty daşy näzik tene urmagyn,
Çeşmi ganly, jismi pürhun aglama.

Elkyssa, Bekir bu sözleri aýdyp, Mejnunyň goluna Leýliniň beren hatyny çykaryp berdi we ýene dilinden aýdan sözlerini we uzrlaryny beýan kyldy. Mejnun namany alyp, gözüne sürtüp, «Leýliniň goly degen we nazary düşen nama» diýip, hatyndan tanyp, hatyny posa kylyp, namany açyp, mutalyga kylyp gördi kim, «Leýli Ibn Salama nikah boldy» diýen hat çykdy. Emma Mejnun bu haty görüp, Leýlini Ibn Salama akd kylanlaryny bilip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, Leýlini biwepa bilip, çün murgy-baly-şikeste bir söz diýdi:

Mundag ermes muddagaýy-aşynalyk, ýarlyk,
Aýyrdy bir-birden ryzaýy-aşynalyk, ýarlyk.
Her saba müň merhabaýy-aşynalyk, ýarlyk,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Ýagşy ermes ähd-u peýmanyňny bes syndyrmagyň,
Ýüz öwürip aşnalykdan köňüli tändirmegin,
Dosty mahzun edip, agýara mähr indirmegin,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Men seniň hijriňde ýyglaý, gije-gündiz zar-zar,
Ýortmuşam Nejt dagynda, yşkyňda ýok bir dem karar,
Ölmeýin tirik tapyp görmek bolarmy bir didar,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Gaýryga baglaý köňül, tutduň rahy-Bagdatny,
Mähetim zaýyg kylyp, tahryp edip abatny,
Köňli gatyg sen eşitmeý sen hezin perýatny,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Bimürewwet – çarhy-keç, reftary-älem – ynkylap,
Padyşahy-dil gedalyk birle, ten mülki harap,
Dostlar mehjury-mahzun boldy, duşman kāmýap,

Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Kyblagähim maňa köp pendî-nesihat etdiler,
Meniň üçin daýyma şam-u säher gan ýuwtdular,
«Leýlini taşla!» diýibän hyş-tebarym aýtdylar,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Köňli seňňin, rehmi ýok hunhar eken sen, eý peri,
Men seni ýarym diýsem, sen nar eken sen, eý peri,
Ýar diýip berdim köňül, agýar eken sen, eý peri,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Aýtmadyňmy: «Men seniň ýoluňda-köňlüm bagladym»,
Senden aýra bolmas ahyr jismi-janym çagladym,
Men seniň waslyň üçin umyt edip gan ýygladym,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Bul meniň iki gözüm gan ýyglady «Leýli!» diýip,
Jany-jismim para boldy wasly-umyt isteýip,
Taňla magşar rozy kylsa «Ente Allamul-guýub»,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Men seniň dek ýar diýip kim, başga janan istemem,
Rozy-magşar rozy kylsa, hüýr-u gulman istemem,
Ger behişt-anbar sereşt, tagty-Süleýman istemem,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Gözlerim düşse seniň gaşyň bilen gözleriňe,
Janymy gurban kylar men her zaman ýüzleriňe,
Toty şirin tekellüm dek bes şeker sözleriňe,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Men seniň hijriň bilen iki gözümdir şamçyrag,
Gijeler bidar bolup, Leýli diýip dag üzre dag,
Gije-gündiz sagaty bir dem tapalmas men pyrag,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Owwal-a köňlümü gül deý şady-handan etdigiň,
Müň mürewwet birle her gün haýry-yhsan etdigiň,
Ýok mynasyp imdi bagrymy meniň gan etdigiň,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Hupmydyr agýar ile eşret şerabyn içmegiň,
Tyfyllar dek her tarap lazym imes göz açmagyň,
Täze ýaryň-len bolup, bizden ne lazym geçmegiň,

Şulmudyr, zalym wepaýy-aşynalyk, ýarlyk.

Kim Abu Kaýs adym erdi, yşk bilen Mejnun bolup,
Men seniň hijriň bilen her gije-gündiz ýyglaýyp,
Ataşy-yşkyň bilen näzik tenim gülgün bolup,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Tutmadyň «Biçäre Mejnun!» diýp birer gün adymy,
Gaýtadan bozduň bu weýran hatyry-näşadymy.
Ýar ile bolduň eşitmeý sen meniň perýadymy,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Eý ajal, gel indi bu dünýäde ýörmek ýok rowa,
Mejnuny-dil hassa men, derdime tapmaz men dowa,
Men saňa köp dat eder men, dadyma ýet, eý Huda,
Şulmudyr, zalym, wepaýy-aşynalyk, ýarlyk!

Elkyssa, Mejnun bu sözleri aýdyp, ýene Leýliniň «Sabyr kылgyl!» diýenine razy bolup, sabyr eder erdi. Jebri-yşk tartyp, ýyglar erdi. Elkyssa, Mejnun tä ýedi ýyl derdi-yşk tartyp, nalaýy-pygan birle sabyr kылdy. Emma başynda guşlar öýe goýup, tohum açyp beçe kылar erdi. Beýewan janawerleri heder kылmaý gerdinde ýörer erdiler. Erse, ýene zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, başyny daşlara urup, bıkarrar, bisabyr bolup, ýene bir gara girip, nalaýy-perýat birle bir post, ustuhan bolup ýatdy.

Emma Mejnuny-dilefgaryň atasy Seýit Beni Amyry Leýlini ibn Salamyň Bagdat şäherine alyp gidenin eşidip, «Mebada, Mejnun hem ulagyp, Leýliniň arkasydan Bagdada gitmesin!» diýip, tuşeýi-rah taýýar kылyp, mysaly natuwanlar dek, goluna hasa alyp, umydy-desti-pa urup ýörüberdi. «Diwana şuridäniň ahwalyndan bir habar taparmenmikäm?» diýip, ogluny kuhbe-kuh, deştbe-deşt sährama-sähra agtaryp ýörer erdi. Nägäh bir gün bir daga ýetişdi. Gördi kim, bir dameni-kuhdan bir para ot şerara urup, düýt birle çyka durar. «Şol otdan habar alaýyn, meger, çopan bolsa soraýyn» diýip ýetişdi. Gördi kim, bir dagyň garynda adam heder kылgu dek bir teň teriň jaýda, bir adam ýatypdyr. Emma Seýit Beni Amyry bir ismi-agzam okyp, özüne dem salyp, ol jaýa bardy. Mejnun mesti-mustagrak ýatar erdi. Seýit Beni Amyry alnyna baryp, ýüzüne ýagşy nazar salyp gördi kim, erse, bildi, jiger parasy we nury-çeşmi eziz perzendi turar. Emma Seýit Beni Amyry ogluny bu ahwalda görüp gözünden katra-katra ýaş rowana bolup, ýyglar erdi. Emma bir katra ýaş Mejnuny-belakeşiň ýüzüne damdy. Mejnun gözünü açyp bakdy, gördi kim, bir adam başujunda ýüzüne bakyp ýyglap durar. Mejnun atasyny tanaman, «Niçik adam sen, menden ne sorar sen, bu ýerde ne iş kылar sen, beýan kыл!» diýip, bir söz diýdi:

Ne adam sen melek hüýli,
Nazar eýläp mähribana.

Çemen ýüzli, serwi boýly,
Saýa saldyň köýen jana.

Kaýdan geldiň eziz kişi,
Beýle bolar pelek işi,
Gan garyşan gözüň ýaşy,
Sebäp nedir, kyl beýana.

Natuwan sen hasa alyp,
Muhabbet könlüňe salyp,
Sen istär sen menden, gelip,
Gan ýyglar sen garybana.

Ne sözüň bar arap şahy,
Her dem çekip otlug ahy,
Köp kylar sen ahy-wahy,
Sebäp nedir bul pygana.

Mejnun aýdar, men neýleýin,
Sözüň nedir, aýt bileýin,
Öz halyma goý, öleýin,
Sen o ýana, men bu ýana.

Elkyssa, Mejnun bu sözleri aýdandan soň atasy:

– Eý Mejnuny-belakeş balam, waý, mähneti reýgan eziz perzendim, nury-çeşmim, Mejnun jan, balam, men seniň Seýit Beni Amyry diýen ataň bolar men! – diýip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, bir donun çykaryp, egnine salyp, owratlaryny ýapyp ýyglar erdi. Emma Mejnun ser tä pa açyk we berehne erdi. Elkyssa, ol jigerhun oglunyň golundan tutup, köp pendi-nesihatlar kyldy we:

– Eý janym balam, sen Leýlini wepadar diýip erdiň! Hany wepa kylany? Indi biwepa Leýli üçin ustuhanyňy agartyryp ýörmegin. Leýli seni unudyp, Ibn Salam bilen Bagdat şäherine gidipdir. Men aýtmadymmy «Leýli biwepadyr» diýip?! Onuň üçin munça harlyk-zarlyk tartyp, çöllerde ulagyp ýörmegil! Indi men seni istäp gelip men, ýörgün öýe alyp baraýyn. Leýliden saňa hiç peýda bolmady! – diýip, köp nesihatlar kyldy.

Emma tobaýy-yşk gelip, gulagyny taplady. Erse, Mejnun atasyndan bu sözleri eşidip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap:

– Eý, ata jan, siz gelip, maňa tagna kylyp, köýen ýüregime gaýta beter ot salar siz, indi meni öz halyma goýmaz siz! Eý Möwlam, waý, babam, kyblagähim, Käbeýi-puşty-penahym, sözüňizi eşidip şunça biler men kim, siz meniň kyblagähim bolar siz, emma bilmez men atam kim we enem kim durar, özümi bilmez men niçik durar men! – diýdi. Erse, Seýit Beni Amyry oglundan syhhatlyk umydyň üzüp, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, nala kylyp, pygan tartyp, bu sözleri ýyglap aýdar erdi. Muhammesi-Seýit Beni Amyry bu turar:

Kysmaty-möwlüdi-ýaman, bagty zebun-belaginäm,
Mähneti barçasy reýgan, gussalara aşnaginäm.
Apaty-hijrine nyşan, derbe-deri-gedaginäm,
Mähremi-hemdem pygan, gam bilen aşnaginäm,
Leýli üçin heläki-jan, hem täleýi şum-narginäm!

It watan etdi jaýyňy, indi saňa watan hany?
Ol heme kerr-u ferr bilen rahaty-enjümen hany?
Bir gury ustuhan bolup, ol näziki beden hany?
Uşbu hemme elem bilen ölseň eger kepen hany?
Gülşeni-ömürdir hazan, eý güli-bibakaginäm!

Murgy-sütem reside dek bal-u peri şikeste sen,
Hiç gamy ýok zamanadan – derdiňe paýy beste sen,
Her nepes ýüz pygan çekip, döwr ile näşikeste sen,
Halaty-nezgde, balam, indi kaýu höwesde sen?
Indi diriligiň güman, kysmatyna ryzaginäm!

Sen idiň, eý guzym, maňa dähr içinde abyruý,
Men sen üçin jiger kebab, sende jiger ganydyr suw,
Synaýy-häkiňe seniň men nige kylmadym wuzuw,
Birgine matlabyň sary kylmagan idim men arzuw,
Başynda mähneti-jahan, eý aşyky-näbigänäm!

Seýidi Amyry diýdi bes boldy ölmegim ýakyn,
Düşdi seniň gamyň bilen rişteýi-janyňa çigin,
Rozy-ezelde serniweşt uşbu gamy-elemmiken,
Ataň seniň hijriň bilen ahyry kim ölermiken,
Rahy-talapda öle sen, waý, aşyky-parsaginäm!

Elkyssa, Seýit Beni Amyry bu sözleri aýdyp, oglundan syhhatlyk umydyňy
üzüp, Mejnun bilen widaglaşyp öýüne geldi. Elgaraz, oglunyň derdini içine alyp,
renjur bolup, birniçe günden soň dünýäden rihlet kyldy.

Elkyssa, ondan soň Zeýt diýen bir kişi baryp, Mejnuny-aşufta hala habar
berdi:

– Eý, Mejnun, ataň wepat kyldy, habaryň barmy? Indi ataňyň hormatyny
berjaý getirip, zyýarata barmarsyňmy? – diýdi. Mejnun atasynyň ölenini eşidip,
zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, ýola düşüp, rowana boldy. Emma Zeýt
Mejnuny atasynyň gabryna getirdi. Erse, Mejnun atasynyň gabryny gujaklap, bu
muhammesi okap, bir söz diýdi:

Bary-mähnete karyp erdim men, eý şahy-arap,
Dagy-derdim üstüne zam boldy, haýran men ajap,
Pendiň almaý hezretiňe asy boldum biedep,

Istiganat isterem häki-şeripiňi düýnäp,
Istesem, indi seni kaýdan tapaý, aly nesep!

Her kaýana ýüz öwürsem, sen rahberlik eýlediň,
Jan bilen esrär meni, huny-jigerlik eýlediň,
Köp muşakgatlary tartyp, hakgüzarlyk eýlediň,
Sylaýy-rehmiňi katg etmeý, pederlik eýlediň,
Istesem, indi seni kaýdan tapaý, aly nesep!

.....
29
.....

Her kaýu halata düşsem men, sen olduň ba habar,
Bu junun kerdaryma kábäm bolup huny-jiger,
Istesem, indi seni kaýdan tapaý, aly nesep!

Eý gözümiň röwşeni, magzy-dili janym idiň,
Kyblagähim, mähribanym, derde dermanym idiň,
Gähi-gähi külbämde yzzatly myhmanym idiň,
Imdi köňlüm tagty weýran boldy, soltany idiň,
Istesem, indi seni kaýdan tapaý, aly nesep!

Ger seniň pendini meniň ýadyma düşse nägehan,
Örtenip çykgaý nehadymdan çenan otlug pygan,
Derbe-der bolgan men üçin, kyblagähim, mähriban,
Zindeganyňdan seniň tapgaýmy men nam-u nyşan,
Istesem, indi seni kaýdan tapaý, aly nesep!

Tabgyňa laýyk sözi dünýäde, kábäm, kylmadym,
Kattyg aldym sözleriňi, derde derman kylmadym,
Bir gije hoşwagt gujagyňda parahat kylmadym,
Merhemi-janym bilip, pendiniňi mäkäm kylmadym,
Istesem, indi seni kaýdan tapaý, aly nesep!

Köňlün agyrttdym, seni azurda kyldym, kyblagäh,
Bolmasaň razy ne kylgaý men imdi roýy-syýah,
Häkiňi ruhsaryma sürtmäge gelip men uzrhah,
Öt günähim, bolmaýyn şermendeýi-rozy-jeza,
Istesem, indi seni kaýdan tapaý, aly nesep!

Dary-dünýäden sapar kyldyň baka rahtyn düzüp,
Haýl-u hyş, akrabalardan, barçadan mähriň üzüp,
«Gelmedi Mejnun belakeş» diýp, ýoluma göz süzüp,
Intizarlyk birle jan berdiň, kábäm, köňlün bozup,

²⁹ Bu bent bir golýazmada gabat gelip, golýazmanyň sahypalarynyň ýyrtylandygy sebäpli başky setirleri tapylmady.

Istesem, indi seni kaýdan tapaý, aly nesep!

Elkyssa, Mejnuny-dilefgar bu sözleri aýdyp ýyglap, atasynyň gabrynda üç gije-gündiz durup, atasynyň arwahyna dogaýy-fatyha okap, hatmy-Gurhan kyldy. Ondan soň zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, ýene mesti-biygtyýar bolup, çöl-beýewana ýüz urup, kuhbe-kuh, deştbe-deşt ýörüberdi. Tabgy-mübäregi hahyş kylgan ýerde karar tutdy we ýene zar-zar ýyglap ýola düşdi.

Nägäh bir wadyga ýetişdi. Emma köňlüniň joşy endek karar kylyp, birniçe wagt ol ýerde karar aldy.

Indi iki keleme sözi Leýliden eşidiň, kim Leýli Bagdat welaýatyna bardy, gije-gündiz Mejnunyň pyragynda köýüp-ýanyp, ýyglap, gury ustuhan bolup erdi.

Elkyssa, Leýli bu halda perişan bolup, ýedi ýyl rozygär ötürip, ömri beser kyldy. Emma Leýliniň şerapatyndan Hudaýtagala bir perini Leýli suratynda kylyp, Ibn Salama görkezdi. Eset Ibn Salam onuň bilen jübut bolaryn diýip, gol uzatsa, ol peri: «Sen meniň jynsym ermes sen» diýip, jeň salar erdi. Elgaraz, Ibn Salamyň ýüregi howul kylyp, gorkup, gol uzatmaz erdi. Elkyssa, Ibn Salama ne Leýliden we ne periden-ikisiden hem nesibe bolmady. Elgaraz, Leýliniň halyny zebun görüp, howp eder erdi: «Mebada, Mejnunyň eleminden munda ölmesin, her niçik bolsa hem ata-enesine tabşyraýyn» diýip, eltip ata-enesine tabşyryp gaýtdy.

Elkyssa, Leýlä gün-günden Mejnunyň yşky zor kylyp, renjurlygy gün-günden zyýada bolup, läle dek ruhsarasy sargaryp, syhhatlyk umydyndan we serbelentlik sururyndan düşüp, renjurlyk zyndanyna giriftar bolup, baharystan ömrüne badyhazan ýeli tapança urup, zähm saldy. Gün-günden ataşy-yşk müstewli bolup, suwsuz giýa dek guryp, gury ustuhan dek agaryp, köýen peýkerine tep lerze apatyndan şikest berip, nalyşa saldy. Elkyssa, enesini çagyrdy. Enesi gyzyny bu halatda görüp, ýüzüne gözlerini sürtüp, ýyglar erdi. Leýli dilaram enesini nermi-dil halatda görüp, uzr-nyýaz işigin açyp, raz aýdyp:

– Eý, ene jan, eý, maderi-mähriban, waý, Käbeýi-maksudy-arman, ne çäre we ne alaç kylaýyn her çent syrymy pynhan kylyp, çendan-çendan we pynhan-pynhan huny-jigerler ýuwtdum, indi jan damaga ýakyn gelipdir. Bu gün ýa taňla Mejnunyň hijrinden öler men, indi Mejnunyň hijrinden ölsem, atam bilen sen zamun bolar siz. Meniň ganyň siziň boýnuňyza galar – diýdi. Ýene-de:

– Eý, maderi-mähriban, zynhar, be set zynhar birniçe wesýetim bar – diýip, aýagyna gözün sürtüp, nalyşa girip ýyglar erdi. Emma, her gözünden on katra ýaş jary bolup, zar-zar ýyglap, Mejnunyň hasby-halyndan aýdyp enesine wesýetnama kylyp bu muhammesi okady:

Men ölen soň ki eşidip, Mejnun gamhana gelgeými,
Talap eýläp wysalymy ki bir janana gelgeými.
Elem aýdyp saňa ol gün, ýörüp, hemhana gelgeými,
Pyragym oduna köýüp ki ol perwana gelgeými,
Bolup sergeşte-ýu sersan ki bir diwana gelgeými.

Bolup nerkesleri jary, döküp hunabaýy-ýaşı,
Ýyglap, urup özün her dem, goýup bosagaga başy,

Ýüregi ýüz jerahatdyr urup başyna çün daşy,
Daryg edip diýgeý: «Ölsem bolup kim, onda ýoldaşy»,
Başyma «Waý, Leýli!» diýip ki bir diwana gelgeými.

Itiň ýañlyg geler ol gün ölesi ahylar tartyp,
Jigerni paralar eýläp, ýakasyny çäklär ýyrtyp,
Bu dünýäniň pygan-u nalasyny başyna artyp,
Lahat topragyna başyn urar çün didesin sürtüp,
Bolup sergeşte-ýu sersan ki bir diwana gelgeými.

Işigiň aldyna andak geler kim, çekibän üýni,
Pyganyndan deşiler ki göýä bu çarhy-gerduny,
Kylyp ganlyg ýaşyndan jamasyn andak ki gülgüni,
Jahan awarasy bolgan men üçin, belki, mejnuny,
Bolup sergeşteýi-sersan ki bir diwana gelgeými.

Pelegiň jebrinden başyn uruban, bidatlar eýläp,
Eşiden janawerleriň baryny näşatlar eýläp,
Pygan eýläp, belent owaz ile ki perýatlar eýläp,
Mazarym häkini görse, başyna berbatlar eýläp,
Başyma «Waý Leýli!» diýip ki bir diwana gelgeými.

Elkyssa, ondan soň enesi Leýliden bu sözi eşidip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap:

– Eý, janym, balam, waý, nury-çeşmim, dilbendim, ýüregimiň kuwwaty, ýalňyz balam, men ne alaç kylaýyn, meniň sözüm jaý tutmasa... ataň diýen zalyma aýtsam, «Men perzendimi ol diwana bermez men» diýip, kabul kylmaýdyr. Eý, Leýli jan, gözümiň ak-garasy balam, her sözüň bolsa aýtgyl, jan-dilim bilen kabul kylaýyn! – diýdi. Onda Leýli:

– Eý, enejan, ne söz aýdaýyn... Indi bir söz aýdaýyn, meniň wesýetimi berjaý kylgaý sen. Indi men bu gün şu derd-u elem bilen öler men. Eger şol diwana ýarym haçan gelse, sen ony ynjytмагаý sen. Eger ynjytsaň, meniň ruhum senden näşat bolar. Meni razy kylar bolsaň, hergiz ynjytмагаý sen! – diýip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, bir söz aýtdy:

Meniň wesiýýetim saňa, jan enem!
Haçan gelse, söwer ýarym ynjytma!
Meniň üçin gara bagry gan enem,
Ýaman söz diýp, gamgusarym ynjytma!

Hiç kim ony menden gaýry görmesin,
Ýaşly gözün topraklara sürmesin,
Intizarlyk çekip, garap durmasyn,
Hasratymda har-u zarym ynjytma!

Belli sözüm enem, saňa söýledim,
Hak azabyn ýada salyp oýladym,
Tiriklikde waslyn arman eýledim,
Zynhar gelse, Mejnun ýarym ynjytma!

Meniň ýarym, çarhy-pelek mahydyr,
Meniň bilen ölmek köňül hahydyr,
Ady Mejnun, aşyklaryň şahydyr,
Merdi-meýdan, şasuwarým ynjytma!

Dünýä sapasyna köňül goýmagan,
Mähnet çekip, ýar waslyna doýmagan,
Leýli aýdar, menden gaýra uýmagan,
Meniň üçin dilefgarym ynjytma!

Elkyssa, ondan soň enesi Leýliden bu sözi eşidip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap:

– Eý, janym, balam, waý görer gözümiň röwşeni, ýalňyz balam, sen bu dünýäden rihlet kylgu dek bolsaň, men niçik takat kylar men! Eý, jan gyzym, waý görer gözüm, sözlär sözüm, ol gara günde seniň tagzyýetiňe – ýasyňa köp halk-halaýyk jem bolarlar, men olaryň arasynda seniň Mejnunyňy niçik tanyp, wesýetiňi niçik berjaý getirer men? – diýip, perýat we pygan kylar erdi. Onda Leýli zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, enesine Mejnunyň nyşanalaryny aýdyp, «Bu suratda durar» diýip, Mejnunyň hasby-halyndan habar berip, bir söz aýdar boldy:

Oda düşüp, şerarasy, suw bolup akar jigeri.
Elemniň ýok şumarasy, ne özünden bar habary.

Bereýin diýp Hak salamyn, çöl-muganyň keýikleri,
Goşup kylar nala pygan, daýyma budur hünäri.

Başy açyk, berehne-pa, yzy topragy – totuýa,
Hem köp ezize rahnema, bu ýere düşse güzeri.

Munda geler pygan kylyp, topragymy nyşan kylyp,
Bahar ömrün hazan kylyp, tapmady myrat eseri.

Ismim öwrenip, Leýli diýp, ýat edip geler agtaryp,
Köňlüni awlagyn tapyp, nepi bar ýokdur zereri.

Elkyssa, Leýli dilaram enesine bu wesýetini aýdyp, tamam kyldy. Erse, enesi eşidip, nowhaýy-zary birle boldy. Leýli dilaramyň gülüstan aryzy kem-kem sola başlady. Tamam agzalary sus bolup, zagyplyk meýdanynda gala başlady, bir tarapa ýatsa, bu tarapa tura bilmez erdi. Nerkesleri her tarapa bakyp, intizarlyk tartyp,

ýyglar erdi. Onuň intizarlyk tartany üçin Hudaý tebärek we tagala gudraty bilen Mejnunyň ruhuny bir munakgaş guş suratynda kylyp, Leýli dilaramyň alnyna iberdi we bir kepderi kylyp görsetdi. Emma Leýli dilaram besteri-meriz üzre erdi kim, bir kepderi gelip işigiň aldynda bir şaha gonup, Leýliniň nazarynda perýad-u zary kyla başlady. Leýli dilaramyň gözi ol kepderä düşüp renjurlyk besaty üzre oturyp, aýny-halaty-nezgde ol guşa garap, bu müstezady okady:

Eý suraty ankaýy-ajaýyp janawer guş!
Jaýyň idi gülşen.
Neçün men dek hassa nema sen dili-nähoş?
Şah üzre neşin!
Baly-periňe atasy-hijran eser etgen,
Pežmurda teni efgar.
Haýran-serasy bolup, sen nige medhuş!
Öz halyňa ýok sen.
Syngan görüner seniň melamatda ganatyň,
Perwaz ede almaň!
Göýä ki sapar wagty bolup sen maňa hemduş,
Kyl gaşymda mesgen!
Gelgil meniň ýanyma, bolaly demi hemduş,
Göwsüm saňa mesgen.
Mejnun başynda bal-u per urgan görüner sen,
Gandyr jigeriň çäk!
Eý totuýy-gülşen, ne üçin talhy-semer sen?
Halyňy beýan et!
Bu çarhy-pelek mähnetine bolduň hemaguş,
Bes, haýsy zamandan?
Eý murgy-säherhyz, saňa Leýli elem aýdar,
Mejnuna beýan kyl!
Her ýerde gonup-uçsaň, meni kylma peramuş!
Aýdym saňa bir pent!
«Endek meniň derdime dowla sen» diýdi Leýli,
Eý murgy-säherhyz

Elkyssa, ondan soň Leýli bu sözleri aýdyp, tamam kylar-kylmaz «Waý, Mejnun!» «Waý, Mejnun!» diýip, hyýalyny munda goýup bir ah tartyp, jan berdi. Elgaraz, enesi gyzynyň bu halyny görüp, zar-zar ýyglaý, perýat we dady-bidat kyla başlady. Göýä kyýamat äşgäre bolan dek mygjaryny başyndan alyp, semensa saçlaryny ýaýyp, ýüzün ýyrtyp, başyna toprak saçyp, «Waý, myradyna ýetmeý ölen gyzym, waý, ýalňyz balam!» diýip, nerkes gözleriniň ýaşyny jary kylyp, ýüzüni-ýüzüne sürtüp, pygan kylar erdi.

Emma Leýli ölendenden soň, atasy etraby-jowanyba habar berip, ekabyrlar, ulamalar we uluglar – jemi arap halky hemme jem bolup gelip, jynazasyny okyp, depin kyldylar.

Emma ol jemagatyň arasynda Zeýt diýen bir adam bar erdi. Ol Mejnun bilen bir mekdepde okan erdi. Ol owwaldan tä ahyr Leýli bilen Mejnunyň hasby-halyndan habardar erdi. Ol Leýliniň jynazasyn okandan soň, goluna hasaýy-natuwany alyp, «Baryp, Mejnuna Leýliniň wepatyny habar bereýin» diýip, Mejnuny agtaryp, ýola rowana boldy. Ýüz beýewana urup: «Waý, Mejnuny-aşyky-päk!» diýip çeşmi-girýan barar erdi. Elgaraz, bir dagyň damanasynda köp wuhuş we tuýur bilen Mejnun: «Waý Leýli!», «Waý Leýli!» diýip, perýat-pygan kylyp durup erdi.

Mejnunyň daşynda guş-gumrular, perrendeden derrende, bütün beýewan janawerleri üýşüp «Aşyky-päkler!» diýip, matamzedelik bilen nala kylarlar. Emma Zeýt hem olara goşulyp, «Waý, aşyky-päkler, aşyky-namyratlar!» diýip, nowha kylyp, ýyglar erdi.

Mejnun gördi kim, kamaty ham bolgan, ýoluň çaňy ýüzüne urgan, golunda hasa, agzyndan ot-ýalyn saçyp bir pir geler.

Elgaraz, Zeýt baryp, Hakyň salamyn berip ýanynda oturdy. Emma Mejnunyň ahwalyn görüp, zar-zar ýyglar erdi. Onda Mejnuny-dilefgar Zeýde garap, bir söz aýtdy:

Saňa kaýdan sütem ýetdi?
Bu ýañlyg ahy-zaryň bar.
Nepes çekseň, ýalyn çykdy,
Ajap otlug şeraryň bar.

Için gamdan dolup, daşan,
Başyňdan sili-gam aşan,
Ýaman kattyg işe duşan,
Bu ýerlere güzeriň bar.

Hazan uran ýüzüň bagy,
Ötüpdür döwletiň çagy,
Ýüregiňde hijran dagy,
Bu ýerlerde gezeriň bar.

Gözüň silabasy jary,
Kylar sen dembe-dem zary,
Katdyňy ham kylyp bary,
Hazanlyk gülgüzaryň bar.

Lybasyňdyr gara gunduz,
Ýüwüren gijemi-gündiz,
Maňa dilsuz olup ýalňyz,
Ne pikr-u ne hyýalyň bar?

Ki bir ýerde duralmaz sen,
Jowaby-hoş beralmaz sen,

Parahat oturalmaz sen,
Ne sabr-u ne kararyň bar.

Meni diwanaýy-Mejnun,
Elem aguştasy mahzun,
Munuň dek gamda sen neçün,
Letapatsyz baharyň bar?

Elkyssa, Mejnuny-dilefgar bu gazaly okyp tamam kyldy. Erse, Zeýdi-bethal we güň-u lal Mejnundan bu sözleri eşidip, hezar-hezar ejiz we biçärelilik birle zarzar ýyglaý wepaty-Leýli dilaramdan habar berip, Leýliniň ölenin beýan kylyp bir söz diýdi:

Seniň kim, täleýiň wajgun, boluban uşbu gün şeýda,
Solup gül aryzy, bilbile düşdi ah-u waweýla.
Nepes çekinçe bir endaza bilen ötdi bu dünýä,
Adem mülküne laýyk boldy bu gün kamaty-zyba,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

«Jahan bagyna apat ýetdi, bes» diýp, Leýli peri gitdi,
Eýesiz gülzarynyň biten gülbergi-teri gitdi,
Köňül şabazy uçmakdan galyp, bal-u peri gitdi,
Süreýýa döwründen çarhy-pelegiň enweri gitdi,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Gamyňdan baglady ýükni «Baka söwdagäri men» diýp,
«Zamyry-päki-talgat kim, aşyklar serweri men» diýp,
«Gamy-Mejnuny-ýarymy çekip, ahyr öler men» diýp,
«Bu dünýäde wepa görmeý, ahyr pany bolar men» diýp,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Saňa arzymy eýlesem yzhar eý, aşyky-şeýda,
Muhabbet ählinden kütah bolupdyr dameni-dünýä,
Başyňa täze boldy gaýta başdan külpeti-söwda,
Jahan gülzaryndan çykana ogşadyr güli-ragna,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Sera pa ot düşüp jismiňe baly-perden aýryldyň,
Garardy rozygäriň, sürmeýi-enwerden aýryldyň,
Tutar halatda elin sen, säherden – irden aýryldyň,
Gözelleriň şasy Leýli diýen dilberden aýryldyň,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Baka mülküne rahtyn çekmişdir ol şirin jan, Mejnun,
Goýup başyňa täji-hysrowy ahy-pygan, Mejnun,

Gam derdine sen warys bolup galdyň çenan, Mejnun,
Gidip magşugy, aşyk galany kattyg ýaman, Mejnun,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Özi dilşat-horram gitdi, galdy ki matamy artyp,
Serenjamy-wepa weýran bolup galdy gamy artyp,
Wesýetnama goýdy saňa (köýüp) otlug demi artyp,
Ýüregi dagyndan hem gözlerinden şebnemi artyp,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Çemenden serwi ragnalar gamyňdan katdy ham gitdi,
Galyp ziri-zemine bu jahan bernalary, gitdi,
Tazallumdan dürri-efşanlar pelek ragnalary gitdi,
Niçik yhfa kylaý saňa jahandan ol senem gitdi,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Men biçäredir men hassa dil, hatyry-perişanyň,
Onuň haýsy bir dagyn aýdaýyn men zary-haýranyň,
Meniň bagrymy örtär nala çekseň otlug efganyň,
Ulus halyň görüp, bes bolmaganmy çeşmi-girýanyň,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Seniň ýaryň «Wepadarym» diýdi, mähnetlerin goýdy,
Ýygşydyran muhabbetden hemme külpetlerin goýdy,
Pyrak eýýamynda jem eýlegen hüjjetlerin goýdy,
Meni-Zeýd-u sen Mejnuna hemme zilletlerin goýdy,
Saňa tabşyrdy dagy-dilni, dünýäden ötüp Leýla.

Elkyssa, Mejnun Zeýtden bu sözleri eşidip zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, başyna daş urdy, daşa özüni urdy. Erse, başy ýarylyp, gan aýagyna jary boldy. Huşundan gidip ýykyldy, ölüň dek nepesi gelmeý ýatar erdi.

Elgaraz, Zeýt Mejnunyň başyny dyzyna alyp, başujunda zar-zar ýyglaý, başynyň ganlaryn artyp, oturyp erdi. Birniçe sagatdan soň, Mejnun özüne gelip, «Waý, Leýli!», «Waý, Leýli!» diýip, Leýliniň mähellesi tarapa ýüz öwürüp rowana boldy. Zeýt arkasyndan barar erdi. Elgaraz Leýliniň mähellesine ýetişdi.

Emma Leýli dilaramyň enesi Leýliniň elemninden söz aýdyp, ýyglaý oturyp erdi. Nägäh gördi kim, bir şuride hal, julide mu diwana geler, gury ustuhan, näzik bedenleri para-para bolgan, hemme ýeri öz gany birlen hemreň öwsüp duran, baş açyk, aýak ýalaň gözünde ýaş, bagrynda daş, dilinde Leýli, göýä başyna kyýamat bolan dek nalaýy-perýat kylyp, «Waý, Leýli!», «Waý, Leýli!» diýip, ýyglaý, çün bady-sarsar puýe urup andak geler kim, bu dehri-bimydardan dest kütah kylan dek erdi. Emma Leýliniň enesi ol diwanany özi dek köýen görüp: «Şol Leýli dilaramyň Mejnuny bolgaý diýip» alnyna pişwaz baryp, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, bir söz aýtdy:

Kim sen, maňa adyňy aýt ki munça eýlär sen pygan,
Arzy-dilim, dadym eşit, neden erer sen bagry gan!
Sözlegil derdiňi bu dem, kyl imdi halyňy beýan,
Otur, maňa dadyňy aýt, ki doldy gamyňdan asman,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Sen çarha ki çekseň eger otlug tütün dek ahyny,
Men köýdüreý ahym bilen dokuz pelek hargähini,
Saldym gara ýer astyna gerdunyň enwer-mahyny,
Sen agtaryp tapmaň nyşan tagty-köňülňiň şahyny,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Pynhan lahat topragyna, eý mähribanym bir balam,
Bady-hazan urdy bu gün, aramy-janym bir balam,
Men munda pyrkat şamynda, ýere nahanym bir balam,
Bilmem bu gün barsam kaýan, eý binyşanym bir balam,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Kaýdan geler sen eý ýigit haly-diliň kylgyl beýan,
Maksat saňa bilmem nedir eýläp sesi afy-pygan,
Ahyňdan älem ýyglaşar titrär ki zemin-u asman,
Sen dady-perýat eýleseň men örtener men bigüman,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman.

Geldiň ne matlap birle sen kim, maksadyňy eýle paş,
Bul zaman kimden aýrylyp her dem urar sen ýere baş,
Ahyňa janym kim köýer, çeşmimde mundak ganly ýaş,
Nalaňa ýokdur takaty ger bolsa her kim bagry gaş,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Nalyşyň äleme sygmaz kim tutaşypdyr peýkeriň,
Bu älemi paýmal eder berbat urup häkisteriň,
Boldy derýa ki akyban göýä seniň çeşmi-teriň,
Menden hem artykmy durar, oglum, seniň derdeseriň,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Men kuhy-gam uftadasy sen deşti-gam awarasy,
Men derdi-dil biçäresi, sen dagy-dil seýýarasy,
Men hijriniň dil parasy, sen tiri-pyrkat ýarasy,
Men Leýliniň gamhorasy, sen bagty bet ýüz garasy,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Sen ýyglasaň boýnuň burup, jismimde janym örtener,
Otlug pyganyňdan seniň ruhy-rowanym örtener,
Sabyr eýlesem bu derde, menzil-mekanym örtener,

Kaknus dek ursam baly-per, bu äşiýanym örtener,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Leýli pyrakydan maňa ýuwtmak işim huny-jiger,
Baksam seniň ahwalyňa, sen hem weli menden beter,
Men külbeýi-ahzan era, sen derbe-der, sen derbe-der,
Bilmem myradyňy seniň, Mejnunmy sen, hahy diger,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Biçäre misgin men zagyp derdimiň bolmaz çäresi,
Girdi gara ýer astyna jan-u dilimiň parasy,
Gitdi jahan eýwanyndan iki gözümiň garasy,
Sen nige ýyglar sen balam, bolduň kimiň awarasy,
Gel, eý ýigit, ýyglaşaly sen bir zaman, men bir zaman!

Emma leýli dilaramnyň enesi bul muhammesi tamam kyldy. Erse, Mejnuny-hatyry-perişan, zary-nalan we çeşmi-girýan Leýli dilaramyň enesiniň aýagyna düşdi we gözlerinden akan eški-nedamaty başyndan aşdy, hary-näumytlyk gelip, bagryny deşdi. Elkyssa, muhteser, Mejnuny-dilefgar zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, Leýli dilaramyň enesine garap bir gazal okady:

Eger yzhary-hal aýtsam,
Eý-ä-eý, ene, Mejnun men!
Weger Leýli adyn tutsam,
Ki bir diwana-Mejnun men.

Jepasy hetdinden aşan,
Pygany asmany deşen,
Halaýyk agzyna düşen,
Ajap efsana Mejnun men.

Saňa Leýli erer perzent,
Maňa jananaýy-dilbent,
Jepasy bolsa hem her çent,
Oňa messana-Mejnun men.

Gelip yşk aklyny alan,
Muhabbet deştine salan,
Başynda guş öýe kylan,
Öýi weýrana Mejnun men.

Şeraby-bihudy içen,
Özüniň janyndan geçen,
Gähi ýanan, gähi öçen,
Çün ataşhana Mejnun men.

Jahan söwdasyndan çykan,
Teni-jany erip akan,
Hyýal şemi ile ýakan,
Peri perwana Mejnun men.

Ne dünýä lezzetin bildim,
Ne pikri-ahyret kyldym,
Sygynyp, Leýli diýp geldim,
Ne men bigana, Mejnun men.

Emma Mejnuny-dilefgar bu gazaly okap tamam kyldy. Erse, Mejnun bildi kim, bul zagypa Leýliniň enesidir. Emma Mejnun zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, Leýli dilaramyň enesiniň aýagyna başyny urup, etegini ýüz-gözüne sürtüp, başyny ýere urdy. Emma Leýli dilaramyň enesiniň ýadyna Leýliniň kylan wesýeti düşüp, zar-zar çün ebri-nowbahar ýyglaý, merhemet bilen: «Fetile-fetile bolan saçlaryny ýuwup daraýyn» diýip, engiz kyla başlady. Mejnuny-remide tabg «Tizräk Leýli dilarama jan tabşyraýyn» diýip, hyz kyla başlady. Elkyssa, muhteser, Mejnun Leýli dilaramyň enesine garap, bu sözi aýtdy:

Arzym eşit, gözi ýaşly, jan enem!
Gulak salgyl, men bir zaman ýyglaýyn.
Ulug ýaşly, bagry daşly, jan enem!
Dagy-derdim edip nyşan, ýyglaýyn.

Dünýä geldim, yşk merkinde tutuldym,
Pelek bilen humar oýnap utuldym,
Panydan bakyga men hem atyldym,
Bu hijrandan tapmaý aman, ýyglaýyn.

Ýagşy söze – uçar guşlar il bolar,
Ýaman söze – peşe güýçli pıl bolar,
Bu ahwala niçe aý-u ýyl bolar,
Örtär meni dagy-hijran, ýyglaýyn.

Talaň salyp bady-hazan baharym,
Gül şowkuna artar meniň humarym,
Sabr eýlesem, pelek bermez kararym,
Ýakam ýyrtyp, dide girýan ýyglaýyn.

Gül açyldy, bilbil gany saçyldy,
Başdan bary muşakgatlar geçildi,
Suw akmaga göz bulagy açyldy,
Jismim öýün kylyp weýran, ýyglaýyn,

Pelek mahy ýer goýnuna batypdyr,
Senden, menden sabry-takat gidipdir,
Imdi pyçak ustuhana ýetipdir,
Imdi tapmam derde derman, ýyglaýyn.

Takatym ýok imdi muňa bakmaga,
Hyjالاتdan suw bolmuş men akmaga,
Jäht eder men pany öýden çykmaga
Aşyklara dünýä zyndan, ýyglaýyn.

Çarhy-pelek jebri meni garrytdy,
Aýralygyň derdi-dagy eritdi,
Mejnun aýdar, imdi nobatym ýetdi,
Imdi gitdi bizden döwran, ýyglaýyn.

Elkyssa, Leyliniň enesi Mejnundan bu sözleri eşidip, bildi kim, gyzynyň aýdan Mejnuny şuldur. Onda «Gyzymyň wesýetin berjaý getireýin» diýip, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap:

– Eý, Mejnun, janym balam, dilefgär balam, gyzym seni bir zaman dilinden terk etmedi. Öler wagty «Waý, Mejnun!» diýip, jan berdi. Seniň bütün şuride hal-suratlaryňy gyzym maňa bir-bir beýan kyldy. Leyli maňa wesýet kylyp: «Meniň ölenimi eşidip bir elinde daş, göwsüne urup, çöl gumuny başyna sowrup, ýalançyny teň kylyp, bir mejnun gelgeý, oňa hup perwa kylyp, yzzat-ekram bilen köňlüni alawergin, ony hoşnut edip ibergeý sen, zynhar ynjytмагаý sen» diýip erdi. Tura gelgil, öýüme ýörgül, egin-başıňy päk kylyp, ýüzüňi, sakallaryňy, fetile käkilleriňi, saçlaryňy ýuwup, darak urup darap, gol-aýagyňy ýaglap, saňa arusdarlyk kylaýyn kim, tä ki gyzym Leyliniň arwahy menden şad-u hoşwagt bolsun! – diýdi. Erse, Mejnun Leyliniň bu wesýetin enesinden eşidip:

– Eý, ene jan, Hudaýtagalanyň hormatyndan mundag sözi maňa diýme, bu ýörişim, bu halym hem bu dünýäge köp. Eý, ene jan, gelgil, maňa Leyliniň mazaryny nyşan bergin! – diýip, bu sözleri aýdar erdi:

Eý, ene, goý bu zarlykdan,
Söz aýtma hakgüzarlykdan.
Bu nowg ermes ki ýarlykdan,
Gutar bu intizarlykdan.

Hazan ýetdi, gülüm ötdi,
Gözüm ýaşy ýolum tutdy,
Ki ölmekden nyşan ýetdi,
Ýok afzal kim, bu barlykdan.

Her çent perweriş kylar sen,
Tabga muhalyf iş kylar sen,

Leýlä meni iş kylar sen,
Mergup erermi ýarlykdan.

Eý, ene, mähriban janan,
Jan bermek çün ýolda men an,
Rah talapda goýma haýran,
Goý, öleýin bu harlykdan.

Başa suw guýma gün ötdi,
Rah talabym ýolun tutdy,
Yşk ody jismim eritdi,
Çykdy gam ygtybarlykdan.

Muşfyky-Leýli, eneýi-zar,
Kyl rowzaýy-Leýliden habar,
Maksada hallel ýetmesin bar,
Jan tabşyraý mazarlykdan.

Munça maňa zar eýleme,
Bigana diýp har eýleme,
Maksat göwnün dar eýleme,
Öldürme bet humarlykdan.

Maňa aýd-u saňa nowruz,
Köýdürdi bu yşky-dilsuz,
Ýagşy mahal, ötmesin ruz,
Aýrylmaýyn jewarlykdan.

Azmym idi bes penahy,
Göz sürmesi häki-rahý,
Matlap-maňa rowzagähi.
Geldim ki jan separlykdan.

Sen ene, men aşyky-zar,
Sen syna çäk, men dilefgar,
Miýesser etse Biribar,
Leýli birle hemrazlykdan.

Mejnun şikeste dest-pa men,
Gurbatzede binowa men,
Eýlegeý ähde wepa men,
Messan çykyp humarlykdan.

Elkyssa, Mejnun dilefgar zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglaý, bu sözleri aýdyp, tamam kyldy. Erse, mesti-biygtyýar ahy-pür şerar tartyp, raks edip, çün bady-

sarsar dek her tarapa bakyp, ýüz suýy-rowzagähi-Leýli urup, Leýliniň mazaryny istäp, ýüwürer erdi. Elkyssa, Zeýt Leýliniň mazaryny nyşan berdi. Erse, Mejnun Leýliniň gabryny görüp nalan-nalan we girýan-girýan, çün saýawar Leýli dılamyň mazarynyň üstüne ýykyldy. Başyny daşa urdy, başy ýarylyp, gany aýagynyň ýüzüne jary boldy. Gubary-markadyndan gözlerine totuýa ornuna sürtüp, nala-ýu pygana durdy kim, hiç tap-takaty galmady. Suzy-dili bara-bara hetden aşdy we pyrak şiddeti zor ede başlady. Elkyssa, muhteser, bu merätipde mesti-bihal birniçe sagat özüni bilmedi. Bir müddetden soň özüne gelip, nala-ýu pygan birle özüni Leýliniň gabryna taşlap, rowzagähi-Leýlini guçup, pelekden şikaýat kylyp, zar-zar ýyglap, bir söz diýdi:

Hiç kimsäniň sende işi bitmedi,
Munça hem jebirli-jepaly pelek.
Myrat tapyp senden birew ötmedi,
Mähnetli, külpetli, belaly pelek.

Müflisleri wepa bile görmegen,
Ganylary husut bile görmegen,
Wada kylyp, ykrarynda durmagan,
Günbe-günden artyk yzaly pelek.

Çemenleri hazan bilen solduryp,
Bilbil köňlün perýat bilen dolduryp,
Birniçäni töhmet bilen öldürüp,
Nähak gandan goly hynaly pelek.

Birniçäni şady-horram eýleýip,
Birniçäni ýara mährem eýleýip,
Birniçäni gama hemdem eýleýip,
Elemli, hijranly, jepaly pelek.

Birniçäniniň myradyna ýörmedi,
Birniçäniň gyşy-ýazyn sormady,
Birniçäniň köňli külpet görmedi,
Birniçeden köňli ibaly pelek.

Mejnun aýdar, perýadymy eşitmäň,
Gulak salyp bul dadymy eşitmäň,
Magşar günü bolmagynça eşitmäň,
Gara daşdan gaty gabaly pelek

Elkyssa, Mejnun bu sözleri aýdyp, Leýliniň gabryna ýüzünü sürtüp, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglar erdi. Emma Zeýt:

– Eý, Mejnun, turgul, başyňy götergil, ýaryňyň arwahyna dogaýy-patyha kylyp, zyýaratyny berjaý getirgil! – diýdi. Mejnun derhal tura gelip Leyliniň mazaryna bakyp bu sözi aýtdy:

Bagy-ajal eden hazan, eý gülüstanyň, sen kalaý?
Rahty-sapar baglap çenan aramy-janyň, sen kalaý?
Daryl-bakaga myhman sen, eý, hoş ynanyň, sen kalaý?
Bir tende iki jan idik, ruhy-rowanyň, sen kalaý?
Häki-mezellete nahan bolan nyşanyň, sen kalaý?

Bardyň hamuşan şährine, kim birle kyldyň sen ýarlyk,
Eýläř niçik toprak era messana gözleriň harlyk.
Çün eksi-ruhuňy görset tur, munda güli-gülzarlyk,
Şeker diliň kimiň birle bolupdyr şirin güftarlyk,
Eý läle fam, aramy-jan, şeker feşanyň, sen kalaý?

Perde puşy eýläp jahan era jemalyňy bu gün,
Ýadygär eýleýip maňa haby-hyýalyňy bu gün,
Ýaşyryp sen ýer goýnunda ebru helalyňy bu gün,
Arzuw eýläp gelipdir men seniň wysalyňy bu gün,
Istesem tapmam ki seni, eý, binyşanyň, sen kalaý?

Jismi gül-werdiň gara ýer birle sen hemduş eýlediň,
Hem kenary-jennet asa birle sen aguş eýlediň,
Jaýy-baka rahtyn düzüp, bizi peramuş eýlediň,
Eý Mesiha dem, melekler wagtyňy sen hoş eýlediň,
Tuhfa taşlaýyp wırdiňi, eý-ä razdanyň, sen kalaý?

Zülpi-anbarynyň gubar alut edip, eý näzenin,
Ýary-hemdemsiz sen kalaý bolduň mehi-baýza jebin,
Iki şehla birle bolduň sen pitne eňňizi-zemin,
Ýa saňa hemdemlik eýläř ki hüýr-u gulmany-berin,
Bu dary-dünýäden ötüp, jennet mekanyň, sen kalaý?

Sürmesa gözleriňi doldurdyň lahat topragyňa,
Şöwr uruban ýanan jerahatlyk ýüregiň dagyna,
Guş boluban uçduň güli-firdöwsı-jennet bagyna,
Ot goýup geldiň ki araplaryň tümen salagyňa,
Gussasy gamdan perawan, eý mähribanyň, sen kalaý?

Bagladyň sen azm eýleýip, suýy-baka yhamyny,
Ki bada noş eýläp, ajalyň elinden ser jamyny,
Bul sapar wagtynda kylmaý dostuňa bir yglamyny,
Taşlaýyban تنها meni, urduň bakaga gamyny,

Ýüz goýup, ki gelen gaçyp, daryl-amanym, sen kalaý?

Mensiz eý ýary-dilaram, aramy-janym sen kalaý,
Häki-gurbat içre galan serwi-rowanym sen kalaý,
Nahly-ömrüm ýele beren bagy-bossanym sen kalaý,
Dagy-derdin maňa goýan eý dilistanym sen kalaý,
Köýdürip iki älemi, şahy-jahanym sen kalaý.

Mejnun-u dilhassa gabryň üzre ýyglaýyr men zar-zar,
Tabşyraý saňa janymy tende ruhum bikarar,
Gelmişem men bir görgeli, waslyň gülüne intizar,
Hasrat-u gam birle galan köňül mahzun-u dilfigar,
Arş üstünde mekan tutan belent äşýanym sen kalaý.

Serwi katdyňyň saýasy tapdy zemin astynda ja,
Niçe janawer eýlegen näzik bedenlerden jyda,
Görgeç melekler suratyň, açdymykan desti-doga,
Geldim mazaryň başyna kylmaga janym «Merhaba!»
Halyň niçikdir bu zaman, eý, mähribanym sen kalaý?

Ol müşki däne hallaryň kim, häk içre aldymy reň,
Oturdymy söhbet tutup ol mar-u mury bidireň,
Dürri-Ýemen dek dişleriň hemrasy boldy haýsy seň,
Serwi çemen ara katdyň perwerdesidir göri-teň,
Eý serwi-ragnaýy-jahan, dürri-nahanym, sen kalaý?

Mejnun gelip dat eýleýir gabryňda, eý ýary-jyda,
Bilmen niçik düşdün yrak, menden saňa ýetmez seda,
Ahyrda şuldur mesgeni, ha şa bolsun, hahy geda,
Kysmatymyz şuldur eken, menden seni kyldy jyda,
Munda maňa köpdür pygan, eý gülüstanym, sen kalaý?

Elkyssa, Mejnuny-dilefgar bu muhammesi okap, tamam kyldy. Erse, dest berdest urup, perýat künan raks urup, gäh kuhy-Nejt üzre, gäh rowzagähi-Leýlide nala-ýu pygan, ahy-dilsuzy-jan tartar erdi. Hun alut gözleriniň eşki-hasratyndan rowzagähi-Leýliniň gara daşlaryna reňni-lagl berer erdi. Ondan soň Leýliniň gabrynda üç gije-gündiz durup, hatmy-Gurhan kylyp, dogaýy-fatyhalar kylyp, Leýlä Hudadan magfyret diläp, zar-zar ýyglaý, bir söz diýdi:

Huda ýaryň bolup, ýarym,
Hemişe mähriban bolsun.
Hudaýyma budur zarym,
Mekanyň jawydan bolsun.

Miýesser bolsun imany,

Ne çendan bolsa yhsany,
Behişd-u hüýr-u gulmany,
Saňa bes hem aýan bolsun.

Çykyp rehmet suwy ýerden,
Goşulyp aby-Köwserden,
Ki ryzwan guşlary birden,
Başyňa saýawan bolsun.

Pelekiň taky-minasy,
Işigiňiň häki-pasy,
Hemme ruhanaýy-kudsy,
Görüňe pasyban bolsun.

Şerapatly bolsun bul dem,
Eýämden magfýret dem-dem,
Hudanyň rehmeti her dem,
Mazaryňa rowan bolsun.

Sebaty-älem ötinçä,
Mydary-dehri gidinçä,
Kyýamat daňy atynça,
Uşbu rowzaň bossan bolsun.

Meniň hem ölmegim meýli,
Ki men Mejnun, sen hem Leýli,
Zyýaratgähi-yşk heýli,
Şerapatlyg mekan bolsun.

Emma Mejnun bu sözleri aýdyp, Leýliniň gabryny gujaklap, perýat-pyganlar eýläp, gözüniň ýaşy bilen Leýliniň mazarynyň daşyna suw sepip, ýene bir daş alyp, göwsüne urar erdi. Berehnegany-magşar dek bolup, roý be janyby-beýewan kylyp, raks urup, perýat-pygan kylyp, ýyglap baryp, bir gara girip, zar-zar, hemişe bikarar ýyglar erdi. Emma tünde-günde baryp, Leýliniň mazaryna ýüz-gözüni sürtüp, ýyglap, nowha-zary we doga-fatyhlar kylyp, ýene-de gaýdyp gelip, ol garda mesgen kylar erdi.

Emma Mejnuny-dilefgar gähi-gähi bahar silaby dek tugýan kylyp, mesti-biygtyýar, bisabr-u bikarar we zar-zar ýyglap, rowzagähi-Leýli dilarama barar erdi. Onuň otlug ah-u üýnünden we tebi-tap şiddetinden halk-halaýyk yztyraba düşüp, rehimleri gelip, nalasyndan we ahy-perýadyndan gorkup, şol güzergähden öte bilmez erdiler we gijeler hem ýata bilmez erdiler.

Elkyssa, bir gün Mejnun Leýliniň zyýaratyna barar erdi, nägäh gördi kim, yrakdan bir adam peýda boldy peri-baly şikeste, gözlerini, ýüzlerini gerdi-rahymähneti-pür dert basan, aýaklary gamaryp, hubap öýi dek aýlawar bolan, katdykamaty bary-gamdan ham bolan elinde hasaýy-natuwany, her sagat we her

gadamda bir halat peýda kylyp renji-rah tartyp, ýüzüni-gözüni gerdi-gubar basyp geले turar. Her nişi-hara jigerlerini deşip-deşip çykan. Bul merätipde şahy-Mejnun ol dürri-täji-şahanyň alnyna gelip durdy. Mejnuna salam kyldy. Emma Mejnun jogaby-salam aýdyp: «Eý natuwan, sen hem men dek katdyň bary-gamdan we mähnetden du ta bolgan!» diýip, onuň halyn sorap, zar-zar, çün ebri-nowbahar ýyglap, jany köýüp, bir söz aýtdy:

Meniň dek wadyýy-armana düşen natuwan kim sen?
Bu ýañlyg bary-mähnetden katdy bolgan keman, kim sen?

Gubary-rahdan solan gül aryzy, elem tartyp,
Ýitiren bir nimerseýi, tapman ondan nyşan, kim sen.

Ynany-ygtyýaryň bes, gidipdir desti-paýyňdan,
Meniň dek mübtelalyk kesp edip, eý bagry gan kim sen?

Kaýerden sen, nedir agtardygyň, eý münheni kamat,
Başy bolan hemme mähnet guşua aşyýan, kim sen?

Adyň nedir seniň, bul dem meni-Mejnuna sen hemdem,
Ýitirip rahy-maksady, bolup her ýan rowan, kim sen?

Elkyssa, Mejnuny-aşufta ahwal bu sözleri aýdyp:

– Kim sen, menden ne sorar sen? – diýdi. Erse, ol adam – Ibn Salam bu sözi eşidip, Mejnun ekenin bilip, zar-zar ýyglap, hyjalat derýasyna gark bolup, Mejnunyň aýagyna ýykylyp, göz-ýüzlerinden sorup, ýyglap, zypany-uzr-magzyret açyp:

– Eý, Mejnuny-dilefgar, magzur tutgul, hakyňyza jebir kyldym, imdi toba kyldym, kabuly-hezretiňiz bolsun, günähimi ötgül. Afuw kylgyl, eý, aşyky-päkler! – diýip, zar-zar ýyglar erdi. Mejnun:

– Sen kim turar sen – diýdi. Ol:

– Eý, Mejnun, men Ibn Salam Bagdady turar men, Bagdat welaýatyndan renji-rah tartyp geler men – diýip, köp uzr-magzur edip, zypany-uzr açyp, zar-zar ýyglar erdi.

Erse, Mejnun:

Eý Ibn Salam, owal meniň bilen sazlygyň ýok erdi, indi maňa ne üçin geldiň – diýdi. Onda ibn Salam aýtdy:

– Eý Mejnun, «Aşyky-päk» diýip, men seniň ýagşy adyňy Leýliden eşidip erdim. Leýli seniň üçin subh-u şam, belki, alad-dowam «Waý, Mejnun!» diýip, pyragyňda ýyglar erdi. Emma birniçe eýýam Leýli bilen rozgär geçirdim, behakky-namy-Perwerdigäri-hijdeh hezar älem we behakky-hanaýy-Käbe bir mertebe Leýliniň goluny şerigat işine tutanym ýok. Her lahza Leýli aşufta ahwal seniň hijriňde ýyglap, maňa bir dem roýy-hoş bermedi. Emma Leýliden köp könlüm galdy, ýüzüne bakmadym, ahyryl-emr köp renjur bolup, öler halata ýetişdi. Gorkup, «Kişiniň perzendi nähak ölmesin» diýip, getirip, ata-enesine tabşyryp

gidip erdim. Hälä birniçe eýýamdan bäri habarym ýok, ne halda bolar. Gaýybana size yhlas getirip erdim. Emma Leýliden waspyňy eşidip erdim. Eý aşyk, Leýli hem seniň üçin köýer erdi. Sen hem köýer eken sen. Leýli aýtganyça bar eken sen. Weliken Bagdat halky seniň aýdan gazallaryňy «Bu Mejnunyň sözi» diýip, bitip ýat alarlar, men hem bu umyt bilen gelip men, kim kylan bidepligimi afuw kylgaý sen. Mejnun:

– Eý, Ibn Salam, seniň ganyň maňa däri erdi, ne çäre kylaýyn, takdyry-Alla şundag bolsa... Takdyry-Allaga boýun sunmagan adam musulman imes. Eý byradar, senden razydyr men, indi çäre ýokdur! Takdyry-Alla şul eken – diýdi. Emma muýlary bedenlerinden öter, özi ba sujagat, pälwan erdi we ýene musulman destgirlik kylyp sabyr eder erdi.

Elkyssa, Ibn Salam:

– Eý, Mejnun, sözlegil, hälä ýary-wepadaryň bilen kalaý sen? – diýdi. Onda Mejnun bir ah urup:

– Eý, Ibn Salam ýörgün ýary-wepadarymy saňa görseteýin – diýip, Ibn Salamyň golundan uşlap tutup, Leýliniň mazaryna alyp baryp, Leýliniň gabry-päkini oňa görsetip, Ibn Salama bu muhammesi aýtdy, görüň näme diýýär:

Ibn Salam, aýdaý eşit, dagy-dilim yzhary şul,
Talhy-käm eden meni älemde şeker bary şul.
Göze bolan häki-paýy totuýa-derkary şul ,
Bes, ajal bady-hazan eden gül-u gülzary şul,
Bes, heläki janym alan Leýli atlyg ýary şul.

Wasly umydynda erdim, dagy-hijran berdi ýüz,
Laglyndan şeker talap erdim, jiger gan berdi ýüz,
Zülpüniň söwdasyndan ahyr perişan berdi ýüz,
Her zaman, her dem maňa çykmak üçin jan berdi ýüz,
Bes, heläki janym alan Leýli atlyg ýary şul.

Nahly-ömrüm eški-çeşmim birle sirap eýlegen,
Hem azaýy kuwwaty-ruhumny hunap eýlegen,
Ten hysaryn bagrym gany birle garkap eýlegen,
Ustuhany kuhy-mähnet birle bitap eýlegen,
Bes, heläki janym alan Leýli atlyg ýary şul.

Mahy-tabany batyban, boldy bul dem ziri-häk,
Men galyp men uşbu hasrat birle ýyglap syna çäk,
Bendi-bendimden seda çykdy gamyndan derdinäk,
Harmany-jismime ot goýan meniň şul ruhy-päk,
Bes, heläki janym alan Leýli atlyg ýary şul.

Niçe gündür, gözlerim üstündedir şemgi-çyrak,
Köýübän ölen turar men kim, ser-ä ser derdi-dag,
Başyma guşlar öýesi bir tapalmaz men pyrag,

Daýym-a Mejnun men – ermes men zamany-akly sag,
Bes, heläki janym algan Leyli atlyg ýary şul.

Elkyssa, Mejnun bu sözi aýdyp, tamam kyldy. Erse, Ibn Salam Leyliniň wepatyny eşidip:

– Waý aşyky-päkler, ol wagtda köňlümde «Meger bular aşyky-päk bolgaý» diýr erdim – diýip, Mejnunyň halyna rehmi gelip, binehaýat köýüp, ýyglar erdi. Emma, ol gülzary-behiştiň hazan bolanyňa yztyraba düşüp, Mejnuny-bihowa bilen birniçe gün hemdem boldy. Mejnunyň aýdan sözlerin ýat alar erdi. Elgaraz Mejnunyň gazallaryndan öwrenip, birniçe günden soň tuhfa alyp Bagdada gitdi. Emma Mejnunyň gün-günden elemi zyýada bolup, bara-bara derdi efzun boldy. Dünýäden köňlünü üzüp, bir gün Leyliniň mazaryna baryp, goluny açyp, asmana bakyp: «Eý, Perwerdigärim, ýalançy dünýäde gezmäge takatym galamady. Leyliden aýrylyp, munda ýörmeklik maňa ne hajatdyr, Hudaý-a, meni bu biwepa dünýäden algyl, Leylä men hem goşulsam!» diýip, bir gazal aýtdy:

Eý, Hudaý-a, ýar diýip, derdimi efzun kyl meni!
Akyzyp göz ýaşymy, derýaýy-Jeýhun kyl meni!

Andalyp, biçäre dek üzdüm tamany ýardan,
Köýdürip baly-perimi hemçenän Gül kyl meni!

Çün semender dek tenim bu ataşy-yşk içre kim,
Yşky derdinden meni mejruhy-dilhun kyl meni!

Misli kaknus dek tenimden bark urar çün ataşym,
Köýdürip baly-perimi, hemçenän kül kyl meni!

Leyli waslyny görer men diýp umydym bar idi,
Hasraty-Leyli bilen katdymy çün nun kyl meni!

Çün hüjümi-gam bilen mejruh boldy peýkerim,
Leyli kim, ötmüş dünýäden indi mahzun kyl meni!

Mejnuny-diwana men, gurbatda galdym sargaryp,
Goýma bu gurbatda bu gün hem jigerhun kyl meni.

Elkyssa, Mejnun Allatagalanyň müň bir adyny şafyg getirip, bir söz diýdi:

Kadyr Alla, müň bir adyň hakyndan,
Jepasy köp bu dünýäden al meni.
On sypatyň, ýeke zatyň hakyndan,
Jepasy köp bu dünýäden al meni.

Gün-günden zyýada mähnetim artar,

Öz lutpuňa alyp, köňlümi gaýtar,
Mekgara dünýäniň jilwesi iltär,
Jepasy köp bu dünýäden al meni.

Ýagşy güne pelek razy imesdir,
Baş günçülik dünýä haýy-höwesdir,
Aşyklaryň durar jaýy imesdir,
Jepasy köp bu dünýäden al meni.

Kimse gelip munda ýetdi myrada,
Maksat ýolun tapmaý galdy arada,
Mundan artyk goýma meni jepada,
Yzasy köp bu dünýäden al meni.

Renjim artyp, halym boldy günbe-gün,
Aklym aldy gan ýygladyp tünbe-tün,
Özüň bolgul aşyklara rahnemun,
Ýol azgurar, ýüz garadan al meni.

Aşyk bolan, gaty günler geçirmiş,
Bu zal dünýä jiger ganyn içirmiş,
Mähir gyzyn bir görsetip gaçyrmyş,
Kowly ýalan bihaýadan al meni.

Birniçäniň ýürek-bagryn daglady,
Birniçäni ýaman ýola çaglady,
Merdanalar mundan ýükün baglady,
Zaly-melgun eşgalydan al meni.

Birewler mal bilen wagtyn kyldy şat,
Birewler yşk bilen taşlady uýat,
Bergil dilegimi, çykaryp hajat,
Köňül üzdüm, bu dünýäden al meni.

Misgin başym ne mähnete tutgardy,
Pyçagyny ustuhandan ötgerdi,
Bir şadyna niçe külpet ýetgirdi,
Jepasy köp bu dünýäden al meni.

Aşyk diýen yşk ýoluna dalaşar,
Janyň berip, jananyna ulaşar,
Leýli üçin men hem ölsem ýaraşar,
Razydyr men, bibakadan al meni.

Gyzyl ýüzüm zagpyran dek solduryp,

Hassa köňlüm elem bilen dolduryp,
Bu dünýäde hasrat bilen öldürüp,
Ähtibarsyz bu mekandan al meni.

Rugsat bergil, jan goşulsyn janyna,
Dahyl bolsun ol göwheriň känine,
Köňlüm guşy perwaz eder ýanyna,
Wepasy ýok bibakadan al meni.

Mejnun aýdar, Hak ýetişsin hallara,
Aklym haýran, gözüm girýan ýollara,
Bakmam indi sagym bilen sollara,
Jepasy köp bu dünýäden al meni.

Emma Mejnuny-dilefgaryň we jepakeş bimydaryň köňlünden dert-elemi efzun bolup, hal-ahwaly zebun bolup, bitakat bola başlady. Ýene suzy-güdazy-binehaýat birle wagty ganymat tapyp, Leyli dilaramyň rowzagähine baryp, çün mury-hassa, we susmary-piçide serini suýy-asman we ýüzüni be janyby-bargähi-Rahman kylyp, bu mynajaty okydy:

Kadyr Alla, dergähiňe gelmişem,
Meni beýle ahy-zara goýmagyn.
Jandan geçip, jenabyňda bolmuşam,
Öz goşuňdan başga dara goýmagyn.

Öz-özünden bolan zatyň haky çün,
Se wahdetiň, on sypatyň haky çün,
Şerapatlyg müň bir adyň haky çün,
Goş Leylige, intizara goýmagyn.

Adam birle Howa, ýa Abulbeşer,
Şis nebi, Keýumers olara peser,
Idrisiň haky çün eýläp bir nazar,
Eýäm, meni bu kerdara goýmagyn.

Ruhum guşy perwaz eder uçmaga,
Bul panydan daryl-baka göçmäge,
Ýar elinde baky şerap içmäge,
Asly weýran, bimydara goýmagyn.

Nuhy-nebi, Halyl Rahman hakydan,
Dawut ogly ol Süleýman hakydan,
Mustapaga inen Gurhan hakydan,
Meni hergiz ýokdan bara goýmagyn.

Aşyklar soltany Ýusup-Züleyha,
Müjerret dünýäden öten Mesiha,
Hezreti Musanyň razgähi Sina,
Olar haky bagrym para goýmagyn.

Zebihulla kaýyl boldy ganyna,
Jirjis rehm etmedi şirin janyna,
Sabr eýledi, geldi Eýýup şanyna,
Meni derdi-bişumara goýmagyn.

Hak habyby Mustapanyň hormaty,
Çaryýary-ba sapanyň hormaty,
Barça nebi, öwlüýäniň hormaty,
Gan agladyp, bagtym gara goýmagyn.

Mekgara dünýädir, jilwesi iltär,
Öz lutpuňa alyp, köňlümi gaýtar,
Bul pany öýünde bolanym ýeter,
Mundan artyk şermisara goýmagyn.

Mähnetim zyýada, halatym zebun,
Perýadym artadyr meniň günbe-gün,
Bul gün maňa Özüň bolup rahnemun,
Bagrym para, köňlüm ýara goýmagyn.

Bitmez işim bul panydan gitmeýin,
Rahtym düzüp, baka ýolun tutmaýyn,
Mundak artyk ahy-hasrat etmäýin,
Sakfy bozuk, teňi-dara goýmagyn.

Kimse gelip, munda ýetdi myrada,
Maksat ýolun tutalmaýyn arada,
Ejiz gul men, goýma beýle belada,
Derdim artyp, sansyz zara goýmagyn.

Ne aşykdyr ýar ýolunda bolmasa,
Jiger-bagryn para-para dilmese,
Jan talaşyp, mazarynda ölmese,
Mejnun guluň namys-ara goýmagyn.

Elkyssa, Mejnuny-dilefgar bu sözi aýdyp, tamam kyldy. Erse, rowzagähi-Leýlini ganymat bilip, wagtyny ferah görüp we gabry-mübäregi kenaryna tartyp, posa urup, başyny sejdä goýup, ýüz ajz we nyýaz bilen efsus tartyp, Leýliniň gabrynyň üstünde janyny Haka teslim kyldy. Emma halaýyk habar tapyp jem

bolup, üýşüp, şüst-u şuw kylyp, bir-birine: «Elbetde bular aşyky-päk bolgaýlar, ikilerin bir jaýda depin kylalyň, iki aşyk bir-birige dahyl bolgaý» diýer erdiler. Emma, birniçe wagt serzenişi-halaýykdan gorkup, Leýliniň kabyласы ar-namys kylyp, Mejnuny-dilefgary bu gabrystanda goýmaý taýakdarlyk kyldylar. Emma kabyлаýy-arabyň uluglary: «Zynhar bulara ýaman dil ýetirmäň, bular aşyky-päk erkenler!» diýip, aýdar erdiler. Köp kişi jem olup, jynazasyny okyp Leýliniň bir tarapynda depin kyldylar. «Kalu innä lillāhi we innä ileýhi rajiun»³⁰.

Ol jamagatyň içinde bir sahyp hal, eziz kişi bar erdi. Ol «Mejnunyň ahwalyndan habar alaýyn» diýip, batyn gözünü açyp, gözledi. Müňker-Nekir gelip, Mejnundan bu sowaly kyla turar:

Eý bende, efgalyňdan ýa sen, uýalyp geldiň,
Bes haýsy sogabyňy aldyňa salyp geldiň?
Dünýä idi hasylgäh neýläp, ne kylyp geldiň?
Kysmata boýun sunup halyňy bilip geldiň,
Dergähine Rebbiňiň, Mejnun, ne alyp geldiň?

Paýmalyňa älemi bir turpa besat etdi,
Ryzkyň talabyn kylmaý, aldyňa ýakyn etdi,
Bir zerre idi aslyň, bes, munça eziz tutdy,
Gel söýle ybadatdan, ömrüň ne edip ötdi,
Dergähine Rebbiňiň, Mejnun, ne alyp geldiň?

Salary-jahan erdiň, görset ýog-u baryňy,
Bir pula kişi almaz kylan gir-u daryňy,
Her ylm-u amal bolsa, goş eýle şumaryňy,
Bir dile sowal etdim sanynça gubaryňy,
Dergähine Rebbiňiň, Mejnun, ne alyp geldiň?

«Sungumy tomaşa kyl» diýp saňa basar berdi,
Eý bende, muhaýýar sen, Gurhanda habar berdi,
Tut haýr-u sahawaty, eliňe hünär berdi,
Aldyňda kyýamatyň söwdasyn eser berdi,
Dergähine Rebbiňiň, Mejnun, ne alyp geldiň?

Eý bende, gelipdir sen, gaýdyp gideriň bolmaz,
Bu ýerde tutup menzil ondan öteriň bolmaz,
Maksat ýoly kattyg ýol, istäp ýeteriň bolmaz,
Her nep-u zerer bolsa, aýdyp, ederiň bolmaz,
Dergähine Rebbiňiň, Mejnun, ne alyp geldiň?

³⁰ Aýdarlar: «Elbetde, biz Allanyň (bendeleridir) we elbetde, biz Oňa gaýdyjylardyrys». Gurhany-Kerimiň 2-nji («Bakara») süresiniň 156-njy aýatynda gelýän jümle.

Elkyssa, bular – iki melaýyky-sowal künende, bul sözi tamam kylandan soň Mejnun dergahy «Rebbim Alla» diýip, häki-mezelletden baş göterip, bu iki melaýyga garap, bu jogaby aýtdy:

Rebbime, eý Müňker, Nekir, ahy-säher getirmişem,
Jismim imes tagatpezir, huny-jiger getirmişem.
Usýanly guldur men pakyr, ruhsary-zer getirmişem,
Derd-u elemden binazyr, zady-sapar getirmişem,
Bolgaýmykan diýip destgir, tä çeşmi-ter getirmişem.

Pikrim ne bir adam bilen ryswalygym meşhur idi,
Bimar jismim ki gam bilen tagata nämakdur idi,
Her ýere barsam, rem bilen kim görse, menden dur idi,
Hasrat diýen hemdem bilen könlüm öýi magmur idi,
Başyma mähnetden serir-gam birle pür getirmişem.

Leýli höwesinden başym guşlara boldy äşiýan,
Zährip idi içen aşym, ýuwdan tagamym erdi gan,
Gün-günden artyp käýişim Leýli üçin, bes, her zaman,
Dem-dem döküp gan göz ýaşym, aldynda müň ah-u pygan,
Yşk elinde boldum ýesir julide ser getirmişem.

Mähnet ýüki katdym бүкүп, pikri-gamy-Leýla idim,
Silaby-eşkim dür döküp, bir aşyky-şeyda idim,
Synam gapysyn bes döwüp, diwanaýy-ryswa idim,
Rahy-hakykatdan çöküp galan besi agma idim,
Biçäre, bir misgin-pakyr köp derdeser getirmişem.

Halk agzynda Mejnun adym, bir natuwany-zary-yşk,
Köp derd-u mähnet çekdigim ser tä serim efgary-yşk,
Bul erdi daýym niýetim, ölsem bolup bimary-yşk,
Ne Haka tagat kuwwatym, goýdy aýakdan bary-yşk,
Rebbim, neýleý, nägüriz ajzy-hünär getirmişem.

Emma Mejnun dergahy bu jogaby aýtdy. Erse, ondan soň, Perwerdigäri-äleme Mejnunyň jogaby hoş gelip, Leýli dilefgaryň suratynda bir hüýr-gulmana zibizynat berip, «Leýlini tanarmy» diýip, Mejnun dergahynyň aldyna imtihan kylmak üçin iberdi. Emma ol gulman gelgeç, Mejnun dergahy ol gulmanlary howaýy-ıştiýaky kylyp gördi kim, Leýlä ogşamaýdyr. Elkyssa, Mejnun dergahy ol iki melaýyga bu sözi aýdar erdi:

Arzym saňa, Hakyň söwer ilçisi,
Leýli bolsa, dagy-yşky bolmazmy?
Hakykatyň, tarykatyň ýolçusy,
Leýli bolsa, dagy-yşky bolmazmy?

Kimse gül diýp, başa sanjar her hasy,
Her tikenden gelmez bolar gül ysy,
Leýli şehit öldi, gandyр kamysy,
Leýli bolsa, dagy-yşky bolmazmy?

Ne söwdaga saldy meni dun pelek,
Sizler meni aldap, eýlemän heläk,
Meniň Leýlim ermez, meger bu melek,
Leýli bolsa, dagy-yşky bolmazmy?

Leýlige ogşamaz agy-garasy,
Yrakdyр Leýliniň mundan arasy,
Leýliniň bagrynda yşkyň ýarasy,
Leýli bolsa, dagy-yşky bolmazmy?

Näler artdy biwepada jepasy,
Nädip çyksyn başdan onuň höwesi,
Jebhesinde bardyr dagy-wepasy,
Leýli bolsa, dagy-yşky bolmazmy?

Mejnun diýr, gül diýip elim urmanam,
Köňül tagtyn her dilbere gurmanam,
Hüýr-gulmana dyrnagyny bermenem,
Leýli bolsa, dagy-yşky bolmazmy?

Elkyssa, Mejnun dergahynyň ruhy bu gazaly okap, tamam kyldy. Erse, ondan soň, Hudaýtagala iki dilrubanyň – Leýli dilaramyň we Mejnun dilefgaryň ruhanyýetlerini bir goşup behişt-anbar sereşt içre jaý berdi. Iki aşyk goşulyp, aýşy-eşrete meşgul boldular.

Sahyp hal (Zeýt) bir gije ýatyp erdi, (gördi kim), Leýli bilen Mejnun bir köşgüň içinde bir tagtyň üstünde bir-birine kadah sunup, şerap içip, gerdenlerine gol salyp, posa alyp oturar. Zeýt wakygada-düýşde bu syry görüp, erte bilen turup, arap jemagatyna beýan kyldy. Aşyk bilen magşuk myradyna ýetdiler. Ilähi, barçayymmaty-Muhammedi myradyna ýetirgeý Sen. Ämin we ýa Repbil-älemin. Wallahy aglam bis-sowap (has dogrusyny Alla biler).

Temmetil kitap.

SÖZLÜK

A

A:m (aam) — 1. Garamayak halk, garyplar, köpçülik, ýönekeý halk. 2. Sowatsyz düşünjesiz. Has-u a:m — ýokary gatlak we garyplar, baýlar we garyplar; bilimliler we sowatsyzlar, alymlar we düşünjesizler.

Aýlawar — togalak, aýlaw, gupba şekil.

Ab (ap) — suw, gözýaş. Aby-haýwan (Aby-haýat) — ýaşaýyş suwy, dirilik suwy. Aby-zülal — dury, arassa suw. Ab-u tagam — suw we nahar, iýgi-içgi, nahar-şor. Aby-nowa — suw we iýmit, iýgi-içgi, nahar-şor.

Abdar — 1. Ter, täze, suwly, şireli (miwe). 2. Ýaldyrawuk, sap, ararssa, tämiz. 3. Taplanan, taply, suwly, suw berlen, kesgir, ýiti. 4. Manyly, ýiti, teýeneli, gyjytly, ötgür, çeper (söz). Hanjary-abdar — poladyna suw berlen hanjar, ýiti hanjar, taplanan hanjar. Şemşiri-abdar — poladyna suw berlen gylyç, taplanan gylyç. Bisýar abdar — örän manyly, örän çeper, diýseň ýerlikli (söz).

Abulbeşer — adamzadyň atasy, ilkinji ynsan, Alla tarapyn ýaradylan ilkinji adam, Adam ata.

Adat — dāp-dessur, ýol-ýörelge, edim-gylym, endik. Adaty-gadymy — köne ýörelge, öňki edim-gylym, öňki endik.

Adawat — duşmançylyk, ýagylyk.

Adem — ýokluk, ýok bolma. Adem mülki — ýokluk mülki, o dünýä.

Afak — 1. Dünýe, älem, jahan, ýurt. 2. Gözýetim, gurşaw. Afaky-älem — älem gözýetimi, älem gurşawy.

Aferidegar — Ýaradan, Döreden, Alla, Hudaý, Taňry. Be hakky-Aferidegar — Ýaradanyň haky üçin, Allatagalanyň hormatyna, Hudaýyň haky üçin.

Aftap — Gün, Güneş, Kuýaş. Aftaby-jahan ara — älemi bezeýän Gün, älemi nurlandyryan Kuýaş. Aftap talgat — gün ýüzli, ýüzi nurly, owadan, görmegeý, görkli.

Afuw (afw) — ýalkaw, günäni geçme, bagyşlama, ýalkama.

Afw kylmak — bagyşlamak, günäsini geçmek, ýalkamak.

Afzal — 1. Iň ylymly, iň bilimli, çyn alym. 2. Has gowy, örän artykmaç. 3. Afzal (has at).

Agma — kör, gözsüz.

Agmal — amal sözüniň köplük sany. Etmişler, edilen işler, ýagşy-ýaman edilen işler.

Aguş — gujak, gujaklama, gujagyňa gysma.

Agyrar — 2. Agyra duçar bolma, derde duçar bolma. 3. Ynjar, gaty görer.

Agýar — gaýry sözüniň köplük sany. 1. Gaýrylar, kesekiler, ýatlar. 2. Bäsdeşler, rakyplar, ýagylar.

Ah — arman etme, ökünip, wah diýmek, gynanç, ökünç, gam, gussa. Ahy-pür şerar — otly ah, uçgun syçradýan ah, armanly ah çekme. Ah-u nedamat — gaýgyly, puşmanly, ökünçli ah, ahmyrly ah. Ah-u nedem — ökünçli ah. Ahy-ataşyn — otly ah, ýalynly ah, ahmyrly ah çekme. Ahy-dili-şereri — otly ýüreginiň ahy, ahmyrly, armanly kalbynyň ahy. Ahy-jigersuz — ýandyryjy ah, köýdüriji ah, ýalynly ah çekme, kalby ýakyjy ah. Ahy-sert — sowuk ah, ahmyrly ah, armanly ah çekme. Ahy-säher — irden turup, ýekelikde etmişleriňe puşman edip, Allatagalanyň dergähinde gözýaş döküp ah çekme, säher bilen gözýaş döküp, tagat-ybadat etme, günäň ötülmeğini diläp, nalyş etme, ýalkaw dileme.

Ahen — demir, polat.

Ahfaş — ýarganat, gijekör, körsyçan. Nere ahfaş — erkek ýarganat, erkek gijekör.

Ahlyh — 1. Aklyk, berim, gol haky. 2. Sylag, serpaý, peşgeş, berim.

Ahu — jeren, keýik. Ahu berre — keýik çagasy, jeren çagasy. Ahu beçe — keýik çagasy, jeren çagasy, jereniň balasy, owlak keýik.

Ahwal — 1. Hal sözüniň köplük sany. Hal-ýagdaýlar, ahwallar, hal-ahwallar. 2. Düş. Ahwaly-diger — 1. Akyly çaşan, dälirän, mejnun bolan, diwana bolan. 2. Yşka düşen, aşyk bolan, mejnun bolan.

Ahyryl-emr — ahyrynda, iň soňunda.

Ahy-ser tartmak — ahmyrly ah çekmek, sowuk ah urmak, ýanyp-köýüp, ah çekmek.

Ahzan — huzn sözüniň köplük sany. Gaýgylyr, gamlar, gam-gussalar, ünjüler. Külbeýi-ahzan — gam-gussalar öýi, hasrat külbesi diýen manyny aňladyp, rowaýat edilşine görä, Ýakup pygamber söwer ogly Ýusup pygamberden aýra düşenden soň, bir çetde bir külbe saldyryp, şol ýerde oglunyň zaryny çekip, gije-gündiz aglap hem ybadat edip oturdyr. Ol hemişe şeýle bir nala çeker eken welin, onuň külbesiniň üstünden geçen guşlar-da, töweregine gelen ähli janly-jandarlar-da onuň ahy-nalasyna goşulyp, zarynlar eken. Iň soňunda aglamakdan ýaña, onuň gözleri kör bolupdyr. Rowaýat edişlerine görä, soňra Ýusup pygamberiň köýnegini gözlerine sürtenden soň, gözleri açylypdyr.

Ajz — ejizlik, biçärelilik, perişanlyk. Ajz-u nyýaz — ejizlik, biçärelilik we zary-girýan bolup, nalyş etmeklik. Gözyaş döküp, dogadileg etmeklik.

Akraba — kowum-garyndaşlar, ýakynlar, hossarlar.

Akyda — 1. Ynanç, uýma. 2. Dini taglymat. Akyda kylmak — ynanmak, uýmak.

Alad-dowam — dowamly, hemişelik, üznüksiz, birsydyrgyn.

Aly nesep — asylzada, asylly, asylly ýerden çykan, ata-babasy meşhur, aristokratiýa.

Amanatdar — 1. Ynsaply, dogruçyl, ynamdar. 2. Amanat alan, karzdar, bergili. 3. Emläk ynanylan adam.

An — ol, şol.

Anbar — 1. Hind okeanyň suwlarynyň ýalpak ýerlerinde bolýan balyklaryň bir görnüşiniň mädäsinde çykarýan örän ýakymly ysly gara suwuklygy, müşk ýaly ýakymly, hoşboý ysly madda (ambra). 2. Gowy ys, ýakymly ys. 3. Gm. söýgüli gyzyň saçy. Anbar sereş — anbar garylan, müşk garylan, anbar tebigatly, müski-anbar ýaly hoşboý ys berýän.

Anbaryn — anbardan edilen, anbardan ýasalan, anbar ýaly. Zülpi-anbaryn — anbar zülpli. Saçy müski-anbar ýaly hoşboý ys berýän, müşk kokýan.

Anka — guş ady. Ertekilere we halk rowaýatlaryna görä, Kap dagynda ýaşayan hyýaly guş, Symrug.

Apat — heläkçilik, howp, hatar, görgi, azap, bela. Apaty-hyjr — aýralyk belasy.

Apatzede — howp-hatara duçar bolan, bela-apata duçar bolan, azaba, görgä sataşan, bela ýolugan.

Arasta (araste) — bezelen, owadanlanan, zynatlanan.

Arguwan — 1. Gyzył reňkli, owadan açyk gyzył gülli, kebelek şekil ýaprakly ösümlük (ercis siliguasturm). 2. Şerap, gyrmyzy şerap; 3. Söýgüliniň gyrmyzy lebi, dodagy.

Arş — 1. Asman, gök. Asmanyň iň belent ýeri. 2. Belentlik, beýiklik. 3. Tagt. Arşda, ferşde — gökde, ýerde. Arşy-agzam — beýik Arş, iň ýokarky asman.

Arus — gelin.

Arusdarlyk — gelinlik, gelin ýaly hyzmat etmeklik.

Arwah — ruh sözünüň köplük sany. Ruhlar.

Aryz — ýüz, keşp, ýañak.

Arz — 1. Haýyş etmek, ýüz tutmak, towakga etmek. 2. Ýer, toprak, ýer şary. Arzy-nyýaz — haýyşyňy beýan etme, arzy-halyňy aýdyp, ýalbarm, dileg bilen ýüz tutma, ýalbaryp ýüz tutma.

Asyýa — degirmen, haraz.

Aşna (aşyna) — tanyş, dost, ýürekdeş, dostlukly gatnaşýan.

Aşnalyk — tanyşlyk, dostluk, ýakyndan gatnaşmaklyk.

Aşufta — 1. Perişan, bulam-bujar, dargan, çaşan. 2. Aljyraňňy, tolgunýan, özüni ýitiren, çaşan, haly harap, haly perişan. 3. Yşk ýolunda akylyny ýitiren, däli, diwana, telbe, aşyk. Aşufta ahwal — 1. Akylyndan azaşan, däli, diwana, haly harap, perişan. 2. Yşga düşen, aşyk, telbe. Aşufta hal — 1. Haly-harap, haly perişan, akyly çaşan. 2. Yşga düşen, aşyk, telbe.

Aşuftawar — 1. Telbe ýaly, däli ýaly, mejnun ýaly. 2. Aljyraňňy, başagaý, goýanyny-göterenini bilmeýen. 3. Tolgunýan, kelep ujuny ýitiren, çykgynsyz ýagdaýda galan.

Aşygana — yşky, yşga degişli; aşyklarça, aşyga laýyk.

Ataş — ot, köz, ýalyn. Ataşy-yşk — yşk ody, yşk alawy, yşkyň jebri.

Ataşhana — 1. Ybadathana. 2. Kerpiçden edilen peç. 3. Peşeniň misi, toplaryň saklanýan jaýy.

Ataşyn — 1. Ataşdan, otdan, alawdan, ýalyndan (edilen); ot ýaly, köz ýaly, alaw ýaly, otly, gyzgyn. 2. Gyzma, gaharjaň, girrik. Ahy-ataşyn — otly ah, alawly ah, ýalynly ah çekme.

Awara — sergezdan, ykmanda, il-günden aýrylan.

Awaralyk — sergezdanlyk, ykmandalyk, il-günden aýra düşmeklik.

Aýalment — maşgalaly, öýlenen; köp çagaly.

Aýn — 1. Göz, göreç, göze meňzeş zat, garaýyş, bakys, nazar, görüş, görnüş. 2. Çeşme, bulak. 3. Aýn (harp ady). Aýnal-haýat — ýaşayyş çeşmesi, dirilik çeşmesi, ýaşayyş bulagy.

Aýny — 1. Ýaly, meňzeş. 2. Wagt, pursat, salym. Aýny-halaty-nezg — ölüm halaty, ölüm pursaty, jan aýgy pursaty, ölüm ýassygyndaky ýagdaýy.

Aýt — baýram, baýramçylyk, dabara, toý.

Aýyn — 1. Ýol, ýörelge, dāp-dessur, adat. 2. Kada-kanun. 3. Bezeg, zynat, bezeme, bezegli görnüş. 4. Baýramçylyk, dabara, toý, toý dabarasy. Aýyn baglamak — bezemek, zynatlamak, dabaralandyrmak, bar ýeri yşyklar bilen bezemek.

Aýypjuý — aýyp gözleýji, aýybyňy açyýy, masgaralaýjy.

Aýyt kylmak — 1. Öwrülme, dolanmak, gaýdyp gelme. 2. Nesip etme, miýesser etme.

Aza — 1. Ýas, matam. 2. Sabyr, kanagat.

Azalyk — ýasly, matamly.

Azm — 1. Niýet, meýil, maksat. 2. Ugrama, ýola düşme. Azm eýlemek — ugramak, ýola düşmek, ýönelmek, girmek.

Azurda (azurde) — ynjan, azar çeken, ejir çeken, ynjyly, agyryly; gussaly, gamly, gaýgyly, gamgyn. Azurda-suhan — 1. Ynjydyjy söz, teýeneli söz, kemsidiji gürrüň. 2. Naýynjar söz, gynandyryjy gürrüň.

B

Ba — 1. Baglaýjy goşulma: bilen, bile, bilelikde. 2. Sypat yasaýjy goşulma: -ly, -li. Ba namy — ady bilen. Ba habar — habarly, ägä, habardar. Ba sujagat — batyr, gaýduwsyz, mert. Ba wepa — wepaly, wepadar, ygrarly. Ba sapa — 1. Sapaly, keýpli, hözirli; 2. Çaryýarlar; Abu Bekr, Omar, Osman we Alynyň bilelikde agzalyan lakamy. Çaryýary-basapa — Nusgawy edebiýatda «Çaryýary ba sapa» (Sapaly Çaryýarlar) diýen düşünje meşhurdyr.

Bada — çakyr, şerap, içgi; bulgur, şeraply bulgur. Bada noş eýlemek — şerap içmek, çakyr içmek. Badaýy-ba yşk — yşkly jam, yşkyňy joşduryjy bulgur, aşyk ediji şerap, humarly içgi. Badaýy-bihudy — serhoş ediji şerap, bihuş ediji çakyr, humar ediji içgi.

Bag — agaç, daragt, miweli agaçlaryň toplumu. Bagy-Erem — Erem bagy. Rowaýata görä, bu örän owadan bagy Şeddat atly örän zalym patyşa ýetişdirenmiş. Bagy-harem — 1. Mukaddes bag, eldegrilmesiz bag. 2. Çarbag, goragly bag, birine degişli bag.

Bahr — deňiz, umman; derýa. Bahr-u berr — deňiz we gury ýer.

Baka — 1. Bakylyk, ebedilik, hemişelik. 2. Ol dünýä, kyýamat, ahyret. Baka rahty — ahyretiň goş-golamy, ahyretiň ýol azygy.

Bal (ba:l) — ganat. Bal-u per — ganat we ýelek, ganat we per.

Bar — 1. Miwe, hasyl. 2. Ýük. Bary-mähnet — kynçylyk ýüki, azap, jebir ýüki, görgi, dert ýüki. Bary-gam — gam ýüki. Bary-yşk — yşk ýüki.

Bark — ýyldyrym, ýylpyldy, şöhle, ýagty.

Basar — 1. Göz, göreç, garak, bäbenek. 2. Bilim, bilme, danalyk. 3. Perzent, çaga.

Bat — şemal, ýel. Bady-hazan — güýz şemaly, çapgyn şemal, sowuk ýel. Bady-saba — säheriň mylaýym ýeli, daňyň mymyjak şemaly, salkynjak şemal. Bady-subh — seret: Bady-saba. Bady-nesim — mylaýym, mymyjak şemal, mylaýym we ýakymly şemal, salkynjak şemal. Bady-sarsar — 1. Sowuk ýel, çapgyn şemal, doňduryp barýan ýel. 2. Güýçli ýel, ýiti şemal, gara ýel.

Batyl — 1. Bozuk, biderek, nädogry, boş, netijesiz. 2. Kör, görmeýän. 3. Gömülen, baglanan, bent edilen.

Batyn — 1. İç, içki. 2. Gizlin, ogryn. 3. Ruh, jan, göwün, köňül, kalp. Batyn gözi — köňül gözi, aň gözi, duýgy gözi, köňül gözgisi.

Baýza — 1. Gün, Güneş, Kuýaş. 2. Bir zadyň ortasy (jaýyň, şäheriň). 3. Ýumurtga. 4. Tuwulga (demir telpek). Mehi-baýza jebin — Gün maňlaýly Aý, alny ak Aý.

Bazy — oýun, oýnama, oýun etme.

Be — 1. baglaýjy goşulma: bilen, bile, bilelikde. 2. Ýöneliş düşümiň goşulmasy: -a, -e. Be namy — ady bilen, adyndan. Be hakky — hormatyna, haky üçin, hormaty üçin. Be her hal — her halda, her hili ýagdaýda, her niçik-de bolsa. Be set zynhar — hergiz, asla, örän ätiýaçly bol, ägä bol.

Beçe — çaga, bala, oğlan.

Bedihe — I. Şol bada aýdylan söz ýa şygyr, ýüzugra aýdylan (düzülen) şygyr, şorta söz. 2. Tötänden, birden, duýdansyz, duýdansyz ýüze çykan ýagdaý.

Begaýat — örän köp, sansyz-sajaksyz, çensiz-çaksyz, uç-gyraksyz.

Behem görmek — paýlaşmak, peýdasyny bile görmek, deň üleşmek.

Behil — 1. Gurban, gurban etme, bagyşlama, bagyş etme. 2. Gan geçme, ganyny geçme, bagyşlama.

Behişt — uçma, jennet. Behişt-anbar sereşt — anbar garylan, müşk garylan behişt, anbar tebigatly behişt, müski-anbar ýaly hoşboý ys berýän behişt. Behişt asa — Behişt ýaly, behişte meňzeş.

Belakeş — bela duçar bolan, ters täleý, betbagt, bagty gara, gara maňlaý.

Bent I — bogun, siňir, damar. Bendi-bent — bogunma-bogun, bogun saýy.

Bent II — 1. Bag, baglanyş, sargy, daňy, zynjyr, gandal. 2. Tussag etme, bent etme, ýesir düşme.

Benewşe (menewşe) — mawy reňkli, hoşboý ysly gül ady.

Benägäh — birden, birdenkä, tötänden, duýdansyz.

Berehne — ýalaňaç, çyplak. Berehne pa — aýak ýalanaç.

Berehnegan — berehne sözünüň köplük sany. Ýalaňaçlar, çyplaklar. Berehnegany-magşar — magşar, kyýamat gününüň ýalaňaçlary. Dini düşündirişlere laýyklykda, magşarda, sorag edilýän günde ähli bendeler baş açyk, aýak ýalaň, bir aýak ýerine on aýak basylyp, etmişleri seljerilip, günä iş edenler dowzaha, haýyr iş edip, sogap gazananlar jennete salynmalymyş.

Berg — ýaprak. Bergi-semen — ýasemen gülünüň ýapragy.

Berna — ýaş, ýetginjek, ýigit.

Berpa — 1. Berk, pugta, durnukly, mäkäm, sarsmaz. 2. Aýaga galdyrmak, dikeltmek. 3. Turma, dikelme.

Berr — ýer, gury ýer, sähra, çöl. Bahr-u berr — deňiz we gury ýer.

Besat — 1. Düşek, haly, halyça, düşekçe. 2. Saçak, supra. 3. Umumy düşelýän zatlart.

Beser kylmak — tamamlamak, gutarmak, ahyrlamak. Ömri beser kyldy — ömrini tamamlady.

Beste — 1. Daňylan, baglanan, bent edilen. 2. Ýapyk, ýapylan.

Bester — düşek, ýorgan-düşek. Besteri-meriz — hassalyk düşegi, syrkawlyk düşegi.

Bethah — 1. Betniýetli, ýaman niýetli. 2. Görip, bahyl, içigara.

Bethal — 1. Ýagdaýy erbet, kynçylyga duçar bolan. 2. Betbagt, ters täleý, bagtygara. 3. Gödek, erbet häsiýetli, gyňyr.

Bethüý — ýaman häsiýetli, erbet gylykly, pis, gödek, gyňyr.

Betnam — masgara, ady ýaman, biabraý, at ýitiren.

Betnam kylmak — masgaralamak, abraýdan gaçyrmak.

Bezm — toý-meýlis, şatlyk, keýpi-sapa. Bezmi-döwran — sapaly durmuş, şatlykly ýaşaýyş.

Bähr — üçin, haky üçin, hormatyna, hakyna. Bähri-Huda — Hudaý üçin, Hudaýyň hormatyna.

Bährement — peýdalanma, neplenme, nesipli bolma, hözirini görme.

Bährement —

Bibaka — mydamalyk däl, wagtlaýyn, baky däl.

Bibakagine — sypatyň söýgülik derejesi: mydamalyk bolmadyk, hemişelik däl, wagtlaýynça.

Bidar — oýa, uklamaýan; habarly, ägä; seresap, ätiýaçly, hüşgär.

Bidat — 1. Adalatsyzlyk, zulüm, sütem, zalymlyk, adalatly bolmazlyk. 2. Dady-bidat etme, dady-perýat etme, eňreme, nalama.

Bidil — 1. Gaýgyly, gamly, gussaly, keýpsiz, umytsyz, hapa bolma. 2. Ýşk-söýgi ugrunda horluk çekýän, yşka düşen, aşyk. 3. Ýürek ýagyny aldyran; sähel zada horukýan. 4. Ýüreksiz, gorkak, namart. 5. Rehimsiz.

Bidir gitmek — çapalap gitmek, ylgap gitmek, ýom-ýok bolup gitmek.

Bigabr — mazarsyz, gabyrsyz, nam-nyşansyz ýiten.

Bihalaplyk — nesilsizlik, mirasdary bolmazlyk, perzentsizlik.

Bihanyman — öýsüz, mekansyz, öýsüz-öwzarsyz, öý-öwzarsyz, malsyz, mülksüz, hiç zatsyz.

Bihanymanlyk — öýsüzlik, öýsüz-öwzarsyzlyk

Bihuş (bihut) — bihuş, essi aýylan, özünden giden.

Bihuşlyk — özüni bilmezlik, özüne erk edip bilmezlik, çaşmak, huşuňy ýitirmek.

Bihut bolmak — özünden gitmek, huşuňy ýitirmek, çaşmak, bihuş bolmak, essi aýylmak. Şeraby-bihudy — Seret: Badaýy-bihudy. Badaýy-bihudy — serhoş ediji şerap, bihuş ediji çakyr, humar ediji içgi, meý.

Bimar — kesel, hassa, syrkaw, sökel, nähoş, näsag, dertli, tapsyz.

Bimejal — 1. Mejalsyz, güýç-kuwwatsyz, gurbatsyz, tapsyz, ysgyn-deramatsyz, ysgynsyz. 2. Mümkünçiliksiz.

Bimydar — 1. Durnuksyz, mäkäm däl, berk däl. 2. Ýagdaýy agyr, ýarawsyz, sökel, gün-güzerany kyn. Dehri-bimydar — durnuksyz dünýä, ötegçi dünýä.

Bina — 1. Jaý, ymarat, jaýyň düýbi, jaýyň dyrnagy, fundament. 2. Görüji, göreç, görýän. Bina kylmak — gurmak, galdyrmak, ýasamak.

Binazyr — taýsyz, meňzeşsiz, meňzemeýän, meňzeşi bolmadyk, deňi-taýy bolmadyk, ýeke-täk, özboluşly.

Binehaýat — çensiz-çaksyz, san-sajaksyz, uç-gyraksyz, ummasyz, sansyz, köp.

Binägäh — bihabar, tötänden, birden.

Binowa — biçäre, ejiz, pukara, betbagt, garamaňlaý.

Birr — ýagşylyk, gowulyk.

Biser — 1. Başsyz, kellesiz. 2. Aňsyz, huşsuz, akmak, tentek. Biser-u bipa — 1. Basyz-aýaksyz, haly perişan, haly harap, ederini bilmeýän. 2. Garyp, binowa, zatsyz, biçäre. 3. Ejiz, biçäre, haly harap. 4. Düzgün-tertipsiz, başly-barat, bulam-bujar.

Bisýar — köp, kân, zyýat, artyk, bol. Bisýar abdar — 1. Örän manyly, örän çeper, diýseň ýerlikli (söz). 2. Örän şireli, örän ter, suwly (miwe).

Bişumar — sansyz, köp, kân, hasapsyz, san-sajaksyz, bihasap. Derdi-bişumar – sansyz dert, san-sajaksyz azap, köp ejir.

Bitap — 1. Tapsyz, ysgynsyz, güýçsüz, kuwwatsyz. 2. Nähöş, syrkaw, sökel, bimar, hassa.

Bitmek — ýazmak. Bitip almak — ýazyp almak.

Biwe — dul, dul aýal.

Bulmak — tapmak.

But — 1. Adamlar tarapyndan daşdan, agaçdan we şoňa meňzeş berk zatlardan ýasalyp, çokunylýan zat, hudaýyň şekili. 2. Owadan, gelşikli, gözel, söýgüli, halanýan. 3. Magşuk, söýgüli. Buty-nowreste — ýaňy ýetişen gözel, ýetginjek gyz.

Büte — 1. Pessejik agaç (ösümlük), kiçijik agaç, gyrymsy agaç. 2. Ösümlük.

Büzürg — 1. Uly, beýik, belent. 2. Beýik mertebeli, belent derejeli, hormatly, ygtybarly.

Büzürgwar — 1. Uly, beýik, belent mertebeli, belent derejeli, hormatly. 2. Meşhur, tanymal, belli, asylzada. 3. Alym, hekim, parasatly, dana.

Byradar — dogan, garyndaş.

Byrakmak — 1. Taşlamak, zyňmak oklamak, zyňmak. 2. Goýbermek, boşatmak, rugsat bermek.

Ç

Çarbag — **uly bag**, baglyk, daş-toweregi gaýym berkidilen bag, daşyna haýat aýlanan dürli miweli bag. Çarbagy-dilgüşa — göwün açyýy bag, sapaly bag.

Çarh — 1. Çarh, tigris. 2. Aýlanyş, öwrüliş. 3. Asman, gök, mawy gümmmez. 5. Ykbal, bagt, ýazgyt, takdyr. Çarhy-keç — islege laýyk aýlanmaýan pelek, ters aýlanýan pelek, keç pelek. Çarhy-pelek — döwrüň aýlanyşy, wagtyň geçip durmasy; pelek, dünýä, älem.

Çarh urmak — aýlanmak, pyrlanmak, gezmek, öwürlmek, elewräp ýörmek, çapalap ýörmek.

Çaryýar — Muhammetden soňky dört halypa: Ebubekir (Ebabekir, 632-634); Omar (634-644); Osman (644-656); Aly (656-661). Çaryýary-ba sapa — Nusgawy edebiýatda «Çaryýary ba sapa» (Sapaly Çaryýarlar) diýen düşünje meşhurdyr.

Çehre — ýüz, ýaňak, keşp. Gül çehre — gül ýüzli, gözel, gelşikli, owadan, görkli, görmegeý.

Çemen — 1. Gülzarlyk, lälezarlyk, otluk; bossanlyk. 2. Baglanan gül dessesi. Çemen ara – çemeni bezeýän, çemenzarlyga görk berýän.

Çenan — 1. Ýaly, meňzeş. 2. Şeýle, şonuň ýaly, şeýle bir.

Çendan — 1. Şeýle köp, şunça, şonça, şeýle bir, onçakly, o gadar, o diýen, az-kem, az-owlak, ýek-ýarym, ýek-tük. 2. Çendan, kämahal, käwagt, käýarym, käte.

Çenin (çunin) — şeýle, şonuň ýaly, şeýlelikde, şunuň bilen, şunlukda.

Çent — birnäçe sapar, birnäçe gezek.

Çeşm — göz, garak, göreç. Çeşmi-nem — göz yaş. Çeşmi-seýil — göz yaşlaryň sili. Çeşmi-humar — süzgek göz, serhoş ediji göz, gyzaran göz, dälje

göz. Çeşmi-husut — 1. Degýän göz, göz degme. 2. Bahyl göz, bahylçylykly garaýyş, içgaralykly nazar, görüp göz. Çeşmi-ter — ýaşly göz, aglaýan göz.

Çeşme — bulak, akar. Çeşmeýi-aly — uly çeşme, köp suwly bulak. Çeşmeýi-huny-jiger — bagyr ganyndan dörän bulak, ganly gözýaş çeşmesi, gam-gussa sebäpli akýan üznüksiz gözýaş.

Çeşmek — çöşmek, çözmek, boşatmak.

Çäk — ýyrtyk, ýirik, ýyrtylan, irilen, ýirilen, dilinen. Çäki-giribän — ýaka ýyrtma, ahy-nala etme. Çäk-çäk — ýyrtyk-irik, şalha-şalha, dilik-dilik.

Çigin — düwün.

Çün — misli, ýaly, dek.

Çynary-aly — belent çynar.

D

Dat — 1. Adalat soramak, haraý gözlemek. 2. Dady-bidat etmek, nala çekmek.

Dag — 1. Yz, belgi, tagma. 2. Gaýgy-hasrat, gam, gussa, dert, ynjy. Dag goýmak — 1. Tagma basmak, belgi etmek. 2. Ýürekde düwün goýmak, ynjytmak. Dagy-dili — ýürek derdi, kalp ody, ýürek düwüni. Dagy-hijran — aýrallyk ody, aýrallyk derdi.

Dagystan — 1. Daglyk, daglyk ýer. 2. Kawkazyň demirgazyk-gündogarynda we Kaspiniň gyrasynda ýerleşýän bir daglyk ýurduň ady.

Dahyl — 1. Girýän, aýak sekýän. 2. Dahylly, degişli. 8. Içki görnüş. 4. Girme, giriş. Dahyl bolmak — 1. Aralaşmak, girmek, gatyşmak. 2. Gowuşmak, sataşmak, birek-birege düş gelmek.

Dam — 1. Duzak, gapan, tor. 2. Eldeki haýwan, öýde saklanylýan haýwan.

Damag — 1. Burun, gaňşyrawuk. 2. Beýni.

Damana — dagyň etegi, dag etegi.

Damen (daman) — 1. Syý, syn, etek. 2. Eňňit, ýapgyt.

Dar — öý, jaý, köşk, ýaşalýan ýer, orun, mesgen, küme. Daryl-mähnet — azap öýi, bu dünýä. Daryl-baka — bakylyk öýi, ebedilik öý, hemişelik öý, o dünýä, ahyret, uçma, jennet, behişt. Daryl-pena — ýokluk öýi, pany dünýä, bu dünýä, ýer ýüzi. Dary-dünýä — dünýä öýi, bu dünýä. Daryl-aman — 1. Dynçlyk öýi, rahatlyk öýi. 2. Gm. mazar, gabyr.

Daraýy-soltanat — soltanlygyň eýesi

Daragt — agaç, bag.

Daryg — 1. Wah, arman, haýp. 2. Gysganma, aýama, nebsiň agyrma, dözmezlik. 3. Ahmyr, ökünç, arman, gynanç, gam, gussa. 4. Inkär, inkär etme, sowulma, gyşarma. 5. Kyn, çetin.

Dawut — rowaýatlara görä, ýehudy patyşalaryndan we pygamberlerinden biri bolup, Süleýman pygamberiň (Solomonyň) kakasydyr. Ol biziň eýýamymyzdan 1033 ýyl öň dogulýar we takmynan biziň eýýamymyzdan 962 ýyl ozal 71 ýaşynda aradan çykýar. Ýaşlykda çopançylyk edipdir, göwresiniň kiçiligine garamazdan, örän gaýratly we edermen bolupdyr. Rowaýatlara görä, ol ökde demir ussasy saýylypdyr we ömrüniň köpüsini sowut dokamak hem-de demir işi bilen meşgullanyp geçiripdir. Onuň örän ýakymly sesi bolup, Zebur okanda ähli

jandarlar, gurt-guşlar onuň owazyna maýyl bolup durar eken. Dawut Gündogar rowaýatlarynda demiriň piri hasaplanylýar.

Daýa — 1. Eneke. 2. Göbek ene.

Dehr — 1. Dünýä, älem, jahan, materiýa. 2. Wagt, döwür, asyr. Dehri-bimyard — durnuksyz dünýä, ötegçi dünýä. Mydary-dehr — meridian, Ýeriň oky.

Der II — gapy, işik.

Derban — gapy sakçysy, garawul.

Derbe-der — 1. Gapyma-gapy aýlanma, gapydan-gapa kowulma, gedaýlyk etme. 2. Sergezdan, ykmanda, derwüş, gedaý, öýsüz-öwzarsyz, tüwmaýak. Kābir akyma degişli derwüşler butparazlaryň dābi boýunça, gedaý bolup, ilden-ile aýlanyp gezyärler. Şol sebäpli olary «derbe-der» («gapydan-gapa») — «il gezyän» atlandyrypdyrlar.

Derdeser — 1. Kelle agyry, baş agyry. 2. Kynçylyk, mähnet, azap, ejir. 3. Päsge, böwet bolma. 4. Biderek, ýerliksiz sözler bilen başyňy agyrtma, degnaña degme.

Derdinäk — 1. Dertli, ynjyly. 2. Gussaly, gamly, aladaly, gamgyn, 3. Azarly, görgüli, horluk çeken, jebir çeken.

Dergah (dergäh) — 1. Gapy, işik. 2. Bosaga, gapynyň öňi. 2. Köşk. 3. Arz jaýy, huzury. 4. Hudaýyň dergähi, huzury.

Derman gitmek — ysgynyň gitmek, ysgyn-mydaryň gitmek, ysgyndan gaçmak.

Derrende — wagşy, ýyrtyjy.

Dertment — 1. Dertli, keselli, syrkaw, sökel, hassa. 2. Gaýgyly, gamly, gussaly. 3. Ejiz, biçäre, hor. 4. Göwündeş, dertdeş, ýürekdeş.

Derwüşnowaz — 1. Derwüşe hemaýat ediji, gedaýa rehim ediji, ejizi goldaýjy.

Dest — el, gol. Dest ber-dest urmak — 1. El çarpmak, goldamak. 2. El çarpyp, dady-perýat etmek, eliňi eliňe urup, ahy-nala etmek, ýüzüňi ýyrtyp, aglamak. Desti-pa — el we aýak. Dest kütah — eli gysgalyk, garyplyk, eliňi uzadan ýeriňe ýetirip bilmezlik. Desti-hasrat — hasrat eli, gam-gussa eli. Destbe-dest eýlemek — gol salyşmak, görüşmek, gujaklaşmak.

Destgäh (destgah) — 1. Güýç, gudrat, baýlyk. 2. Dynçlyk, ümsümlük. 3. Tertip-düzgün. 4. Köşk, bargäh.

Destgir —

Destgir — 1. Goldaýjy, elden tutan, hemaýatçy, ýardamçy, arkadaýanç, dadyňa ýetişen, ýardam beriji.

Dest kütah kylmak — el üzmek, umyt üzmek.

Deşt — sähra, çöl, düzlük. Deştbe-deşt — sährama-sähra, çölme-çöl, çölden-çöle, sähradan-sähra. Deşti-gam — gam çöli, gam-gussa sährasy.

Didban — garawul, sakçy.

Dide — göz, göreç, garak, bäbenek. Nury-dide — 1. Gözüň nury, gözüň göreji. 2. Ogul, perzent. Dide-girýan — gözýaşly, aglaýan, eňreýän.

Diger — 1. Başga, özge, gaýry, beýleki. 2. Ýene, täzeden, ýañadan.

Digergun — üýtgedilen, başgaça bolan, başga görnüşli, bulaşdyrylan, bulaşan.

Dil — ýürek, köňül, kalp. Bagy-dil — 1. Ýürek bagy, köňül rişesi; perzent, jigerbent. 2. Köňül bagy, köňül daragty. Dil hassa — 1. Köňli ýaraly, kalby dertli,

ynjyly. 2. Gam-gussaly, gaýgyly, gamgyn, aladaly. Dil para — ýüregi ýaraly, kalby dertli, kalby para-para bolan, ejir çeken, azap gören. Dil remide — 1. Ýüregini elden beren, gorkan, ürken, ýüregi ýarylan, ýüregi sarsan, tisingen, howatyr eden, gorkuzylan. 2. Yşka düşen, aşyk bolan, mejnun bolan. Dil şikeste — 1. Göwni synyk, göwni galan, biçäre, umytsyz. 2. Kemsidilen, gamgyn, tukat.

Dilaram — 1. ýürege rahatlyk beriji, arkaýynlandyryjy. 2. Söýgüli ýar.

Dilbent — özüne çekiji, söýgüli, mähriban, kalbyň söýeni, ýüregi bent eden.

Dilber — 1. Göwnüňi alan, kalbyňy ele salan, ýüregiňi ogurlan, kalbyňy yşka salan. 2. Söýgüli, magşuk.

Dilebter — ýüregi üzülen, kalby sogulan, göwni galan, umydyny üzen.

Dilefgar — ýüregi ýaraly, kalby dertli, gaýgyly, gamgyn, tukat, ünjüli.

Dilfigar — gamgyn, gam-gussaly, gaýgyly, ýüregi ýaraly, kalby dertli.

Dilgüşa — 1. Göwün açyjy, göwün göteriji. 2. Magşuk, söýgüli.

Dilhun — ýüregi ganly, jigeri hunly, jany ýanan, gam-gussaly.

Dilistan (dilsitan) — 1. Ýüregi alan, kalby eýelän. 2. Söýgüli, magşuk.

Diljuý — 1. Göwünlik beriji, göwnüňi awlaýjy, rahatlandyryjy, teselli beriji.

Dilkeş — 1. Özüne çekiji, täsin galdyryjy, göwne ýakymly, ýüregi özüne maýyl ediji. 2. Söýgüli, magşuk.

Dilnowaz — 1. Göwün göteriji, göwün awlaýjy, dildar. 2. Söýgüli.

Dilruba — 1. Kalby eýelän, köňül awlan. 2. Söýgüli, magşuk.

Dilsuz — 1. Ýüregi ýanan, kalby ýangynly. 2. Ýüregi ýakyjy, kalba ot salyjy. 3. Aşyk, yşka düşen, yşk oduna ýanan. Yşky-dilsuz — ýüregi ýakyjy yşk, kalba ot salyjy söýgi.

Dilşat — göwün göteriji, şatlandyryjy, göwni hoş, şadyýan.

Diwana — 1. Däli, tentek, akylyndan azaşan, akylyny ýitiren. 2. Gedaý, ykmanda.

Diwanawar — däli ýaly, jynly ýaly, akylyndan azaşan dek.

Doga — 1. Alkyş, dileg, ýagşylyk dileg etme. Dogaýy-fatyha — dünýäden öten bendäniň ruhuna Gurhandan aýat okap degsin etmek, Fatyha, ýagny Alhamd süresini okap degsin etme. Dogaýy-dem — hassany sagaltmak üçin Gurhandan aýat okap, dem urma, çüfleme.

Dowa — däri-derman, em, alaç etme.

Döwletment — 1. Döwletli, baý, gurply. 2. Bagtly, bagtyýar.

Dugana — 1. Jora, boýdaş. 2. Iki gat, gat-gat.

Duhtar — gyz. Duhtar beçje — gyz oglan, gyzjagaz, gyz çaga.

Dun — 1. Ýaramaz, erbet, nejis, ýigrenji, pes, pis. 2. Soň, soňra, yz. Dun pelek — ýaramaz pelek, ters täleý, keç pelek.

Dur — daş, uzak.

Düreň-düreň (du reň-du reň) — 1. Dürli-dürli, dürli reňkli, dürli hilli. 2. Ýalan, galp, dürli röwüşli, aldama.

Dür — merwerit, merjen, gymmatbaha daş. Dürri-galtan — togalak dür. Dürri-rehmet — rehmet düri, rehimdarlyk merjeni. Dürri-ýetim — taýsyz dür, bahalandyryp bolmajak derejedäki gymmatbaha dür. Dürri-Emen — Ýemen düri göwheri. (Gadym döwürde Ýemen özüniň gymmatbaha dürleri-hünjüleri bilen meşhur bolupdyr.) Dürri-efşan — öwşün atýan dür, nur saçýan dür, nurly dür.

Dürri-maksut — maksat düri, maksat edilen zat, esasy maksat. Dürri-naýap — tapylmaýan, seýrek duş gelýän dür. Dürri-täji-şahan — 1. Şalaryň täjiniň göwheri, şalaryň täjine dakýan göwheri, şalaryň göwher täji. 2. Leýliniň sypaty. Dürri-nahan — gizlin dür, tapylgysyz dür.

Düýt — tüsse.

E

Ebr — bulut, duman. Ebri-nowbahar — bahar buludy, baharyň ilkinji günleriniň ýagyşly buludy. Bu söz nusgawy edebiýatda, şol sanda Andalypda hasratly gözýaşlaryň aňlatmasy hökmünde köp ulanylypdyr.

Ebru — gaş. Ebru helal —gyýma gaş, ýaňy dogan aý ýaly owadan gaş.

Ebýat — beýt sözüniň köplük sany. 1. Öýler, mesgenler, mekanlar. 2. Beýtlar (gazalyň beýtlari we ş. m.).

Edep saraýy — mekdep, edep-terbiýe berilýän we okuw okalýan ýer.

Efgal — pygl sözüniň köplük sany. 1. İşler, hereketler. 2. Etmişler, päller, pygyllar. işler.

Efgan — nalyş, agy, eňreme, ahy-nala, ahy-pygan.

Efgar — 1. Gaýgyly, gussaly. 2. Ýaraly, dertli, biçäre.

Efsana — erteki, gürrüň, hekaýat, rowaýat, dessan. Efsanaýy-halaýyk — halk arasynda gürrüňi edilme, halka paş bolma, halk içinde hekaýaty edilme.

Efser — täç, jyga.

Efsun — jady, hile, mekirlik, owsun urma, jadylama. Efsun atmak — owsun atmak, jadylamak, dogalamak, göz baglamak.

Efsurda — solan, hor, horlanan.

Efsus — haýpyň gelmeklik, ökünç, arman. Efsus iýmek — nebsiň agyrmak, dözmezlik, haýpyň gelmeklik.

Efşa — 1. Äşgär etme, aýan etme, ýüze çykarma. 2. Paş etme, peçan etme.

Efşan — 1. Pürkýän, sepyän, saçýan, seçýän. 2. Öwşün atýan, nur saçýan.

Efzun — köp, bol, artyk, zyýat, kän.

Ekabyr — ekber sözüniň köplük sany. 1. Ulular, beýikler, döwletliler. 2. Hormatly adamlar, mertebeli adamlar.

Ekber — iň uly, iň beýik. Soltany-ekber — beýik soltan, uly soltan, şahynşa, şalar şasy.

Ekram — hormat, sarpa, hezzet, sylag.

Eks — 1. Surat, keşp 2. Şöhle, öwüşgin, ýalkym, şugla. Eksi-jemaly — owadan keşbi, jemalynyň şuglasy, ýüzüniň ýalkymy.

Elip — arap elipbiýiniň birinji („A“) harpy. Ebjet hasabynda 1-lik sany aňladýar. 2. Dik, göni. Elip kat — uzyn boý, dik kammat, syratly, uzyn boýly.

Enan — nala, ahy-efgan.

Endaza — ölçege, çen, çak, mukdar, san.

Endişe — oý, pikir, alada, ünji, ýaýdanma.

Enduh — gam, gussa, gaýgy, ünji, hasrat.

Engiz (eňiz) — 1. Tolgundyrygy, gozgalaňa salyjy. 2. Söz ýasaýjy goşulma şekilinde ulanylyp, «gozgadyjy», «turuzyjy» manylarynda hem gelýär. Pitne engizi-zemin — zeminiň pitne turuzyjysy, öjükdirijisi.

Enjümen — mejlis, ýygnanyşyk, jemgyýet, topar. Rahaty-enjümen — üýşmeleşme, mejlise rahatlyk beriji, mejlisi gyzykdyryjy, şatlyk beriji.

Ente Allamul-guýub — Sen gaýypdaky zatlary bilijisiň, Sen syrly zatlary bilijisiň. Allanyň sypaty.

Enwer — 1. Has ýagty, has nurly, örän röwşen, ýiti şöhleli. 2. Görkli, owadan, nurana, görmegeý. 3. Aý.

Erte — 1. Ertir, daňdan, ir bilen. 2. Ertir, taňla. 3. Kyýamat, ahyrzaman.

Eser — yz, nyşan, alamat, täsir. Eseri-jogap — jogap alamaty, jogap nyşany. Eser kylmak — täsir etmek. Eser bermek — alamatlandyrmak, görkezmek, bildirmek.

Esremek (asramak) — 1. Idetmek, aladasyny etmek, ekläp-saklamak. 2. Serhoş bolmak, mes bolmak, joşmak, esremek.

Eşgal — 1. Zir-zibil, zyňyndy zatlar, hapa zatlar. 2. Basyp alma, eýeleme.

Eşgin — çözgün, çöşgün. Eşmek (çöşmek) işliginiň buýruk görnüşi. Çöz, çöş.

Eşk — ýaş, gözýaş. Silaby-eşki — gözden sil deý yzy üzülmän akýan gözýaş.

Etwar — töwr sözünüň köplük sany. 1. Tärler, röwüşler, hiller, görnüşler. 2. Hüý-häsiýetler, ýagdaýlar, hereketler.

Eýe — Hudaý, Alla, Taňry.

Eýýup — pygamberlerden biri. Rowaýatlarda aýdylşyna görä, onuň tenine gurt düşenmiş. Ol bu kynçylygy öz sabyrlylygy bilen ýeňip geçýär. Ahyry Allatagala oňa rehim edýär, onuň önünde bir çeşme peýda bolýar. Eýýup şol çeşmeden ýuwnup, keselinden gutulýar. Allatagala onuň ähli ýitiren zatlaryny gaýtadan bagyş edýär. Şonuň üçin onuň ady nusgawy edebiýatda sabyrlylygyň nusgasyna öwürilipdir.

Ähl — 1. Bir işe ýa-da bir ýere degişli bolan adamlar. 2. Är-aýal, maşgala. 3. bir işiň, hünäriň eýesi. Ähli-aýal — бүтін maşgala. Ähli-beşer — ynsanlar, adamzat. Ähli-mekdep — mekdepdäkiler, okuwçylar we mugallymlar. Ähli-ryýa — ikiýüzlüler, galplar, il gözi üçin iş edýänler, hilegärler, mekirler. Ähli-şerep — mertebeliler, sylaglylar, sarpalylar, şöhratlylar. Ähli-şujagat — batyrlar, gaýduwsyzlar, gahrymanlar. Ähli-şukuh — mertebeliler, derejeliler, hormatlylar, sarpalylar, şan-şöhratlylar, tanymallar.

Ämin (omyn) — 1. Kabul et, şeýle bolsun! 2. Aman saklasyn! Ämin ýa Repbil-älemin — kabul et, eý, älemleriň Eýesi, şeýle bolsun, eý, älemleriň Eýesi!

Äşiýan (aşýan) — höwürtege, ketek, öý, jaý, külbe, kepbe.

Äşkäre — aýan, açyk, aýdyň.

F

Fahr — buýsanç, guwanç, öwünme, şöhrat.

Fahte — meýdan kepderileriniň bir görnüşi, ikatýok.

Fam — reňk. Lälefam — läle reňk, gyrmyzy reňk. Gülfam — gül reňk, gülgün.

Farah — şatlyk, şadyýanlyk, rahatlyk, begenç, guwanç. Farahlyk roý bermek — rahatlyk peýda bolmak, şatlanmak, begenmek.

Faryg bal — arkaýyn, asuda, rahat, ümsüm, ýuwaş, parahat.

Fath — 1. Açyş, açma. 2. Ýeňiş, üstünlik, ýeňiş. Fath-nusrat — ýeňiş we üstünlik.

Fatyha — 1. Gurhanyň başky süresi. 2. Giriş, başlangyç. 3. Doga, alkyş. Dogaýy-fatyha — dünýäden öten bendäniň ruhuna Gurhandan aýat okap degsin etmek.

Fatyha kylmak — nika dogasyny okamak, nikalamak, adaglamak.

Felahan — sapan, gadym döwürde daş atmak üçin ulanylan ýarag.

Ferah — 1. Giň, ýaýbaň. 2. Uly, ýaýylyp ýatan. 3. Köp, kän. 4. Şat, şadyýan, mes, serhoş.

Ferar — gaçyş, gaçma.

Fert — ýalňyz, ýeke-täk, bir özi.

Fetile — pelte.

Fuzun —

Fuzun — 1. Artyk, zyýat, köp, bol. 2. Artyk, has gowy.

G

Gaba — don, ýüňden edilen gödek don.

Gaffar — 1. Rehimdar, rehimli, rehim ediji, bagyşlaýjy, günäni geçýän, ýalkaýjy, şepagatly. 2. Hudaýyň bir ady. 3. Gaffar (has at).

Gafyr — 1. Rehimdar, rehimli, rehim ediji, bagyşlaýjy, günäni geçiji, ýalkaýjy, şepagatly, dogany kabul ediji. 2. Hudaýyň bir ady.

Gam — ädim, gadam. Urduň bakaga gamny — Baky dünýä gadam urduň, dünýäden ötdüň.

Gamreside — gama ulaşan, gaýgy-gama bulaşan, gamgyn, gussaly, ünjüli.

Gany — 1. Baý, mal-mülkün eýesi, barly, barjamly, gurply, döwletli. 2. Hudaý, Taňry, Alla.

Gar — gowak, köwek.

Gara keltek — 1. Çokmak, çomak, gürzi, uruş ýaragy. 2. Pyýada goşun, ýeňil ýaraglanan pyýada goşun.

Garaz — 1. Maksat, niýet, isleg. 2. Garaz, şeýle-de. 3. Nyşan, nyşana, nyşanalama.

Garkap — gark bolma, suwa çümme.

Gars kakmak — hars urmak, çalt hereket etmek, iki ýana urunmak.

Garybana — garyplara meňzeş, garyplarça, garyplara mahsus.

Garyp — 1. Keseki ýerden gelen, ýat, del, hossarsyz. 2. Malsyz, mülksüz.

Gaş — huşuňy ýitirme, özüňden gitme, essiňden gitme. Gaş-gaş — gaty gülme.

Gazal — 1. Şygryň bir görnüşi; 2. Keýik, jeren. 3. Gözel, söýgüli.

Gazalhan — gazal aýdyjy, şygry okyjy.

Geda (gedaý) — sergezdan, ykmanda, derwüş, öýsüz-öwzarsyz, tüwmaýak.

Gerdun — 1. Tigr, çarh, aýlanýan. 2. Pelek, asman, pelegiň çarhy, dünýä. 3. Takdyr, ýazgyt, täleý, maňlaý.

Gereh (girihi) — 1. Düwün. 2. Tow, Burma, towlanan, örülen. 3. Kynçylyk, görgi, azap, muşakgat.

Germ — gyzgyn, gyzan. Germi-meýdan — 1. Meýdana gyzan, gezelenje gyzygan. 2. Söweşe gyzygan, jeňe gyzan.

Gert (gerd) I — çaň, tot-tozan, gum. Gerdi-gubar — çaň-tozan, tozan-tot. Gerdi-pa — aýak tozy, aýagynyň çaňy. Gerdi-rahý-mähneti-pür dert — derdi-mähnetden doly agyr ýoluň çaň-tozany.

Gert (gerd) II — 1. Aýlaw, tegelek, togalak. 2. Aýlanýan, gezýän diýen manylary aňladýan goşulma. Gerd-ä gert — daş-töweregi, aýlaw, gurşap alma.

Gewezn — sugun.

Geza — nahar, iýmit, iýgi-içgi, hörek.

Gine — sypatyň söýgülik derejesini aňladýan soň goşulma bolup, goşulan sözüne «eýjejik», «näzijek», «enaýyja» diýen many ýokundylaryny berýär. Bibakagine — mydamalyk bolmadyk, hemişelik däl, wagtlaýynça (bolan eýjejik...).

Giriftar — 1. Duçar bolma, sataşma. 2. Tutulma, ýesir düşme, bendi bolmaele düşen, ýesir alnan, ýesir, gul.

Gir-u dar — tutda-bas, tutha-tutlyk, al-da ber.

Giýa (giýah) — ot, ösümlük.

Gör — gabyr, mazar. Göri-teň — dar gabyr.

Gubar — 1. Çaň, tozan, tot, gum. 2. Gaýgy, gam-gussa. 3. Kine. Gubary-rahgüzer — ýolagçylaryň çaň-tozany. Gubar alut — guma bulaşan, çaňa bulaşan, üsti-başy çaň-tozan. Gubary-keduret — 1. İçigaralyk çaňy. 2. Gaýgy-gam tozany, göwnigalma çaňy. 3. Kine we duşmançylyk çaňy. Gubary-markat — gabrynyň gummy, mazarynyň çaňy.

Gulman — gulam sözünüň köplük sany. 1. Oglan, ýigit. 2. Hyzmatkär. 3. Behiştäki hyzmatkärler, jennetde hyzmat edýän ýigitler. 4. Gulman (has at). Gulmany-berin — jennetäki hyzmatkär ýigitler.

Garbal — elek, irigöz elek.

Gurbat — aýrallyk, jyda düşmeklik, watandan daş düşmeklik, garyplyk.

Gurbatzede — aýrallyga duçar bolan, Watandan jyda düşen.

Güdaz — 1. Ergin; eredýän, ýanýan; ýanyk, köýük, bişen. 2. Altyn eredilýän gap, ergin eredilýän gap.

Güftar — söz, gep, kalam, gürrüň. Şirin güftarlyk — şirin sözlülük, suhanwerlik.

Gülap — 1. Bägülden ýasalýan içgi. 2. Gül suwy, atyr. Gülabý-didesi — gözýaş, gözünüň ýaşı.

Gülberg — gül ýapragy. Gülbergi-teri — gülüň ter ýapragy.

Gül çehre — gül ýüzli, gözel, gelşikli, owadan, görkli, görmegeý.

Gülfam — gül sypat, gül reňk, gülgün. Leyliýi-gülfam — gül reňkli Leyli, gül sypat Leyli.

Gülgün — gül reňkli, gyzyly reňkli, gyzyly-al reňk, gyrgyzy, gyzylyt reňk.

Güzergäh — geçelge, ötelge, inelge.

H

Habyp — 1. Ýakyn, ýoldaş, ülpet, dost-ýar. 2. Mahbup, söýgüli, magşuk, gözel. 3. Muhammet pygamberiň sypaty.

Hadys — 1. Söz, gürrüň, gep. 2. Hekaýat, kyssa, gürrüň, erteki, dessan. 3. Muhammet pygamberiň sözi.

Hah — isleg, islemek, ha, isle-isleme.

Hajat — 1. Isleg, talap, mätäçlik. 2. Dileme, doga etme, sygynma, çokunma, ýalbarma.

Hajatgäh — 1. Doga-dileg edilýän ýer, dogañ kabul bolýan ýer, ybadathana, zyýaratgäh. 2. Pir, doga-dilegi kabul bolýan adamlar.

Hakarat — kemsitme, kiçeltme, peseltme, igenme, teene, iňirdeme.

Hakgüzar — 1. Minnetdar, gadyr biliji, şükür ediji. 2. Hemişe hakykatçyl, adalatly, dogruçyl, minnetdarlyk bildirýän. Hakgüzarlyk eýlemek — şükür etmek, minnetdar bolmak, kanagat etmek.

Hakykat — 1. Çyn, dogry, dürs, her bir zadyň esasy, asly. 2. Sopusylykda özüni kämilleşdirmegiň üçünji basgançagy.

Halat — hal sözünüň köplük sany. Hallar, ýagdaýlar, ahwallar. Halaty-nezg — iň soňky dem, ölüm pursaty, ölüm ýassygyndaky ýagdaýy.

Halawat — 1. Süýjülik, ýakymlylyk. 2. Tagam, lezzet, dat, zowk.

Halawat kylmak — lezzet almak, keýp almak, keýplenmek.

Halel — zyýan, zeled, nogsan, kemçilik. 2. Boşluk, açyklyk, jaýryk, yş.

Halka — tutawaç, ildirgiç. Halkaýy-deri-Käbeýi-mugazzama — beýik Käbäniň gapysynyň halkasy, ildirgiji.

Halyl Rahman — Allatagalanyň ýürekdeş dosty, Ybraýym pygamberiň lakamy.

Halypawarlyk — halypa meňzemeklik, patyşa meňzemeklik, patyşa sypat, soltan häsiýet.

Ham (ha:m) I — 1. Çig, bişmedik, ýetişmedik, 2. Ýetişmedik, ajyny-süýjünü datmadyk, kynçylyk görmedik. 3. Galp, ýalan, aldaw.

Ham II — egri, bükük, bükür, epilen, egilen, eplen.

Hamuş — 1. Sem bolan, dymyp oturma, sessiz-üýnsüz. 2. Öçen, sönen.

Hamuşan — 1. Sessizler, sem bolanlar. 2. Ölüler, jansyz ýatanlar. Hamuşan şähri — öwlüýälik, gabrystanlyk, mazarystanlyk.

Hana — öý, jaý, otag. Hanaýy-Käbeýi-mugazzama — beýik Käbe öýi, Käbe.

Hanadan — 1. Nesilşalyk, soltanlyk. 2. Abraýly, hormatly maşgala, nebere.

Handan — gülüp duran, ýylgyryp duran, şadyýan, güler ýüzli.

Hanjar — 1. Uly pyçak, söweş ýaragy. 2. Şöhle, şugla, ýalkym (Gün, Aý, gylyç, naýza...). Hanjary-abdar — poladyna suw berlen hanjar, taplanan pyçak.

Hap — 1. Uky. 2. Düýş. Haby-hyýal — hyýal ukysy, düýş.

Har (ha:r) I — pytanak, tiken, ýandak, demir tiken. Hary-mugeýlan — ymgyr çölde gögerýän ýandak. Hary-näumytlyk — umytsyzlyk tiken.

Har (har:) II — pes, pese düşen, kemsidilen, ezilen, harlanan, gadyrсыз, gymmatsyz.

Haram — gadagan, rowa däl, mynasyp däl, laýyk däl, rugsat edilmedik.

Harem (haram) — 1. Mukaddes, eldegrilmesiz, mukaddes zat, mukaddes ýer, eldegrilmesiz ýer, Käbe. 2. Aýallaryň ýaşayan otagy, haremhana. Metjidi-Harem — mukaddes metjit, Käbe metjidi. Bagy-harem — 1. Mukaddes bag, eldegrilmesiz bag. 2. Çarbag, goragly bag, birine degişli bag.

Hargäh — çadyr, kepbe, küme, çatma.

Harut-Marut — ynsanlaryň tertip-düzginlerine seretmek üçin iberilen perişdeler. Rowaýata görä, olaryň özleri azgynlyk edendikleri üçin. Babylda bir guýuda başaşak asylyp goýlupmyş.

Haryf — basdaş, deň-duş, ýoldaş; bäsdeş, rakyp.

Has (ha:ss) — 1. Ýokary gatlak, ýokary synp 2. Intelligensiýa. 3. Aýratyn, üýtgeşik. 4. Saýlama, saýlantgy. 5. Mahsus, häsiýetli. Has-u a:m — ýokary gatlak we garyplar; bilimliler we sowatsyzlar, alymlar we düşünjesizler.

Has — 1. Çöp-çalam, saman, sypal. 2. Bozgak, ýaramaz adam. Has-u haşak — çöp-çalam, hapa-haşal otlar.

Hasby-hal — hal-ýagdaýyň düşündirme, beýan etme.

Hasrat — gam, gaýgy, gussa, tukatlyk. Desti-hasrat — hasrat eli, gam-gussa eli.

Hassa — 1. Ýadaw, gamly, gussaly, gamgyn. 2. Keselli, syrkaw, sökel. Hassa dil — gamly, gaýgyly, ýüregi ýaraly, kalby gam-gussadan doly. Hassa nema — hassa şekilli, hassa ýaly, kesellä meňzeş.

Hastgärlik kylmak — sawçylyk etmek, söz aýdyjy barmak.

Hasyl bolmak — berjaý bolmak, ýerine ýetmek, bitmek.

Hasyl kylmak — berjaý etmek, ýerine ýetirmek.

Hasylgäh — 1. Hasyl alynýan ýer, hasyl ýetişdirilýän ýer. 2. Dünýä, älem, jahan.

Haşak — 1. Hapa-haşal otlar. 2. Taşlanan zatlar, zibil.

Haş-haş — göknar. Däneýi-haş-haş — göknar dānesi.

Hatm — Hatmy-Gurhan

Hatm — 1. Tamamlamaklyk, gutarmaklyk. 2. Soň, yz, ahyry. Hatmy-Gurhan – Gurhany başdan-aýak okap, biriniň ruhuna bagş etmeklik.

Hawanyş kylmak — ysnyşmak, ýanaşmak, jübütleşmek.

Haýat — 1. Diri, janly. 2. Durmuş, ýaşayyş, ömür, dirilik.

Haýl-u hyş — nökerler we garyndaşlar, hyzmatkärler we dogan-garyndaşlar, kowum-garyndaşlar.

Haýma — çadyr, kepbe, küme, çatma.

Haýrat I — haýyr sözüň köplük sany, haýyr-yhsanlar, ýagşylyklar.

Haýrat II — geň galmaklyk, haýran galmaklyk, aljyraňňylyk.

Hazan — 1. Aýazly güýz, ýapraklaryň düşýän wagty; güýzüň aýazly, aňzakly günlerinde öwüsýän ýakymсыz sowuk şemal. 2. Gys, sowuk. 3. Betbagtlyk, belabeter. 4. Tupan, gala-gopluk. Hazan bady — güýzüň çapgyn şemaly.

Hazyra — 1. Aýlaw, germew. 2. Agyl.

Heder (hezer) — gorky, howp, ätiýaç, çekinme, saklanma, gorkma, habardar bolma.

Helal (hilal) — 1. Täze dogan Aý, dolmadyk Aý, doluşmadyk, gyýma Aý. 2. Gaş, gyýma gaş, magşugyň egri gaşy, söýgüliniň gyýma gaşy.

Hemaguş — gujaklaşma, gujaklaşyk.

Heman — 1. Şol, ol, bu, şu, özi. 2. Häzir, hut şu wagt.

Hembester — ýassykdaş, är-aýal.

Hemduş — 1. Ýoldaş, hemra, ýaran. 2. Ýaşıtdaş, deň-duş, deňemik.

Hemhana — bir öýde bile ýaşama, ýoldaş; hemdem.

Hemraz — syrdaş, ýürekdeş, göwündeş.
Hemrazlyk — ýürekdeşlik, syrdaşlyk, göwündeşlik.
Hemreň — reňkdeş, ýürekdeş, pikirdeş.
Hemsaýa — goňşy, ýanaşyk ýaşaýan.
Her çent — her näçe, şunça.
Her kalaý — her heneňsi, her hili.
Het — çäk, araçäk, gaçy, raýyş, çil. Hetdi-belagat — kämillik ýaşy, kämillik çägi.
Heýli — köp, kän, köpçülik, örän kän, örän köp, artyk, zyýat.
Hezar — 1. Müň. 2. Bilbil. Hezar-hezar — müň-müň, million.
Hezin (hazyn) — gaýgyly, gamly, gamgyn, gussaly, keýpsiz, ünjüli, lapy keç.
Hezret — 1. Huzury, ýany, golaýy, gaşy, öňi. 2. Işigi, dergähi. 3. Allatagalanyň, pygamberleriň, ymamlaryň, pirleriň, patyşalaryň we uly mertebeli adamlaryň atlarynyň öňünden hormatlanyp aýdylýan ýa-da şolaryň atlaryna derek ulanylýan söz, jenap.
Häk — toprak, ýer, gum. Häki-dergah — işiginiň çañy, bosagasynyň tozy. Häki-pa (paý) — aýak tozy, aýagyndan çykýan çañ, tozan. Häki-gurbat — aýrallyk çañy, jydalyk tozy. Häki-mezellet — peslik, harlyk mertebesizlik çañy. Häki-rahly — ýol tozany, ýörän ýolunyň, aýagynyň astynyň çañy.
Häkister — kül.
Hijran — aýrallyk, jydalyk. Dagy-hijran — aýrallyk ody, aýrallyk derdi.
Holkum — bokurdak, damak, çekirdek.
Horram — şat, şadyýan, keýpi kök, hoşal, şatlykly.
Hoş ykbal — bagtly, bagtyýar, maňlaýly.
Hoş ynan — tabyn, diýenediji; baş öwredilen at.
Hoş hynam — näz-kereşmeli ýöreme, owadan, salyhatly ýöreyiş.
Hoşnut — 1. Keýpi kök, şat, şadyýan, razy bolan, göwni biten.
Hoş reň — al-ýaşyl reňkli, göwne ýakymly reňk, özüne çekiji reňk.
Howul (howl) — gorky, howp, howpa düşme.
Höşbentlik kylmak — saramak, gury mata bilen ýaralaryny saramak.
Hubap — köpürjik, köpük. Hubap öýi — köpürjik, köpük, köpük gümmezjigi.
Hun — gan. Huny-hasrat — hasrat gany. Huny-jiger — bagyr gany.
Hun alut — gana bulaşan.
Hunaba — 1. Ganly gözyaş. 2. Azap çekmeklik, gan ýuwutmaklyk.
Hunhar — ganhor, gan döküji, jellat, peşşap.
Hunriz — gan dökme, zulum etme.
Hup — 1. Gowy, ýagşy, oňat. 2. Gözel, owadan, ajaýyp.
Hursant — şat, şadyýan, keýpi kök, begençli, guwançly.
Hurşyt — 1. Gün, Kuýaş, Güneş. 2. Owadan, gözel, görmekli. Hurşydy-hawer — Gündogar Güni, Gündogar güneşi, Gündogardan dogan Gün. Hurşydy-yşk — yşk Güni, yşkyň Kuýaşı.
Hur-u hab — 1. Iýgi-içgi we uky, iýip-içme we uklama. 2. Rahatlyk, asudalyk.
Husn — görk, görmek, görmegeýlik, owadanlyk, gözellig.
Husul — 1. Hasyly bolma, netijesini alma, ele geçirme, amala aşyрма. 2. Paýhas, akyl ýetirme.

Hüjjet — 1. Subutnama, delil, tutaryk, subut etme, argument. 2. Dokument, şahadatnama, akt, güwä geçme. 3. Eýe bolmaga hukuk berýän akt.

Hümmet — 1. Rehimdar, hoşniýetlilik, akýüreklilik, goldaw, kömek, hossarçylyk. 2. Gujur, gaýrat, güýç kuwwat, gurp, mertlik, çydamlylyk.

Hüý — gylyk, gylyk-häsiýet. Hüý-mezajy — hüý-häsiýeti, gylyk- häsiýeti.

Hüýr — jennetde bolýan owadan gyz, jennet gyzy, peri-peýker.

Hyjlat — utanç, haýa, uýat.

Hyna — el we aýagyň dyrnaklaryna, saça-sakgala çalynýan gyzyl reňk.

Hynam — näzli ýöreme, näzli ýöreýiş, sallanjyrap ýöreme.

Hysar — 1. Gala, diwar, berkitme. 2. Gadymy mukamyň ady.

Hysrow — patyşa, şa, Sasanly şalarynyň umumy ady.

Hyş — kowum-gardaş, garyndaş. Hyş-u heýli (haýly) — garyndaşlary we nökerleri. Hyş-u tebar — kowum-gardaşlar, garyndaşlar, nebereler.

Hyz kylmak — 1. Towusmak, bökjeklemek, çapmak, ylgamak. 2. Ekstaz ýagdaýa düşmek, hala düşmek.

I

Iba — 1. Çekilme, daşlaşma, saklanma, çekinme. 2. Inkär etme, boýun gaçyрма, ret etme, ýüz dönderme. Iba eýlemek — ret etmek, ýüz döndermek. Ibaly — inkär eden, ýüz dönderen.

Ibn (bin) — ogul, ogly, perzendi.

Ihtimam — yhlas, alada, tagalla, jan etme, çalyşma.

Illa — 1. Özge, başga. 2. Hergiz, asla. 3. Bolmasa, bolmasa-da.

Ima —üm, yşarat, alamat, yşarat etme, ümleme.

Intizar — garaşma, gözün ýolda bolma.

Ism — 1. At, jyns at, bir zadyň ady, isim. 2. At, abraý, şöhrat.

Işwe — näz, kereşme. Işweýi-näz — näz-u kereşme, näz bilen kereşme, näz etme.

Ittifak — birlikde, birleşme, bileleşik, birleşik.

J

Jahan ara — jahany bezeýän, älemi zynatlandyryň, äleme zynat berýän.

Jama — eşik, geýim, lybas.

Jan feza — jana jan goşýan, köňle giňlik beriji, kalby rahatlandyryjy, göwün açyjy.

Jan separlyk — jan aýamazlyk, gaýduwsyzlyk, pidakärlik, janypkeşlik biri üçin ölüme taýyn bolmaklyk.

Jansuz — jan ýakyjy, janyňy oda salyjy, yşka düşüriji. Suraty-jansuz — yşka düşüriji surat, kalba ot salyjy şekil, heýjana salyjy gözellig.

Janyp — tarap, ugur.

Jary bolmak — 1. Akmak, rowan bolmak. 2. Ýerine ýetirilmek, durmuşa geçirilmek, hakykat yüzünde amala aşyrylmak.

Jawdan — 1. Ebedi, hemişelik, mydamalyk, ömürlük, baky, ölmez-ýitmez. 2. Üznüksiz, yzygider, dowamly.

Jebhe — 1. Uruş, söweş meýdany. 2. Öň hatar, maňlaý, alyn. 3. Butuň ady.

Jebin — alyn, maňlaý. Mahy-baýza jebin — 1. Ak maňlaýly Aý, alny nurly Aý, alny ak Aý. 2. Owadan, gözel, görmekli, gelşikli, görkli

Jemaga (jemagat) — köpçülik, taýpa, märeke, topar, ýygyny, halk.

Jennet — behişt, uçma. Jennet asa — jennet ýaly, jennete meňzeş. Jennetil-mägwa (jenneti-mäwa) — 1. Ýedi jennetiň biriniň ady. 2. Jennet öýi, rahatlyk jenneti.

Jeňi-magluba — aldym-berdimli söweş, gazaply uruş, ýeňişli söweş.

Jerahat — ýara, baş.

Jewarlyk — goňşulyk, ýakynlyk, hossarlyk, gorama.

Jeza — muzd, zähmetiňe, eden işiňe, etmişiňe görä berilýän sylag ýa-da azap. Rozy-jeza — kyýamat güni, etmişiňe görä jeza ýa-da sogap berilýän hasap güni. Şermendeýi-rozy-jeza — kyýamat gününde masgara bolma, hasap gününde günäkär bolma.

Jäht — yhlas, jan çekme, çalyşma, dyrjaşma, tagalla, janypkeshlik.

Jiger — bagyr. Jiger köşe (jigergüwşe) — 1. Bagryň başy, iň söýgüli adam, iň ýakyn adam. 2. Perzent, çaga.

Jigerhun — bagry gan öýen, bagry ganly, kalby otly.

Jigerpara — bagry paralan, bagry para-para bolan, ýüregi ýanan

Jilwe — 1. Nur, ýalkym, şugla, şöhle, ýalkym. 2. Görünme, özüňi görkezme, sowhunly görnüş, dabaraly, nüzli görnüş. 3. Nüzlenme, nüzli seretme, nüz etme.

Jirjis — dini düşünjelere görä, keramatly hasaplanýan bir şahs (hristian dinindäki Swýatoý Georgiý). Duşmanlary ony ýüz para etseler-de ol ýañadan direlipdir.

Jisim — 1. Göwre, endam, jeset, ten, beden. 2. Madda, materiýa.

Jowanyp — janyň sözünüň köplük sany. Taraplar, ugurlar.

Jowwalawar — pyrlampaç, çalt aýlanýan, jöwlan urýan.

Jöwahyr — jöwher sözünüň köplük sany. yymmatbaha daşlar, göwherler.

Jöwza — ýyldyzlar toparynyň biriniň ady. .

Jugz (jugd) — baýguş

Julide — 1. Perişan, bulaşan, bulam-bujar bolan, haly harap. Julide mu — saçlary bulaşan, zülpleri bulam-bujar bolan. Julide ser (Julideýi-ser) — 1. Aňy garyşan, başy çaşan, perişan, yşka düşüp, akylyny aldyran.

Junun — dälilik, diwana bolma, akylyndan azaşma, mejnun bolma. Junun etwar — däli häsiýetli, däli, jynly.

Juýbar — 1. Aryk, akar, uly ýap, derýa. 2. Joýa, salma. Juýbary-gam — gam derýasy, gam-gussa arygy.

Jübtek — sarç haýwanlaryň iki aýagyny birden darsyldadyp ýere urmagy, depme, toýnak salma, şallaklama, hyzzynlama.

Jümleýi-afakdan — 1. Sahawatly, jomart kişileriň biri, sahyllardan biri.

Jüstüjuý — gözleme, agtarma, tapma.

Jüz — başga, özge, gaýry.

K

Kabyl — 1. Ýakyn, ýakynlaşýan, eýerji, kabul ediji. 2. Ukyply, talantly, akyly, paýhasly, biliji, ökde, tejribeli, köpi gören. 3. Mynasyp, laýyk. Kabyly-zynjyr — zynjyra laýyk, zynjyrlanmaga mynasyp, bent edilmäge laýyk.

Kabyla — taýpa, tire, nesil, hebere, topar.

Kadah — meý içilýän gap, bulgur, jam, pyýala, käse.

Kadyr — 1. Güýçli, gudratly, kuwwatly, gurply. 2. Hudaý, Alla, Taňry. Kadyry-Gafyr — gudratly hem ýalkaýjy, kuwwatly hem bagyşlaýjy. Allatagalanyň sypatlary.

Kaknus — rowaýat edilşine görä, örän ajaýyp reňkli we hoş owazly bir bir guş bolup, onuň çüňkünde 360 deşik barmyş. Ol belent dagda, şemalyň garşysynda oturarmyş we burnundaky deşiklerden ajaýyp, şirin, geň-täsin owazlar çykararmyşyn. Şu guşuň owazy göýä, sazyň tapylmagyna sebäp bolanmyş. Aýdylşyna görä, bu guşuň jübüti bolmaýarmyş we münň ýyl ýaşap, garran mahaly, özüni oda ýakyp küle öwürýärmiş. Şol külüň aşagyndan hem geljekde guş döremeli ýumurtga peýda bolýarmyş.

Kalaý — nähili, neneň, niçik, neneňsi.

Kalu belä — «Hawa» diýdiler. Gurhany-Kerimiň 7-nji («Agraf» süresiniň 172-nji aýatynda gelşine görä, Allatagala Adam ata ýaradylmazdan öň tä kyýamat ahyra çenli adam perzentleriniň billerinden dünýä injek barça nesillerini (ruhlaryny) toplap: «Men Perwerdigäriňiz dälmi?!» diýip soranda, olar: «Hawa» diýip, jogap berýärler. Bu ýerde şu jümle göz önünde tutulýar.

Kamat — boý, syrat, kat. Kamaty-zyba — uzyn boýly, syratly, owadan, görmegeý.

Kamys — pagtadan dokalýan nepis parça, köýnek.

Karar kylmak — 1. Ornaşmak, mekan tutmak, ýurt tutmak. 2. Köşeşmek, teselli tapmak, aramlaşmak.

Karargäh — 1. Jaý, öý, mekan, orun, dynç alynýan ýer, rahatlyk öýi. 2. mazar, gabyr, aramgäh.

Karyp — ýakyn, golaý, ýakynlaşma, golaýlaşma.

Kaşsak — 1. Garyp, pukara. 2. Kezzap, ýalançy, süýthor, kişi hakyny iýýän.

Katg etmek — kesmek, ýolmak, arasyny üzmek, bes etmek.

Katla — gaýta, gezek, sapar.

Katra — damja. Katra-katra — damja-damja, yzygiderli, üznüksiz.

Kaýan — nirä, haýsy ýana, haýsy tarapa.

Kaýerde — nirede, haýsy ýerde.

Keç — gysyk, egri, ters. Çarhy-keç — keç pelek, ters täleý.

Keduret — 1. Hapa, bulanyk, dury dällik, bulançaklyk. 2. Gaýgy-gam, hasrat, ynjy, dert, azar, ezyet. 3. Göwnüň galma, ynjama, ýokuş görme, gaty görme. 4. Kine, kitüw, duşmançylyk.

Kemer — 1. Guşak, pota. 2. Bil, guşaklyk. 3. Dagyň ýapgydy.

Kerdar (kirdar) — 1. Edilen iş, iş, amal, etmiş. 2. Durmuşda özüni alyp baryş.

Kerr-u ferr — kowma-gaçma, ilki kowalap, soň hile bilen yza çekilme, söweşme we gaçma.

Keýumers — Eýran mifologiýasyna görä, ilkinji adam hem ilkinji hökümdar.

Käm (kam) — 1. Isleg, arzuw, maksat, küýseg, meýil, höwes. 2. Agyz kentlewük. Kämi-dil — köňül islegi, köňül küýsegi, ýürek arzuwy.

Kişt — gämi, taýmyl, gaýyk.

Kowl — 1. Söz, gep, gürrüň. 2. Wada, söz berme, lebiz.

Köwser — jennetden akýan bir çeşme.

Köý — 1. Köçe, mähelle, töwerek. 2. Oba, mähelle.

Kuds — pāk, mukaddes. Ruhanaýy-kudsy — mukaddes ruhlar, pāk ruhlar.

Kuh — dag. Kuhbe-kuh — dagma-dag, dagdan-daga. Kuhy-gam — gam dagy, gam-gussa dagy. Kuhy-mähnet — mähnet dagy, azap dagy, muşakgat dagy. Kuhy-Nejt — Nejt dagy.

Kut — iýmit, hörek, nahar, rysgal.

Külbe — öý, jaý, kepbe, höwürte, ketek. Külbeýi-ahzan — gam-gussa öýi, hasrat külbesi.

Külpet — 1. Görgi, azap, kynçylyk, mähnet, muşakgat. 2. Gyrnak, çory, keniz, hyzmatkär aýal.

Küre — 1. Küre, ojak, peç. 2. Kerpiç bişirilýän, agaç egredilýän ýa dograldylýän, metal eredilýän ýer. Küreýi-şowk — hyjuw ojagy, yşk ojagy, yşk ody.

Küşeş — tagalla, jan etme, jan çekme, yhlas etme.

Kütah — gysga, kelte.

Kütah kylmak — gysgaltmak, kelteltmek, kiçeltmek. 2. El çekmek, el ýuwmak, umyt üzme, kaýyl bolmak.

Kybla — 1. Ýönelinýän tarap, ýüz tutulýan tarap, sejde edilýän tarap. 2. Mekka tarap, Kaba tarap. Kyblaýy-sujut — sejde edýänleriň kyblasy, sejde edilýän tarap.

Kyblagäh — 1. Sejde edilýän tarap, sejde edilýän zat. 2. Daýanç, direg, arka, arkadaýanç, goragçy. 3. Kaka-ata.

Kysmat — 1. Bölek, paý. 2. Ýazgyt, täleý, ykbal, maňlaý.

L

Lagl — 1. Gyzył (gyrmyzy) reňkli gymmatbaha daş, gyzylymyl lowurdawuk gymmatbaha daş, merjen, dür. 2. Magşugyň dodagy, gyrmyzy lebi. Gündogar edebiýatynda magşugyň gyzył dodagy lagla meňzedilipdir. Lagly-meýgun — gyzył leb, gyrmyzy dodak, gyrmyzy meýe meňzeş dodak.

Lahat — gör, mazar. Gabyr, gubyr.

Lahza — 1. Göz açyp ýumasy salym, bir pursat. 2. Nazar, garaýyş, bakys.

Lazym — gerek, zerur, gerekli.

Lerze — titreme, gagşama, gymyldy, sandyrama, jümşüldeme. Tep lerze — gyzydryp sandyrama, ini üsetme.

Leşger — goşun. Leşger şiken — duşman goşunyny dargadýan, batyr, edermen, gaýduwsyz.

Letapat — nepis näzik; ýumşak.

Letapatlyk — 1. Mähirlilik, ýakymlylyk, gözellik, näziklik, ýumşaklyk, nepislik. 2. Görmegeýlik, syratlylyk, owadanlyk, gözellik.

Leýken — emma, ýöne, şeýle-de bolsa.

Läle — gyzył reňkli gül ady, çigildem, gülälek. Lälefam — läle reňk, gyrmyzy reňk. Now güli-bagy-lälefam — gyrmyzy reňk gülli bagyň täze güli, gyzył gülli bagyň ýaňy açylan güli.

Lowh — 1. Tagta, daş; ýüzüne hat ýazmak üçin köne mekdeplerde ulanylýan tagtalyk. 2. Ýagtylyk. 3. Dini düşünelere görä, asmanda Alla tarapyndan her bendäniň görjegi, ykbaly, her bir boljak hadysa hakynda ýazylyp goýlan tagta. Oňa «ykbal (ýazgyt) kitaby» hem diýilýär.

Lutp — 1. Rehimdarlyk, mähribanlyk, rehim-şepagat, mylaýymlyk, mähremlik. 2. Näziklik, gözellik, ajaýyplyk.

M

Mader — eje, ene. Maderi-mähriban — mähriban ene, mährem eje.

Magfyret — ýalkama, günäni bagyşlama, günäni geçme.

Magmur — 1. Ymarat edilen, abadanlaşdyrylan, bejerilen, timarlanan. 2. Doly, köp, bol, kân, ummasyz, baý; gülläp ösýän, pajarlaýan. 3. Medeni taýdan ösen.

Magşar (mahşar) — 1. Sorag edilýän, hasap soralyan gün. 2. Kyýamat, ahyret.

Magz — beýni, nerw, ýülük, maňyz. Magzy-ustuhan — süňk ýülügi. Magzy-jan — jan ýülügi, jan damary.

Magzur — günäsi ötülen, günäsi geçilmäge mynasyp, bagyşlanan. UZR-magzur etmek — ötüňç dilemek, günäň geçilmegini soramak, haýyş etmek, ýalbarmak.

Magzur tutmak — günäsini ötmek, günäsini bagyşlamak.

Magzyret — 1. Günä geçme, bagyşlama. 2. Ötüňç sorama, ötüňç dileme.

Mah — 1. Aý (wagt). 2. Aý (seýýara). Mahy-enwer — nurly Aý, parlak, on dördi gijäniň lowurdawuk Aýy. Mah para — Aýyň bölegi, Aý bölegi ýaly owadan, gözel. Mah lyka — Aý ýüzli, Aý dek, gözel görkli. Mahy-Kengan — Kenganyň aýy. Ýusup pygamberiň lakamy. Mahy-taban — dolan Aý, nurly Aý.

Mahweş — 1. Aý ýaly, Aý kimin, Aýa meňzeş. 2. Owadan, görmegeý, söýgüli.

Mahzun — gamgyn, gaýgyly, gussaly, hasrat çekýän, gama batan, gussa çümen. Harmany-mahzun — hasrat çekýänleriň öýjügi, gam-gussanyň öýjügi.

Majera — waka, hadysa, başdan geçirmeler.

Maksut — maksat, myrat, isleg.

Malyş kylmak — sypalamak, sürtmek, owkalamak, süpürmek.

Manent — ýaly, kimin, dek, misli, meňzeş, laýyk. Manendi-döw — döw ýaly, döw kimin. Manendi-hoşa — hoşa kimin, hoşa ýaly.

Mar — ýylan, apy.

Markat — mazar, gabyr, gubyr.

Maşk — 1. Titreme, sandyrama, şybyrdama (ýaprak hakynda). 2. Gamçylama, saýgylama, ýençme, urma. 3. Türgenleşme, türgenleşik, taýýarlyk.

Maşryk — gündogar tarap, Gündogar.

Matam — ýas, ýas tutma.

Matamsara — ýashana, gamhana.

Matamzedelik — ýas tutmaklyk, ýas baglamaklyk.

Matlap — isleg, maksat, arzuw, küýseg.

Mebada — 1. Birden, birdenkä. 2. Bolmawersin, bolaýmasyn.

Medhuş — 1. Huşuny ýitiren, özünden giden, essi aýylan. 2. Gorkuzylan, gözünüň ody alnan, gorkan, aljyran, özünü ýitiren.

Mehjur — aýrylan, aýra düşen, jyda düşen.

Mejnun — 1. Jynly, akylyndan azaşan, diwana, däli, tentek, telbe. 2. VII asyryň ikinji ýarymynda ýaşap öten, özünüň Leýlä bolan söýgüsini beýan edip, ajaýyp şygrylar ýazan arap şahyry Kaýs ibn Mülewweh Amyrynyň lakamy.

Mejnunwar — däli ýaly, diwana dek, tentek kimin.

Mejruh — 1. Ýaraly, maýyp, müjrip. 2. Biabraý, masgaralanan betnam bolan.

Mekgara — mekir, hilegär, aldawçy, kezzap.

Melahat — owadanlyk, görmegeýlik, mylaýymlyk, ýaraşyklylyk. Husny-melahat — owadan görk, ýaraşykly görk.

Melamat — käýinç, ýazgarma, aýyplama, gyjyt, gyjalat, igenç, teýene.

Melamatzede — käýinç alan, ýazgarylan, aýyplanan.

Melaýyk — melek sözüniň köplük sany. Perişdeler, melekler. Melaýyky-sowal künende — sorag edýän perişdeler, hasap soraýan perişdeler, Müňker we Nekir.

Melek — perişde

Melgun — näletlenen, nälet siňen, şeytan.

Melul — gaýgyly, gamly, gussaly, gamgyn, hapa.

Melul bolmak — gaýgyylanmak, gussa batmak, gamly, hapa bolmak.

Memleket — yurt, ülke, döwlet, watan.

Meng — böwet bolma, saklama, gadagan etme.

Menzele — 1. Dereje, mertebe. 2. Mekan, menzil. Menzeleýi-garyby-gamreside — gam-gussa gark bolan garyp mertebesinde, gaýgy-gama duçar bolan garyp derejesinde.

Meram — maksat, myrat, isleg-arzuw. Meramy-tabgy — köňül myrady, göwün islegi.

Merätip — mertebe sözüniň köplük sany. Mertebeler, derejeler, orunlar.

Mergat — 1. Şöhle, şugla, ýalkym. 2. Aýna.

Mergub — söýgüli, islegli, owadan, gelşikli, özüne çekiji, göwne ýaramly.

Merhaba — salam, baş üstüne, ajap, berekella, hoş geldiňiz, rowaç bolsun.

Merhem (melhem) — derman, ýara çalynýan derman, ýapgy.

Meriz — hassa, syrkaw, sökel, bimar, ýarawsyz. Besteri-meriz — hassa düşegi.

Merk — (merg) — ölüm, gyrgyn. Yşk merki — yşk keseli, yşkyň öldüriji derdi.

Mesiha — Isa pygamberiň lakamy. Ol adamlara mesh edip, ýagny sypap şypa berendigi üçin, oňa şeýle lakam beripdirler. Mesiha dem — 1. Isanyň demi. Rowaýat edilşine görä, Isa pygamberiň demi degende, hassalar sagalyp, ölüler direlipdir. 2. Şypaly dem, jana şypa beriji dem, ruhlandyryjy dem.

Mest — serhoş, humarly, yşga düşüp özüni ýitiren aşyk. Mesti-hab — serhoş ukysy. Mesti-mustagrak — serhoş, mestlige gark bolan, serhoşluga çümen.

Meşam — 1. Burun, ys alyş agzasy. 2. Beýni.

Meý — çakyr, şerap.

Meýgun — meý reňk, gyzylymtyl reňk.

Mezellet — peslik, mertebesizlik, harlyk, kemsidilmeklik.

Mägwa — 1. Penagäh, gaçybatalga. 2. Ýer, mesgen.

Mähnet — kynçylyk, azap, görgi, dert, zähmet, jebir. Derdi-mähnet — kynçylyk derdi, kynçylygyň ejiri.

Mähnetzede — görgüli, azap görýän, horlanýan, kynçylyga duçar bolan.

Mäýus — göwni çökgün, pessimist, pespäl, biçäre, alaçsyz, göwni çökgün, ruhdan düşen, ähli zatdan umydyňy üzen.

Mina — 1. Mawy, gök reňk, gök syrça. 2. Çüýşe, hrustal. 3. Asman, gök, pelek.

Mina — Mekgäniň gündogaryndaky daglykda, Arafata gidilýän ýoluň ugrunda ýerleşýän bir ýer bolup, hajylar ol ýerde gurban aýynyň onuna gurban kesýärler.

Möwlam (Möwla) — 1. Hudaýyň bir ady. 2. Jenap, aga, hojaýyn. 3. Ýaran, arka tutujy, dost, hossar, hemaýat beriji. 3. Gul, bende.

Muattar — ýakymly ysly, atyrlý, hoşboý ysly, burk urup duran.

Muddaga — 1. Dawa-jedele sebäp bolan, talap edýän. 2. Talap, isleg, meýil, maksat, myrat, dileg. 3. Talap, närazylyk, şikaýat.

Mugan — Azerbaýjanda bir welaýatyň we şol welaýatyň merkezi şäheriniň ady. Çöli-Mugan — rowaýatlara görä, şol welaýatda we şol şäheriň eteginde bir çöl hem sähra bolup, ol örän sap-tämiz, al-ýaşyl öwsüp duran keýpi-sapaly bir ýer bolupdyr.

Mugazzama — 1. Belent edilen, beýgeldilen, ulaldylan, asmana göterilen, uly, äpet, iň ýokary. 2. Hormatly, belent mertebeli, uly abraýly.

Muhabbet — söýgi, mähir. Buýy-muhabbet — söýginiň hoşboý ysy, söýgi alamaty, söýgi nyşany.

Muhalyf — 1. Garşy, garşydaş, ters, oňuksyz, oňuşmaýan. 2. Duşman, ýagy, ýow.

Muhammes — başleme, baş setirli, esasan, şygryň on dört, on baş bogunly bolýan bir görnüşi.

Muhaýýar — 1. Bir işi etmekde ýa etmezlikde öz ygtyýarly, öz erkli. 2. Haýyr-yhsan ediji, sahy, jomart.

Muhtar — 1. Ygtyýarly, erkli, özygtyýarly, özbaşdak, azat. 2. Saýlanan, ygtyýar edilen.

Muhteser — gysga, kelte, jontuk, gysgaldylan; kepiň keltesi, sözüň gysgasy.

Muhyp — dost, söýýän, söýüji, söýülen, ak ýürekli, mähriban.

Mulakat kylmak — duşmak, sataşmak, gabat gelmek.

Munakgaş — nagyşly, bezegli, owadan, nagyşlanan, bezelen, beslenen, zynatlanan.

Munys — dost, ülpet, ysnyşan, ýoldaş, gürründeş.

Mur — garynja. Mury-hassa — hassa garynja.

Murça — garynja, garynjajyk, çaga garynja.

Murg — guş, towuk. Murgy-säher — bilbil. Murgy-beýewan — çöl-sähra guşy, erkin, ýabany guş, ýyrtyjy guş. Murgy-hoşhan — hoş owazly guş, saýrak guş, bilbil. Murgy-sütem reside — sütem gören guş. Murgy-nowasyz — saýramaýan guş, sessiz guş. Murgy-sähergäh — säher saýraýan guş, bilbil. Murgy-säherhyz — Seret: murgy- sähergäh.

Musa — Biziň eýýamymyzdan 1571 ýyl öň Ramses ikinjiniň patyşalyk eden döwründe eneden bolan pygamberleriň biri. Onuň «Kelimulla» («Hudaýyň gürründeşi») diýen lakamy hem bar. Musa ady iki sany «mu» we «sa» diýen sözlerden düzülipdir. Siriýa dilinde «mu» — tabyt we «sa» — suw diýmekdir. Pyrgaun ony Nil, derýasyndan akyp barýan tabydyň içinden tapanlygy üçin, oňa şeýle at goýupdyr.

Mustagrak — 1. Gark bolan, çümen, gark edilen. 2. Bir zada gümra bolmaklyk, çuň pikire batmak.

Muşakgat — azap, görgi, kynçylyk, ejir.

Muşfyk — kömek ediji, rehimli, mährem, mähirli, mähriban, merhemetli.
Mutalyga — okamak, okap görmek, gözden geçirmek.
Mutarra — 1. Täze, ter; päkize. 2. Sap, arassa; sapaly.
Muttalyg — habardar, habarly, ägä.
Muý — gyl, saç, zülpl, tüý.
Mübtela — bir zada duçar bolmaklyk, bela uçramaklyk, agyr ýagdaýa düşmeklik.
Müflis — garyp, ejiz, biçäre, pese düşen, üflis ýagdaýa düşen.
Müjerret — 1. Ýeke, ýalňyz, täk, bir özi. 2. Öýlenmedik, durmuşa çykmadyk.
Müjgän — kirpik.
Münewwer — nurly, ýagty, yşykly, ýalkymly.
Münheni — 1. Egri, gyşyk, egrelen, eplenlen. 2. Bükük, egik, bükür, epilen, egilen. 3. Ejiz, gowşak, biçäre, natuwan. Münheni kamat — bili bükülen, bili epilen.
Müňker-Nekir — adam dünýäden ötenden soň, gabyrda ynsanlaryň dünýäde eden işleri boýunça hasap sorajak iki perişdäniň ady.
Müsellem — anyk, belli, subut bolan. Mahy-müsellem — ýagty Aý, nurly Aý.
Müstejap — kabul bolan, talaby kabul edilen, dilegi kabul bolan, haýyşy biten, möhümi biten.
Müstewli bolmak — üstün bolmak, eýelemek, ele almak.
Müstezat — türki halklaryň orta asyr we nusgawy edebiýatynda duş gelýän şahyran şygry görnüşleriniň biri.
Müşewweş — perişan, başagaý, howsala düşen, aljyraňňy.
Müşgil — kyn, çetin, aňsat däl, kynçylyk.
Mydar — 1. Aýlaw, öwrüm, aýlaw edilýän ýer. 2. Aýlanma, öwrülme, hereket etme. 3. Meridian, ok, öwrümiň merkezi. 4. Düzgün-tertup, ýol-ýörelge. 5. Güzeran, durmuş, ýaşayyş, gün geçirme. Mydary-dehr — meridian, Ýeriň oky.
Mygjar — 1. Nikap, örtük, perde. 2. Çadra, oramak, zenanlaryň başdaňysy. 3. Selle.
Myhmandost — myhmanparaz, myhmansöýer, gelim-gidimli.
Mynajat (munajat) — 1. Ýekelikde okalýan doga, doga-dileg, gije okalýan doga, ikiçäk gürrüň. 2. Hudaýa ýalbaryp, doga-dileg etme, Hudaýa nalyş bilen ýüzlenme.

N

Nabut — ýitme, ýok bolma, ölme.
Nabut kylmak — ýok etmek, ýoklamak, öldürmek.
Nafe — 1. Bir jyns keýiginiň (Hytaý keýiginiň) göbeginde, derisiniň astynda ýerleşýän we müşk suwuklygy ýygnaýan ýumurtga möçberindäki haltajygy 2. Gözel gyzyň zülpi, owadan zülpl.
Nahalystan — bag, çarbag, baglyk.
Nahjir — aw, awlanýan aw.
Nahl — 1. Hurma, hurma agajy, palma. 2. Şitil, nahal. Nahly-ömrüm — ömrümiň nahali, ömrümiň şitili.
Nala — agy, aglama, yňranma, ah çekme, zarynlama, iňnildeme, iňleme, Nalaýy-bilbil — bilbiliň zarynlap saýramasy.

Nam — at, ism. Namy-neň — at-abraý, ar-namys. Ba namy-Allatgala — Allatagalanyň ady bilen. Behakky-namy-Perwerdigäri-hijdeh hezar älem — on sekiz müň älemiň Perwerdigäriň adynyň haky üçin.

Nar — 1. Ot, ýalyn, alaw, köz. 2. Bot. Nar (enar). 3. Dowzah ody. 4. Tagma.

Nary — aňry, beýle tarap, daş, uzak.

Natuwan — güýçsüz, ýarawsyz, kuwwatsyz, biçäre, hor, ejiz, kesel, bitap.

Nazm — 1. Şygyr, goşgy, kapyýaly we ölçegli sözler. 2. Tertip, düzgün.

Neba — 1. Söz, gürrüň, gybat. 2. Habar, maglumat, habar berme. 3. Gurhan.

Nedamat — puşman, ökünç, gynanç, ahmyr, arman. Ah-u nedamat — gaýgyly, puşmanly, ökünçli ah, ahmyrly ah çekme.

Nedem — ökünç, puşman, ahmyr, gynanç, alaçsyzlyk, çäresizlik.

Nehat — 1. Tebigat, boluş, häsiýet, hulk. 2. İç, içi, içki. 3. Köňül, göwün, kalp.

Nejat — gutulma, dynma, halas bolma, azat bolma, gutulyş, çäre, alaç.

Neň kylmak — ar etmek, namys etmek, ar-namys etmek.

Nepes — 1. Dem, dem alma. 2. Göz açyp-ýumasy salym.

Nere — erkek, ner. Nere ahfaş — erkek ýarganat, erkek gijekör.

Nerkes (Nerges) — 1. Sary ýaprakly owadan gul, narsiss. 2. Gözeliň gözi, owadan göz. Bu gülün gunçalary göze meňzeş bolany üçin, ol edebiýatda meňzetme hökmünde göz manysynda hem ulanylýar.

Nerm — 1. Ýumşak, mylaýym, mähriban, ýakymly, näzik. 2. Kämil däl, ýetişmedik, kemakyl, akylsyz, akmak. Nermi-dil — ýüregi ýuwka, dözümsiz, nebsi agyryjy.

Nesim — säheriň mylaýym ýeli, daňyň mymyjak şemaly, mylaýym we ýakymly şemal.

Neşatgäh — göwün açygy, şatlandyryjy ýer, göwün göteriji, ruhlandyryjy ýer.

Neşin — oturan, oturýan.

Neşter — 1. Iňňe, temen, biýz. 2. Arynyň iňňesi, çakyjy agza (ary, içýan...)

Neý — ne, nä, däl, ýok.

Nezg (nazg) — jan ajygy, jan bermeginiň oň ýany, ölüm halaty.

Nezr — 1. Hudaýýoly, sadaka. 2. Äht, kasam, ant içme.

Nägäh (nagah) — 1. Tötänden, birden, duýdansyz, garaşylmazdan, oslanmazdan. 2. Bimahal, ýerliksiz.

Nägüzir — alaçsyz, çäresiz, bialaç.

Nämakdur — mümkin däl, başa barmajak zat, amala aşmajak iş.

Näpisint — 1. Ýerliksiz, nälaýyk, unalmaýan, pisindiň oturmaýan, synyň oturmaýan.

Näreside — 1. Ýetişmedik, bişmedik, çig, gök. 2. Ýetişmedik, ejiz, neresse, çaga.

Näseza — 1. Mynasyp däl, nälaýyk, nämynasyp, gelşiksiz, ýerliksiz. 2. Sögünç, gargyş, käýinç.

Nige — näme üçin, näme sebäbe görä, heçün.

Nikap — ýüz örtüsi, perde, ýaşmak, bürenjek.

Nikihah — ýagşylyk isleýji, päk ýürekli, hoşniýetli.

Niku — ýagşy, oňat, gowy.

Nim — 1. Ýarty; ýarym, bir zadyň ýarysy. 2. Bir zadyň ortasy

Nimerse — zat, bir zat.

Nisar — 1. Pida, gurban. 2. . Gurban etme, pida bolma, jandan geçme, janyňy bagyş etme. 3. Saçma, seçme, paýlama.

Niş — 1. Iňňe, temen, çiş, tiken, bir zadyň ýiti uýy. 2. Alyn dişi. 3. Dişleme, sançma. 4. ýiti ýaňsyly söz sarkazm. **Niş-hara** — 1. Granitiň gyýçaklary, gaty daşyň gyýçaklary. 2. Tiken, tikenin uýy, demirtikenin ýiti uýy.

Noş — 1. İçiş, içme. 2. Tagamly, datly, süýji. 3. Bal, asal.

Now — täze, ter. **Güli-now** şeküfte — täze açylan gül, ter gül. **Now nahal** — 1. Täze agaç, ýaşajyk agaç, täze ekilen agaç, täze ýetişen daragt. 2. Perzent, çaga. **Now gül** — täze gül, ter gül.

Nowazys (newazys) — 1. Eziz görme, söýme, söýgi, mähir bilen bakma, süýji sözli bolma, mylaýymlyk, sypaýylyk etme, gadyrdanlyk, güler ýüzlülük, hoşamaýlyk, hoşniýetli bolma. 2. Sypalama, ezizleme, başyny-gözünü öpme.

Nowg — 1. Hil, kysym, görnüş, tär. 2. Dürli görnüşli, dürli hilli.

Nowha — ahy-nala, agy, eňreme.

Nowhyz — 1. Ýaňy açylan gül, ter gül. 2. Ýaş, ýaşajyk, nāzik, nepis, eýjejik, enaýy. 3. Ýaňy gögeren, täze çykan, ýaşajyk, ter.

Nowreste (newreste) — 1. Ýaňy dörän, ýaňy emele gelen, ýaňy hasyl bolan, ýaşajyk, täze ýetişen. 2. Ýaş, yetginjek, juwan.

Nuh — pygamberleriň biri. Ol agaç ussaçylyk (neçjarlyk) kări bilen meşgullanyp, elli ýaşynda özüni pygamber diýip ygylan edýär, emma halk onuň bu sözüne ynanmandan soň, ol Hudaýyň emrine görä, uly gämi ýasap, Kengan atly bir oglundan başga ähli maşgalasyny we yzyna eýerenleri hem-de ähli haýwanlardan bir jübütini alyp, öz ýasan gämisine salýar. Nuh pygamber gämä münenden soň, Allanyň emri bilen kyrk gije-gündiz ýagyş ýagýar, bütün ýer ýüzünü suw alýar. Adamlaryň we haýwanlaryň hemmesi suwa gark bolup, heläk bolýarlar. Soňra Nuhuň gämisi Ararat (Juhud) dagyna barýar we içindeki adamlar, haýwanlar ýere çykýarlar. Nuh örän uzak ömür sürýär. Oňa ikinji Adam diýlipdir.

Nukra — kümüş.

Nukta — 1. Nokat. 2. Owunjak hallar.

Nun — 1. Arap elipbiýsiniň 25-nji harpy. 2. Ebjet hasabynda 50-ni aňladýar. 3. Bükük.

Nur — ýagtylyk, yşyk, şöhle, ýalkym. **Nury-çeşm** — 1. Göz nury, göreç, bäbenek. 2. Perzent, çaga.

Nusrat — 1. Ýeňiş, üstünlik. 2. Ýardam, kömek, goldaw, medet.

Nükte — ýiti, manyly, çeper. **Nükte söz** — ýiti, çuň manyly söz, çeper söz.

Nüktedan — 1. Gepe çeper, dilewar, suhanwer. 2. Ýiti sözli, düşbi, sözleriň inçeliklerine düşünýän, her bir zadyň abyny-tabyny bilýän, inçeden saýgarýan, paýhasly, parosatly.

O

Owrat — 1. Adamyň uýat ýerleri. 2. Aýal, zenan. 3. Utançly, uýatly, aýp, masgaraçylyk. 4. Galanyň ýa berkitmäniň gowşak ýeri.

Owzag — wazg sözünüň köplük sany. Ýagdaýlar, hallar, ahwallar.

Ö

Öwlat — welet sözüniň köplük sany. 1. Ogullar, perzentler. 2. Çaga, perzent, nesil, nesil-nebere.

Öýe — höwürtgä, ketek.

P

Pa (paý) — aýak. Paýy beste — aýagy daňylgy, aýagy baglanan, duşakly, bagly, bent edilen. Paýy-bent — 1. Seret: Paýy beste. 2. Zynjyr, gandal, künde, bent, ýüp, bag. Zynjyry-pa — Seret: Paýy bent. 2.

Ser-u pa — baş we aýak.

Pany — 1. Hemişelik däl, wagytlaýyn, dowamsyz, durnuksyz, wepasyz, ýok bolup gidýän, ötýän. 2. Şu dünýä.

Parsa — 1. Terkidünýä, zahyt, dünýä bilen hoş ýok. 2. Sopy, diňe ybadat bilen meşgul bolýan adam. Parsagine — eýjejik terkidünýä, eýjejik sopy, näzijek ybadatçy.

Pasyban (pasban) — 1. Sakçy, goragçy, garawul, gözegçi. 2. Ýasawul, nöker.

Paýymal — depelenen, aýak astyna alnan, ezilen, basgylan, aýak astyna düşen.

Paýz (feýz) — 1. Bol, köp, artyk, zyýat (gözýaş, suw hakynda). 2. Mähirlilik, merhemet, rehimplilik, abadanlyk. 3. Peýda, nep, bereket, nygmat. Paýzy-säher — säheriň bereketi, daňdanyň bereketi, nygmaty.

Peder — kaka, ata, dāde.

Pežmurda — 1. Solan, sülleren, saralan. 2. Hor-homsy, horlanan.

Pelek — 1. Asman, gök. 2. Ýedi ýa-da dokuz gat hasaplanýan asmanyň her bir gaty. 3. Bagt, ykbal, täleý, ýazgyt.

Pena (penah) — gaçalga, bukalga, gaçybatalga, daýanç, gorag, arkadaýanç. Puşty-pena — arkadaýanç, daýanç, penakär

Peramuş — unutma, ýatdan çykarma.

Perawan — köp, zyýat, kän, artyk.

Perde puş — 1. Örtgi, nikap, çadra, baş örtüsi. 2. Syrly, syr saklaýn.

Perhat — Gündogarda giň ýaýran «Şirin—Perhat» ýordumynyň baş gahrymany. Rowaýatlara görä, ol daş ussasy bolup, Hysrow Perwiziň döwründe Şirin diýen gyza aşyk bolup, onuň tabşyrygy boýunça daglary gazyp, ýol arçapdyr.

Peri — 1. Asly otdan hasaplanýan owadan hyýaly gyz, hüýr. 2. Ajaýyp, gözel, owadan, gelşikli, syratly.

Periweş — peri sypat, peri ýaly, owadan, gözel.

Perrende (perende) — guşlar, ganatlylar.

Perwa (perwaý) — 1. Gorky, howp, wehim, çekinme. 2. Güýç-kuwwat, tap, gaýrat. 3. Isleg, meýil, höwes, üns. 4. Pikir, oý, endişe, alada.

Perwana — kebelek.

Perwaz — uçuş, uçma, ganat kakma, howa göterilme, uçmaklyk.

Perwerde — terbiýelenen, ekdi edilen.

Perwerdigär — 1. Terbiýe beriji, terbiýeleýji, ekleýji, idediji, ryzk beriji, terbiýeçi. 2. Alla, Hudaý, Taňry, Ýaradan. Perwerdigäri-hijdeh hezar älem — on sekiz müň älemiň Perwerdigäri, Terbiýe berijisi.

Perweriş — 1. Idedilen, ösdürilip kemala getirilen. 2. Terbiýeleme, aladasyny etme, ekläp-saklama, gözegçilik etme, idetme, ýetişdirme, ösdürme, ulaltma.

Perýat — gykylyk, galmagal, çirkin ses, dat-bidat. Perýat künan — gygylyklap, çirkin ses bilen dat-bidat edýän.

Peser — ogul, perzent.

Peşe — çybyn.

Peýker — 1. Surat, keşp, sypat, obraz, daşky görnüş. 2. Endam, ten, beden. 3. Heýkel, keşp.

Peýwent — 1. Bag, ýüp. 2. Birleşdirme, sapma, sapylma, çatma. 2. Birigen, birleşen, bagly, baglanyşykly, sapylan, daňylgy.

Pälwan surat — daýaw, haýbatly, syratly, kuwwatly.

Piç — towlam, towlanan, burulan, örülen, bulanan. Piç-u tap — 1. Kyn ýagdaý, çykgynsyz ýagdaý. 2. Burulma, towlanma.

Pir — 1. Garry, ak saç, ýaşuly adam. 2. Pir, sopularyň baştutany, ruhy ýolbaşçysy. Piri-zal — garry adam, goja, ak saç garry, kempir, ak sakgal garry.

Pirahen — köýnek.

Pişana — maňlaý, alyn, öň. Pişanasy kattyg — maňlaýy gaty, betbagt, bagtygara, ters täleý.

Pişwaz — garşylama, öňden çykma.

Pitne engiz — pitneçi, öjükdirişi, meçew bepji. gozgalaňa salyjy, tolgundyryjy, arabozar, şugul, gizlin jansyz, haýyn, duşmançylygy tutaşdyryjy.

Posa — opme, opüş, ogşama.

Post — 1. Ham, deri. 2. Gabyk.

Pušt — 1. Arka, ýagyryny. 2. Nesil, urug, asyl, gelip çykyş. 3. Goraýjy, sakçy, uly mertebeli adamyň ýany bilen gidýän goragçy nökerler, howandar, arkadaýanç, söýget, goldaw. 4. Bir zadyň daş ýüzi. Puşty-pena — 1. Arkadaýanç, ýaran, goraýjy, goldaw beriji, penakär, gorap saklama. 2. Gaçybatalga, bukalga.

Puýe urmak — 1. Yöremek, yortmak, ýorgalamak. 2. Ylgamak, ýüwürmek.

Pür — doly. Pür hun — gandan doly. Pür hunter — gandan dos-doly, püre-pür.

Pygan — dady-perýat, nala, agy, eňreme, ahy-nala, iňňildi.

Pygl — 1. Iş, etmiş. 2. Niýet, päl.

Pyrag — parahatlyk, asudalyk, rahatlyk.

Pyrak — aýrallyk, jydalyk, aýra düşme. Pyrak şiddeti — aýrallyk derdi, aýrallygyň azaby, jydalyk ody.

Pyrkat — aýrallyk, aýra düşmeklik. Pyrkat şamy — aýrallyk agşamy, jydalyk gijesi. Tiri-pyrkat — aýrallyk oky, jydalyk peýkamy.

Pyýal — pyýala, käse, bulgur.

R

Rafyk — ýoldaş, hemra, dost, ýaran, gürründeş.

Ragna — 1. Owadan, näzik, gelşikli, zyba, syratly, söýgüli. 2. Gul ady. 3. Diňe özüni bezeýän we özgelere gowy, owadan görünjek bolýan ýeňilkelle aýal. Güli-ragna – owadan gül, zyba gül; owadan magşuk, söýgüli. Ragnaýy-zyba — owadan we görmekli, zyba we nepis, gözəl we syratly.

Rah — 1. Ýol, ýoda, sokmak. 1. Ugur, ýörelge. Rahy-wysal — duşuşyk ýoly, birleşme ýoly. Rahy-çeşm — göz ýoly,

Rahberlik — 1. Ýol beletlik, ýol görkezmeklik. 2. Ýolbaşçylyk, baştutanlyk, serdarlyk, serkerdelik.

Rahgüzer — ýolagçy, ýoldan geçip baryan.

Rahnemun — ýol görkeziji, ýol görkezýän, ýolbelet.

Raht — 1. Eşik, lybas, köýnek, geým-gejim, egin-eşik. 2. Öý goşlary. 3. Ýol azygy, ýola gerek zatlar. Rahty-sapar — sapar azygy, ýol azygy.

Rahyla — 1. Göçmek, göç etmek. 2. Gitmek, hereket etmek, ugramak. 3. Ölmek, dünýäden göç etmek. 4. Azyk, ýol azygy, ýol goşy, ýola gerek zatlar. Rahylaýy-rah — ýol azygy, ýola gerek zatlar.

Rakkas — tansçy, oýunçy, tans edýän.

Raks — tans, oýun.

Rakyp — 1. Gözegçi, goragçy. 2. Bäsdeş, garşydaş, bir gyza (zada) aşyk bolýan iki sany bäsdeş. 3. Duşman, ýagy, ýow, garşydaş.

Ram — boýun bolma, tabyn bolma, ekdi bolma.

Rawy — gürrüňçi, rowaýatçy, rowaýat aýdyjy, rowaýat edýän, hekaýatçy, gürrüň beriji.

Raý — 1. Isleg, meýil, göwneme. 2. Pikir, garaýyş, ses berme, nazar. 3. Karar, höküm. 4. Ýol, ýoda. 5. Hindi häkimleriniň lakamy. Raýy-şerip — 1. Hormatlynyň islegi, häkimiň hökümi, gudratlynyň meýli. 2. Beýik pikir, hormatly-sarpaly garaýyş, parasatly düşünje, paýhasly nazar.

Raz — syr, gizlin pikir, gizlin gürrüň. Razy-dil — ýürek syry, köňül syry.

Razdan — syr beriji, syr berilýän, syr ynanylýan, syryňy bilýän, syr aýdyşylýan, syr saklaýan, syrdaş.

Razgäh — syr aýdylýan ýer, gizlin gürrüň edilýän ýer, ikiçäk gepleşilýän ýer.

Reftar — ýöriş, ýöreme, hereket etme. Reftary-älem — älemiň nereketi, dünýäniň gylyk-häsiýeti, boluşy.

Reg urmak — damarlaryny tarsyldatmak, joşmak, möwjemek.

Reha — 1. Azat, erkin, boş. 2. Azat bolma, halas bolma, boşama.

Rehim — 1. Rehimli, rehimdar. 2. Rehimlilik, rehimdarlyk. Sylაýy-rehim — ýakynlaryňa rehimdarlyk etmek, dogan-garyndaşlardan gatnaşygy kesmezlik we rehim etmeklik. Rehim dil — ýüregi ýuka, rehimli, rehimdar, dözümsiz.

Rehne — 1. Köwek, çukur, guýy, deşik, jaýryk. 2. Döwük, omrulan, zeper ýeten. 3. Äpişge, aýna.

Rem — 1. gorkma, ürkme, gaçma, tazykma. 2. Ýigrenme, halamazlyk.

Remide — gorkan, ürken, gaçan, tazygan. Remide tabg — gorkuly, gorkak, gorkak häsiýetli.

Renjur — 1. Ynjyly, nähoş, hassa, keselli, syrkaw, sökel. 2. Ejiz, ysgynsyz, güýçsüz, biçäre.

Reňni-lagl — lagl reňk, gyzyl reňk, gyrgyzy reňk.

Repbil-älemin — 1. Älemleriň Eýesi. 2. Alla, Taňry, Hudaý.

Reýgan — puç, boş, biderek, ýerliksiz, peýdasyz, netijesiz.

Reýhan — 1. Ysly otlaryň umumy ady. 2. Gül ady (bazilik).

Rihlet — 1. Ölüm, ölme, ýok bolma, dünýäden göç etme. 2. Ugrama, ýollanma, gitme, göçme, göç etme. 3. Syýahat, gezelenç.

Risman — ýüp, tanap, bag, sapak, tar, eriş, ýüplük.

Riş — 1. Ýara, baş, düwürtik. 2. Sakgal.

Rowa — 1. Rugsat berlen, ýol berlen, rugsatly, ýol bererli, mümkin. 2. Ýaramly, gelşikli.

Rowaýat — hekaýat, kyssa, gürrüň.

Rowza — 1. Bag-bossan, gülzar, otluk ýer, çemenlik, gülzarlyk. 2. Behişt, jennet. 3. Mazar, gabyr, gubyr (pygamberlere, pirlere, keramatly adamlara degişli mazarlar). 4. Ymamlaryň pajygaly ölümi hakyndaky gürrüň.

Rowzagäh — 1. Kimdir biriniň (pygamberler, pirlar, keramatlylar) mazarynyň ýerleşen ýeri, biriniň jaýlanan ýeri. 2. Bagyň ýerleşen ýeri, çemenzarlygyň tutýan meýdany.

Roý — ýüz, ýañak. Roýy-hoş — 1. Güler ýüzli, açyk ýüzli, mylaýym, mährem, mähirli. 2. Owadan ýüzli, görmegeý, owadan, zyba.

Roz (ruz) — gün, gündiz. Roz-u şeb — gije-gündiz. Rozy-jeza (ruzy-jeza) — kyýamat günü, sorag-jogap günü, etmişine görä jeza ýa-da sogap berilýän hasap günü.

Rozygär (ruzygär) — 1. Ýaşayyş, durmuş. 2. Zaman, döwür. 3. Şemal, ýel.

Röwşen — ýagty, ýagtylyk, nur, yşyk.

Röwüş — 1. Boluş, häsiýet, özüni alyp baryş, aýak basyş. 2. Usul, tär, düzgün, kada, ýol, ýörelge.

Ruh — jan, esas. Ruh efza — ruhlandyryjy, janlandyryjy, ruh göteriji, şatlandyryjy. Ruhy-rowan — 1. Jan we ruh. 2. Perzent, ogul, çaga. 3. Söýgüli, magşuk, aşyk.

Ruhana — ruhy, ruha degişli, ruhy ýolbaşçy, dini hadym.

Ruhsar (ruhsara) — ýüz, ýañak, keşp, ýüz-keşp, çekge.

Rusyýa (roýy-syýah) — uýatly, ýüzügara, biabraý, ryswa, masgara, utançly.

Ryswa (ruswa) — masgara, şermende, garalanan, ýüzigara, utanja galan, biabraý, betnam.

Ryswalyk — masgaralyk, biabraýlyk, ýüzigaralyk.

Ryýazat — 1. Terkidünýälik, dünýäni unudyp, ybadat etmek, asketizm, berhiz. 2. Kynçylyk, muşakgat.

Ryzk — gündelik iýmit, azyk, rysgal. Ryzky-rozy — gündelik iýmiti, rysgaly.

Ryzwan — 1. Uçmahyň gapysynda duran perişde, jennetiň sakçysynyň ady. 2. Uçmah, behişt.

S

Saba — 1. Säher, daň, daňdan, ir ertir, ir bilen. 2. Mylaýym, ýuwaş ösýän ýel, säher şemaly, ýakymly şemal.

Sabry-seň — sabyr daşy, kanagat daşy, takat daşy.

Sagadat — 1. Bagt, bagtlylyk, bagtyýarlyk, şowlulyk, rowaçlylyk. 2. Şatlyk, keýpi — sapalyk.

Sahyp — 1. Eýe, hojaýyn. 2. Patyşa, hökümdar. 3. Ýokary wezipedäki şahs. Sahyp hal — hal eýesi, hala düşýän adam, keramatly pir, sopy, halatly kişi. Sahyp adalat — adalatly, adyl. Sahyp hünär — hünär eýesi, hünärli, ussat, ökde, zehinli.

Sakf — 1. Potolok, jaýyň üsti, üçek, petik, gümmez. 2. Iň ýokary belentlik

Saky — 1. Meýlisde käselere şerap guýup paýlaýan adam, şerap beriji, käse aýlandyryjy. 2. Suw paýlaýan, suw berýän. Sakyýy-yşky-ezel — ezeli yşkyň sakysy, ezeli yşkyň şerap paýlaýjysy, Allatagala, Taňry, Hudaý.

Salar — serkerde, serdar, baştutan, başlyk, ýaşuly, aksakgal, öňbaşçy, ýolbaşçy. Salary-jahan — jahanyň serkerdesi, älemiň serdary, dünýäniň hökümdary.

Saman — 1. Kömek, ýardam. 2. Öý-öwzar. 3. Hasyl. 4. Tertip-düzgün, 5. Güýç, kuwwat, gudrat. 6. Baýlyk, döwlet, emläk.

Sapar — 1. Syýahat etme, gaýry ýurda gitme, ýola düşme. 2. Ölme, dünýäden ötme. Zady-sapar — ýola gerek zatlar, ýol azygy, ýol harajatlary.

Sary — tarap, ýan, ugur.

Saýawar — saýa ýaly, kölegä meňzeş.

Saýt — aw, awlanýan aw, şikar.

Saýyl — gedaý, dilegçi, ykmanda, sergezdan.

Saýýat — awçy, mergen.

Sebat — berklik, mäkämlik, gaýymlyk, pugtalyk. Sebaty-älem — älemiň durnuklylygy, mäkämliги, gaýymlygy.

Sebbe — 1. Sögme, käýeme. 2. Näletleme, gargama, gargyş aýtma. 3. Nälaýyk zar aýtma, nämynasyp zat aýtma, kiçeltme, kemsitme. Sebbe-sutuh — nälaýyk sögünç, gama batyryjy käýinç, ýürege düşgünç gargyş, nämynasyp sözler.

Seberg — gül ady.

Sebze — gök maýsa, gyrymsyja otjagazlar, gök ot, ösümlik.

Seda — ses, owaz, üýn.

Sejde — 1. Çokunma, baş egme, maňlaýyňy ýere goýup, dogadileg etme. 2. Namaz okalanda namazlyga maňlaýyň goýulýan ýer. Sejdeýi-maksut — maksat sejdesi, dileg sejdesi. Baş maksat üçin edilýän sejde.

Sekender (Isgender) — Aleksandr Makedonly (b. e. öň 356 — 323 ý.) Makedoniýa patyşasy Filip ikinjiniň ogludyr. Ol Eýran, Hindistan, Arabystan ýaly ençeme ýurtlary basyp alypdyr. Gündogar halklarynyň köpüsiniň folklorynda we edebiýatynda onuň şahsyýeti bilen baglanyşykly birtopar rowaýatlar we çeper eserler döredilipdir. Rowaýata görä, Isgenderiň iki gulgagy ýa-da iki şahy bolupdyr. Şol sebäpli oňa Zülkarneýn lakamy berlipdir. Birnäçe rowaýatda we Nowaýynyň «Seddi Iskenderi» («Isgenderiň diwary») diýen eserinde Isgenderiň iki bolandygy tassyklanylýar. Rowaýatlarda aýdylşyna görä, beýleki Isgender göýä iki asyr ýaşapmyş. Şonuň üçin hem oňa Isgender Zülkarneýn diýlenmiş.

Sema — asman, gök, pelek. Semaýy-nyşana — nyşana asmany, göni nyşana, onluga.

Semen — gyzlymytyl ak reňkli, hoşboý ysly gül bolup, oňa seberg hem diýilýär.

Semender — hyýaly bir haýwanyň ady. Göýä ol hemişe otda ýaşaýarmyş. Otdan çykanda ölýärmiş. Göýä, olaryň derisinden telpek we başatgýç tikinipmişler. Kirlän mahaly bolsa, olar oda taşlananda, göýä, kiri ýanyp, arassa bolýanmysyn. Kābir maglumata görä, semender öz-özünü otlaýan hyýaly bir guş hasap edilýär. Ýunança bu at salamandra görnüşinde bolup, oda wekillik edýän perişde manysyny aňladypdyr.

Semensa — semen ysly, hoşboý ysly, müşk ysly.

Sement — at, dor at.

Semer — 1. Miwe, hasyl, gök önüm, iýmit. 2. Peýda, netije. 3. Sylag 4. Baýlygyň dürli görnüşi: altyn, kümüş. 5. Nesil, nebere.

Sena — 1. Öwgi, taryp, wasp etme, magtama, taryplama. 2. Doga, alkyş, şükür etme.

Senem — 1. But, butparazlaryň ýasama hudaýy, çokunylýan hyýaly bir zat, doňdurylan daş. 2. Söýgüli, söýülýän.

Seň — daş. Syýa seň — gara daş. Seňni-hara — gara daş, harsaň daş, gaty daş, berk daş, granit. Seňni-felahan — sapan daşy, sapana salynyp atylýan daş. Gadym döwürde ýarag hökmünde sapana ýörite daş salyp atypdyrlar.

Seňňin — 1. Daşdan, daşdan edilen, daş ýaly, gaty, berk. 2. Agyr.

Ser — 1. Baş, kelle. 2. Serkerde, serdar, öňbaşçy, ýolbaşçy. 3. Pikir, oý, endişe. Seri-nafe — 1. Müşk haltasynyň başy, agzy. 2. Gunçanyň agzy, gunçanyň başy. Ser tä pa — başdan-aýak, boýdan-başa, tutuş, durşuna, бүтинleý. Ser tä ser — Seret: Ser tä pa. Sera-pa (ser-u pa) — Seret: Ser tä pa

Serasyma — haýran, aljyraňňy özünü ýitirmeklik, başy aýlanmaklyk.

Sereşk — ýaş, gözýaş.

Sereşt — tebigat, ýaradylyş, hüý-häsiýet, boluş, özen, esas.

Sergerdan — perişan, başy aýlanan, aňk bolan, aňkow.

Sergeşte — sergezdan, ykmanda, azaşan, başy çaşan, ugruny ýitiren.

Serir — tagt. Seriri-gam — gam-gussa tagty.

Serniwişt — täleý, ykbal, ýazgyt, maňlaý, takdyr.

Sersam — 1. Kelle agyry, baş agyry. 2. Däli, tentek, diwana. 3. Samrama, ýañrama.

Sersan — Seret: Sersam.

Serşar — 1. Doly, püre-pür, dos-doly, gyrma. 2. Serhoş, humarly.

Serw (serwi) — 1. Göni ösýän, uzyn boýly owadan agaç. 2. Uzyn boýly gözel. Serwi kat — 1. Serwi boýly, dik boýly, uzyn boýly. 2. Owadan, gözel, gelşikli, syratly. Serwi-ragnaýy-jahan — jahanyň owadan serwisi, älemiň náz-kereşmeli, gözel serwisi.

Serwer — 1. Başlyk, ýolbaşçy, baştutan, serdar, serkerde, aga, eýe, jenap, görnükli şahsyýet. 2. Muhammet pygamberiň lakamy.

Serzeniş — garalama, ýazgarma, käýinç, sögünç, ýazgaryş, temmi, çäre. Serzenişi-halaýyk — halaýygyň ýazgaryşy, köpçüligiň käýinji, masgaralaýyşy.

Set — ýüz (san). Be set — ýüz gezek, ýüz sapa.

Seýr — seýil etme, gezelenç etme, hereket etme, ýöriş etme. Seýri-çarbag — bagda gezelenç etme.

Seýl — 1. Sil, güýçli ýagyş esasynda emele gelýän suw akymy. 2. Gözýaş.

Seýýara — aýlanyp ýören, seýil edip ýören, bir ýerde durmaýan ýyldyz, planeta.

Seza — 1. Temmi, jeza, çäre, ýazgarma. 2. Sylag, muzd, hak.

Sezawar — 1. Mynasyp, laýyk. 2. Uçrama, duçar bolma, sezewar bolma. Sezawary-enduh — 1. Gam-gussa sataşma, gaýgy-gama ulaşma, gaýgy-gussa duçar bolma. 2. Gam-gussa laýyk, gaýgy-gama mynasyp.

Säherhyz — ir turýan, säher oýanýan, säher bilen turýan.

Säkin — 1. Hereketsiz, bir ýerde duran, gymyldysyz duran. 2. Ornaşan, mekan tutan, ýer tutan, bir ýerde ýerleşen, oturymly bolan. 3. Arap elipbiýinde ýapyk bognuň ahyryndaky çekimsiz harpyň üstünde goýulýan alamat.

Silaba — Seret: Silap.

Silap — 1. Sil, güýçli ýagys esasynda emele gelýän suw akymy. 2. Gözýaş. 3. Gan, söweş meýdanynda dökülen ganlar.

Simin — 1. Kümüşden, kümüşden ýasalan, kümüşden edilen zat, kümüş ýaly. 2. Ak. Simin ten — ak bedenli, kümüş beden, ak endam, ak ten.

Sina — Arabystanyň demirgazygynda, Müsür bilen Arabystanyň aralygynda ýerleşýän bir ýarymadanyň ady. Musa pygamber bilen baglanyşykly gelýän Tur ýa-da Sina (Sinaý) dagy şol ýerde ýerleşýär.

Sirap — 1. Ganma, suwdan ganma, teşneligiňi gandyрма, suwdan gandyrylma. 2. Öl, çyg, suwarylan.

Soltan — patyşa, şahynşa, şalar şasy. Soltany-ekber — beýik soltan, uly han, şahynşa, şalar şasy.

Sowal kürende — sorag soraýjy, soragçy.

Sowsan — gül, mawy reňkli, ýakymly ysly gül, liliýa, suw liliýasy, iris (gül).

Subh — ir ertir, säher, daňdan, irden, saba, säher çagy. Subhy-şam — ertir-agşam, gije-gündiz.

Suhan — söz, gep, gürrüň.

Suhanwer — dilewar, söze çeper, gepe çeper, aýdyjy, orator, süýji sözli; ýazyjy, şahyr.

Sung — 1. Ýaratma, döretme, emele getirme, ýaradyş, dörediş. 2. Amal, iş, eser, döredijilik, emele getirme, önümçilik. 3. Ýagşylyk etmek, haýyr-yhsan etmek.

Surat — 1. Şekil, keşp, sypat, obraz, daşky görnüş. 2. Heýkel, keşp. Pälwan surat — daýaw, haýbatly, syratly, kuwwatly. Suraty-bijan — 1. Jansyz şekil, heýkel. 2. Doňup galma, haýran bolup durma. Suraty-diwar — diwara çekilen surat.

Surur — şatlyk, begenç, guwanç, şadyýanlyk.

Sus — 1. Gowşak, ysgynsyz, haýal, ejiz. 2. Ýuwaş, ümsüm. 3. Keýpsiz.

Susmar — 1. Zool. Hažžyk, kelpeze. 2. Deýýus, myrryh, nejis, pis. Susmary-piçide — towlam-towlam bolan hažžyk, burum-burum bolan kelpeze.

Sut (sud) — peýda, haýyr, nep, gazaň, girdeji.

Sutuh — 1. Hassalyk, syrkawlyk, sökellik. 2. Ejizlik, biçärelilik, naýynjarlyk. 3. Gam, gussa, gaýgy, gama batmaklyk, ýüregiň gysmaklyk. Sebbe-sutuh — nälaýyk sögünç, ýürege düşgünç gargys, nämynasyp paýys sözler.

Suwara — atly, ulagly, atly goşun.

Suý — 1. Suw. 2. Tarap, ugur, ýan. Suýy-asman — asmana tarap, göge bakan, asman tarapa. Suýy-rowzagähi-Leýli — Leýliniň gabryna tarap, Leýliniň mazary tarapa. Suýy-baka — ebedilige tarap, bakylyga tarap, ahyrete bakan.

Suz — 1. Ýanma, köýme, bişme, örtenme. 2. Ýakyjy, ýandyryjy, köýdüriji. Suzy-yşk — yşk ody. Suzy-dil — ýürek ody, yşk ody.

Suzan — 1. Ýakyjy, ýandyryjy, köýdüriji. 2. Ýanan, köýen; ýanyp duran.

Süleýman (Solomon) — Dawudyň ogly, ýehudy pygamberleriniň biri. Rowaýatlara görä, ol tebigatdaky hemme zatlaryň — ynsanyň, haýwanlaryň we mör-möjekleriň, ähli janly-jandaryň patyşasy bolup, olaryň diline hem düşünenmiş. Ýele-suwa hökümi ýöräpdir. Şeýle hem ol sebet örmek işi bilen-de meşgullanypdyr diýilýär. Şonuň üçin bolsa gerek, rowaýatlarda, ol musulmanlaryň arasynda, halyçylygyň piri-de hasap edilýär. Ol b. e. öňki 1001-nji (käbir maglumatda 1016-njy) ýylda tagta çykýar we b.e. öň 962-nji (976-njy) ýylda aradan çykypdyr.

Sünbül — 1. Arpa, bugdaýyň başy. 2. Saç, zülpl.

Süňek — süňk, süýek.

Süreýýa — Ülker.

Sürme — göze çalynýan gögümtil-gara reňk, kirpigi garaltmak üçin ulanylýan gözellig serişdesi.

Sürmese — sürme ýaly, sürme kysym, sürme kimin.

Sütem — zulum, jebir, ejir.

Sütem reside — zulum ýeten, sütem ýeten, jebir gören, ejir çeken.

Sütemkeş — Seret: Sütem reside.

Syhhat — saglyk, salamatlyk, sagatlyk, sagdynlyk.

Syhhatlyk — sagdynlyk, sagat bolmaklyk.

Sylah — ýarag. Sylahy-hunrizlik — gan döküji ýarag

Sylmak — 1. Teperrik etmek, mukaddes hasaplap maňlaýyňa degirmek, togap etmek, ýüzüne sylmak. 2. Süpürmek, gözüň ýaşyny süpürmek

Syna — 1. Gursak, kükrek, döş. 2. Ýürek, kalp, köňül. 3. Tutuş eden. Synaýy-çäk (syna çäk) — gursagy açyk, ýakasy ýyrtyk, gam-gussadan ýakasyny ýyrtan, gursagyny paralan.

Sypah — esger, urşujy, nöker, ýasawul.

Sypahlyk — esgerlik, nökerlik.

Syýa (syýah) — gara.

Ş

Şabaz (şahbaz) — 1. Laçyn, algyr, bürgüt. 2. Batyr, edermen.

Şafyg — şepagat ediji, günäsiniň ötülmegini dileýji, goraýjy, tarapyny tutujy, arka durujy; Muhammet pygamberiň lakamy.

Şah — 1. Patyşa, şa, han. 2. Seret: Şaha.

Şaha — dal, pudak, çybyk. Şahaýy-daragty-ömür — ömür daragtynyň şahasy.

Şaky — 1. Doňýürek, rehimsiz, zalym, betkär, ganhor. 2. Betbagt, bagtygara, ters täleý, Hudaý uran.

Şal — irimçik ýüň mata. Eski-şal — köne mata.

Şam — 1. Agşam, gije. 2. Agşam nahary. Pyrkat şamy — aýrallyk agşamy, aýrallyk gijesi. Şam-u säher — ertir-agşam, gije-gündiz.

Şamçyrag (şebçyrag) — Gündogar edebiýatynda gelşine görä, gijelerine çyra ýaly yşyk berýän dür, almaz, göwher, şöhle saçýan gymmatbaha daş; gijelerine yşyk berýän çyra.

Şana — darak, baş darak.

Şapakat — mähremlik, mähribanlyk, rehim-şepagat.

Şaýeste — mynasyp, laýyk, bahasyna degýän zat.

Şaýet — belki, ähtimal, mümkin.

Şebnem — gije çygy, çyg, gyraw.

Şeker bar — 1. Şeker pürkýän, şeker sepyän. 2. Süýji dilli, şirin sözli.

Şeker feşan — Seret: Şeker bar.

Şekufe — 1. Gül, gunça, çiçek. 2. Gözýaş, ýaş.

Şeküfte — 1. Açylan, güllän. 2. Şadyýan, şat, şatlykly. 3. Gülüp duran, güler ýüzli.

Şemg — şem, çyra, yşyk. Şemgi-binur — yşyksyz şem, nursuz çyra, öçen şem. Şemgi-çyrag — şem we çyra, nurly çyra.

Şemme (şemmeýi) — 1. Biraz, birneme, azajyk, ujypsyz, birnäçe, bölek, bölejik, bir bölek, käbir zatlar. 2. Ys, ys-kok, ýakymly ys.

Şemşat — hemişe al-ýaşyl öwsüp duran, örän gaty, beýik we nepis agaç.

Şemşir — gylyç.

Şerapat — hormat, sarpa, abraý, gadyr, gymmat.

Şerar — «şerara» sözüniň köplük sany. Otlar, ýalynlar, uçgunlar. Pür şerar — köp uçgunly, uçgundan doly, otdan püre-pür.

Şerara — ot, ýalyn, alaw, uçgun.

Şerm — utanç, uýat-haýa.

Şermende — 1. Utançly, münli, utandyrylan, utanan, utanýan, masgara. 2. Şeray, bihaýa, utançsyz.

Şermisar — masgara, utançly, müynli, ýüzügara, biabraý, masgara.

Şeş — alty, altylyk san. Şeş hatar — alty hatar

Şeýda — 1. Telbe, däli, mejnun. 2. Hetden aşa yşka düşen, mejnun bolup söýen, akylyny aldyran. Bilbili-şeýda — yşka düşen, mejnuna dönen bilbil. Aşky-şeýda — akylyny aldyran aşyk, tüýs ýürekden aşyk bolan.

Şähla — mawy göz, goýun göz, göge maýyl garamtyl göz, owadan göz.

Şitdet (şidde) — 1. Berklik, gatylyk, ýowuzlyk, zalymlyk, gazaplylyk, täsirlilik. 2. Gam, gussa, gaýgy, alada, görgi, azap. Tebi-tap şitdeti — gyzgynlygyň gazaply howry.

Şiken — 1. Döwülme, synma. 2. Ýygyrt, gasyn.

Şikest bermek — ýeňmek, üstün çykmak.

Şikeste — döwük, synyk, döwülen, synan.

Şikest tapmak — ýeňilmek, asgyn gelmek, ýeňlişe sezewar bolmak.

Şir — ýolbars, arslan, şir. Şir terkip — ýolbars sypat, ýolbars şekilli, arslan keşpli. Şiri-gazap — gazaply ýolbars, ýolbars ýaly gazaply, arslan ýaly haýbatly. Şiri-ner — erkek ýolbars.

Şis (Şiş) — Keýümers zamanynda ýaşan şahs; çeşmeler ony gadymy pygamberleriň biri, şeýle-de Adam ata bilen How enäniň üçünji ogly hasaplaýarlar.

Şujagat — edermenlik, batyrlyk, gaýduwsyzlyk, gaýratlylyk.

Şukuh — 1. Şan, şöket, dabara. 2. Haýbatlylyk, derejelilik. mahabatlylyk. Asmany-şukuh-arap — araplaryň şan-şöhrat asmany, araplaryň mertebe asmany.

Şuňkar — laçyn, gyrgylar maşgalasyndan bolan ýyrtyjy guş.

Şuride — 1. Tolgunýan, howsalalay, perişan, bulam-bujar bolan, harasatly. 2. Gozalaňçy, pitneçi, bulagaý. 3. Aşyk, yşka düşen, mejnun bolan. Şuride ahwal —

1. Perişan, haly harap, dāli, mejnun, akylyny aldyran. 2. Aşyk, yşka düşen. Şuride hal — Seret: Şuride ahwal.

Şüst-u şuw — ýuwma, arassalama, päklendirme, tämizleme, päkleme.

T

Tabg — tebigat, häsiýet, boluş, temperament, ukyp, talant

Tabygat — tabynlar, raýatlar.

Tafahhus — barlama, derňeme, gözleg geçirme, agtarmaklyk. Tafahhus kylmak — agtarmak, barlamak.

Tagatparaz — tagat-ybadat edýän, hemişe Hudaýa gulluk edýän.

Tagatpezir — ybadat eden, tagat-ybadaty berjaý eden.

Taglym — 1. Tälim, okuw, ylym, öwrenme. 2. Öwretme, okatma. Taglym bermek — öwretmek, sapak bermek, tälim bermek, okatmak.

Tagna — käýinç, ýazgarma, igenç, teýene, gyjyt, gyjalat, masgaralama, kemsitme, ýaňsylama.

Tagzyýet — ýas, matam, agy.

Tahammul — çydama, kynçylyga döz gelme, sabyr etme.

Tahammul kylmak — sabyr etmek, takat etmek, çydamak.

Tahryp — harap, weýran etme, ýykma, bozma, döwme.

Tahsyl — 1. Ele alma, gazanma, eýeleme, hasyl etme. 2. Okuw, öwrenme.

Taht — ast, aşak, bir zadyň aşagy; düýp, düýbi.

Tak I — 1. Tabarystanda bir gala. 2. Sistanda bir şäher. 3. Arka (ýaý görnüşinde gurlan jaý), gümmez, eýwan,. Taky-mina — mawy asman, mawy gümmez.

Tak II — gutarma, tükenme, tamam bolma. Takaty tak bolmak — sabyr-takaty galmazlyk.

Takat — 1. Güýç-kuwwat, tap. 2. Çydam, sabyr, çydamlylyk, sabyr-takat.

Takatpezir — çydarlyk, döz getirerlik, güýç ýeterlik, sabyr-takat ederlik.

Taksym kylmak — 1. Bölme, üleşdirmek, paýlamak. 2. Bölüşmek, paýlaşmak.

Talattup — mähremlik, mähribanlyk, merhemetlilik, mylaýymlyk.

Talgat — 1. Görmek, seretmek, bakmak. 2. Dogmak, peýda bolmak, çykamak (Gün, Áý). 3. Ýüz, keşp, ýüz-keşp, sypat, daş görnüş. 4. Jemal, görk, gözellik, owadanlyk. Zamyry-päki-talgat — kalby ajaýyp görnüşli, ýüregi päk sypatly.

Talh — 1. Ajy, şor. 2. Gamly, gam-gussaly, gamgyn, tukat. Talhy-käm — gaýgyly, gamly, tukat. Talhy-semer — gussaly netije, netijesi ýaramaz bolan ýagdaý.

Taňla — 1. Erte, ertir, geljek gün. 2. Kyýamat, ahyrzaman, magşar.

Tap I — 1. Towlama, burma, işleme, tow berme, örüm, tow, halka. 2. Gyzgynlyk, yssylyk, howur, ýalyn. 4. Nur, ýagtylyk, ýalkym.

Tap II — kuwwat, güýç, gudrat, ukyp, başarnyk. Tap-takat — sabyr-kanagat, çydam, dözüm, güýç-kuwwat.

Tapança — şarpyk, şapbat.

Tarawet — 1. Ter, täze, täzeje. 2. Terlik, täzelik.

Taryk — 1. Ýol, ýörelge, ýoda, usul, dāp-dessur, rōwüş, kada, düzgün. 2. Mezhep, meslek, ýol.

Tarykat (taryka) — 1. Ýol, ýoda, ýörelge. 2. Usul, düzgün kada. 3. Meslek, sopuçylykda ruhy kämillik derejesine çenli geçilmeli ýollaryň ikinjisi. Ussady-tarykat — ýol görkeziji ussat, sopulyk düzgünlerini öwrediji, pir.

Tary-muý — saçyň tary, zülpüň bir gyly.

Tasaddukat — tasadduk sözüniň köplük sany. Sadakalar, gurban bermeler.

Taýakdarlyk kylmak — 1. Urmak, ýençmek. 2. Taýaklap kowalamak, urup kowmak. 3. Goramak, gorap saklamak.

Tazallum — 1. Perýat etme, zulumdan dady-bidat etme. 2. Şikaýat etme, arz etme.

Tazarrug — 1. Boýun bolma, boýun sunma, razy bolma, kaýyl bolma. 2. Nalyş etme, ýalbarmak, ýalynma, aglama, eňreme, nalyş bilen dogadileg etme.

Tebah — zaýa, harap bolma.

Tebessüm — ýylgyрма, ýylgyryş, gülmek, ýylgyrmak.

Teber — palta, aýpalta. Zähmi-teber — palta urgusynyň ýarasy, palta zarbasynyň ýarasy.

Tedbir — 1. Karar, meýilhana. 2. Çäre, alaç. 3. Pikir, aňlaýyş, oýlanyş.

Tedärik — çäre, alaç, düzediş, bejeriş, em ediş.

Teg — teýi, aşagy, asty düýbi. Tegi-pa — aýak asty, aýak teýi, aýak astyna düşme.

Tekellüm — söz, keleme, gürrüň, sözleýiş, gürlеме.

Telmurmak — boýun burup, haýyş etmeýalbaryjy garaýyş.

Temmet — soňy, ahyry.

Temmetil kitap — kitabyň soňy, kitabyň ahyry.

Ten mezaj — gaharjaň häsiýet, durnuksyz häsiýet, gaharjaň tebigatly.

Teň — 1. Az, kem. 2. Dar, darajyk, gysby. 3. Çykgynsyz ýagdaý, erbet ýagdaý. Teňi-dest — eli ýuwka, garyp, hor-homsy. Teň teriň — has dar we çuň.

Tep — 1. Gyzgynlyk, yssylyk. 2. Ýagtylyk, röwşenlik, nur, ýagty. Tebi-tap — gyzgynlyk howry, derdi-azary. Teb-u tap — Seret: Tebi-tap.

Ter — gök, suwly, täze, ýaş, ýaşajyk, terje. 2. Ýaş, gözýaş. Gülbergi-teri — gülüň täzeje-terje ýapragy. Çeşmi-ter — gözi ýaşly.

Teriň (tereň) — çuň, çuňňur, düýpsüz.

Ters — gorky, howp, gorkma.

Terz — 1. Görnüş, şekil, keşp. 2. Gylyk, häsiýet. 3. Ýol, ýörelge, kada, röwüş. Her terz — her görnüşli, her häsiýetli.

Tesgin (teskin) — 1. Köşeşme, peselme, diňme, ýuwaşama. 2. Köşeşdirme, diňdirme.

Teslim — tabşyрма, berme. Jan teslim kylmak — ölmek, jan bermek, dünýäden ötmek.

Tä — 1. «ça-çe» goşulmasynyň manysyny aňladýar. 2. Çenli, deňiç. Tä key (tä kiý) — haçana çenli, näçe wagt, haçana deňiç, näçe wagta çenli.

Täji-hysrowy — patyşalyk täji, şalyk jygasy.

Täkit kylmak — berkitmek, gaýtalamak, ýanjamak.

Täleý (talyg) — ykbal, bagt, ýazgyt, kysmat, takdyr. Kem täleý — bagty ýatan, täleýi ters, betbagt.

Tärik (taryk) ýer — garaňky ýer, gap-garaňky jaý.

Tir — 1. Tir (seýýaranyň ady — Merkuriý). 2. Tir (Eýran kalendarynyň dördünji aýy — 21 — 22-nji iýun bilen 21— 22-nji iýul aýy aralygyna gabat gelýär). 3. Peýkam, ok. Tiri-kaza — ölüm oky, ajal güllesi. Tiri-yşk — yşk oky, söýgi peýkamy. Tiri-doga — doga oky. Tiri-jepa — jepa oky.

Tire — 1. Gara, garaňky, tümlük, tutuk. 2. Tukat, gamgyn.

Tiz — 1. Ýiti, kesgir, ötgür. 2. Çalt, tiz, çalasyn. Tizleme — ýiteltme, çarhlama, kesgir etme.

Totyýa — sürme, belli bir daşdan un ýaly owradylyp ýasalýan, göze çalynýan toz.

Totyýagär — sürme çalyjy, totyýaçy.

Töwr — usul, tär, hil, görnüş, boluş, gylyk, adat, endik, ýagdaý.

Tuby — behiştäki bir agajyň ady bolup, rowaýatlara görä, jennetdäkileriň her biriniň öýüne onuň bir şahasy uzanyp barýarmyş we onuň her dürli elwan-elwan hem-de hoşboý ysly miweleri barmyş. Bu sözüň bagt, bagtyýarlyk, şatlyk, şadyýanlyk, behişt, jennet diýen manylary-da bar. Daragty-Tuby — Tuby agajy.

Tugýan — 1. Topalaň, gozgalaň. 2. Tupan, harasat, tolkun, gom, joşgun.

Tuhfa — peşgeş, sowgat, serpaý.

Turpa (türpe) — görülmedik, ter, täze, täsin, ajaýyp, söýgüli, ajap, enaýy.

Tuşe — 1. Azyk, ýol üçin iýgi-içgi, ýol şaýy. 2. Goş, golam, ýük. Tuşeyi-rah — ýol azygy.

Tün — gije, tüm, agşam, garaňky, garaňky gije, garaňkylyk.

Tyfl — çaga, ýaş oğlan. Tyfly-nadan — aň-düşünjesiz çaga, kiçijik çaga, mana düşmez çagajyk.

U

Ud (ud) — 1. Saz guraly. 2. Tüteditilýän hoşboý ysly ösümlik, ýakymly ys ýaýradýan bir gyrymsy agaç.

Uftada — 1. Ejiz, güýçsüz, tapsyz, argyn, biçäre, ejiz düşen. 2. Ýykylan, sürşen. 3. Ruhdan düşen, sussy pes.

Ulama — alym sözünüň köplük sany. Alymlar, sowatlylar.

Ulug — 1. Baş, häkim, serdar, serkerde, baştutan. 2. Uly, beýik, mertebeli, hormatly, sarpaly, derejeli, sylagly. 3. Uly, ýaşy uly, garry, goja, kempir. Ulug güýçlük — örän güýçli, diýseň kuwwatly. Ulug kadalar — dabaraly döp-dessurlar, derejeli dessurlar.

Umar (ummak) — umyt etmek, tama etmek, garaşmak.

Umman — 1. Deňiz, okean. 2. Deňiz ady.

Ussat — 1. Mugallym, halypa, ylym ýwrediji. 2. Pir.

Ustuhan (istihan) — süňk, süýek.

Ustuar kylmak — 1. Berk etmek, mäkämlemek, berkllemek. 2. Janypkeşlik etmek, yhlas etmek, tagalla etmek.

Usýan — 1. Topalaň, gozgalaň, pitne, bulagaýlyk. 2. Günä, ýazyk, hata, etmiş. 3. Zyýan, zeled. 4. Joşgun. Usýany-ulug — hunriz — gan dokmeklik — uly günä, gan dýkmeklik uly günädir.

Uşak — 1. Maýda, kiçi, öwunjak, kiçijik. 2. Çaga, kämillik ýaşyna ýetmedik.

Uşlap (uşlamak) — tutmak, çalmak, çalyp tutmak, garbamak, garbap almak.

Uşşak — aşyk sözünüň köplük sany. Aşyklar, yşka düşenler.

Uýat — utanç, haýa, şerm.

Uýatyp (uýatmak) — ýatmak, uklamak, irkilmek, ymyzganmak.

Uzr — 1. Ötünç, ötünç sorama. 2. Bagyşlama günä geçme. Uzry-bisýar etmek — köp ýalbarmak, dyngysyz haýyş etmek. Uzr-nyýaz — haýyş etme, ýalbarma, ötünç sorama.

Uzra — 1. Gyz, boý gyz. 2. Deşilmedik merjen, monjuk edilmedik dür. 3. Bibi Merýemiň lakamy hem sypaty. 4. Gündogar halklarynyň edebiýatynda we folklorynda giň ýaýran «Wamyk-Uzra» ýordumynyň baş gahrymany. Wamygyň söýgülisiniň ady. Ol örän owadan kenizek bolupdyr.

Uzrhah — ötünç soraýan, ötünç dileýän, günäniň geçilmegini haýyş edýän.

Ü

Ülpet — 1. Ýoldaş, ýaran, dost. 2. Ysnyşyk, ysnyşykly, ysnyşan.

Üýn — ses, seda, owaz, ýañ.

W

Wady — dere, jülge; çöl, beýewan, düz. Wadyýy-arman — 1. Arman jülgesi, arman deresi. 2. Arzuw çöli, arzuw düzi.

Wafyr (wapyr) — köp, kän, bol, zyýat, artyk.

Wahdat — 1. Birlik, ýekelik, ýalňyzlyk, täklik, ýeke-täklik. 2. Birlik, agzybirlik. 3. Allatagalanyň ýeke-täkligi, Allatagalany bir bilmeklik, birhudaýlylyk.

Wajgun — agdarylan, dünđerilen, başaşak. Täleýi wajgun — ters täleý, bagtygara, garamañlaý, şor mañlaý.

Wajbyl-Wujut — barlygy wajyp bolan zat, Allatagala, Hudaý, Taňry.

Wajyptagala — Allatagala, Taňry, Hudaý. Didary-Wajyptagala — Allatagalanyň didary, Hydaýyň nur-jemaly.

Wakya — 1. Waka, hadysa. 2. Uruş, jeň, söweş. 3. Düýş.

Wala (wale) — aşyk, aşyk bolan, yşka düşen.

Wallahy aglam bis-sowap — has dogrusyny Alla biler.

Wamyk — Gündogar halklarynyň edebiýatynda we folklorynda giň ýaýran «Wamyk-Uzra» ýordumynyň we Unsurynyň „Wamyk-Uzra” dessanynyň baş gahrymanlarynyň biri.

Warys — mirasdüşer, mirasdar, mirasa hakly kişi, oruntutar.

Wa weýla — ah, wah, waý, haýp, arman.

Wehm — gorky, howp, heder, howp-hatar, howatyrlanma.

Weliken (weleýken) — emma, ýöne, weli, şeýle-de bolsa.

Wert — gül, gülälek; gyzył gül.

Widaglaşmak — 1. Hoşlaşyk, hoşlaşmak. 2. Aýralyk, aýrylyşmak.

Wirt (werd) — 1. Tesbih, mesele, hasap. 2. Bir sözi, bir aýaty ýa-da Gurhanyň bir bölümüni üznüksiz okama, irginsiz gaýtalama, namaz okama.

Wuzu — täret kylma (namaza durmazdan ön ýa zyýarata barmazdan önürti, el-aýagy, tirsege çenli, bilekleri, ýüzi, ýensäni we ş. m. ýuwup päklenme).

Y

Yglam — yglan etme, aýan edilme, bildirme.

Yhfa — örtme, gizleme, bukma, ýaşyрма.

Yhram — 1. Haja gidilende, lybas deregine üstüne örtülýän iki bölek ak mata.
2. Gm. Kepen.

Yhsan — 1. ýagşylyk, hemaýat, kömek, goldaw, haýyr-sahawat.

Yllatzede — keselli, syrkaw, sökel, bimar, hassa.

Ylmy-keşde — keşde nünäri, keşde keşdelemegi öwrenme, gaýma gaýamak ylmy

Ymama — 1. Selle, başa saralýan zat. 2. Tuwulga, demir telpek.

Ynan — 1. Uýan, jylaw, nogta, rişme. 2. Edara etme, iş dolandyrma. Ynany-ygtyýar — ygtyýar jylawy, öz erklilik uýany.

Ynkylap — agdarylmak, düňderilmek, agdar-düňder bolmak.

Yrak — 1. Daş, uzak, alys. 2. Orta Gündogar ýurtlarynyň biri, paýtagty Bagdat şäheri.

Ysmaýyl — Ybraýym pygamberiň Hajar atly aýalyndan bolan ilkinji ogly. Rowaýatlara görä, Ybraýym öz ogly Ysmaýyly gurbanlyk etmeli bolupdyr. Emma Ysmaýyla pyçak ötmändir. Şol halatda asmandan bir goç guzy inipdir we Ysmaýyla derek şol guzyny gurbanlyk edipdirler. Şondan soň, gurbanlykda adam öldürilmän, mal öldürilip başlanypdyr.

Yssyk — yssy, gyzgyn, gyzgynlyk, howur.

Yza — azar, ezýet, jebir, sütem, gynama.

Yzalyk — yzaly, jebirli, dertli, ezýetli.

Yzhar — aýan, beýan, beýan ediş, aýan ediş, mälim etme, ýüze çykarma. Yzhary-hal — ýagdaýyňy beýan etme, hal-ýagdaýyňy bildirme.

Yztyrap — howsala düşme, aljyrama, tolgunma, özüni ýitirme, ýaýdanma, ynjalykdan gaçma.

Yzzat — sylag, hormat, hezzet, gadyr, sarpa; şan, şöhrat. Yzzat-ekram — hormat-sylag, hezzet-hormat.

Ý

Ýa — ýüz tutma söz. Eý! Ahaw! Ýa Repbil-älemin — eý, älemleriň Eýesi!

Ýanmak (ýa:nmak) — 1. Öwrülme, dolanmak, dönmek, yzyňa dönmek, yzyňa öwrülme. 2. Dänmek, päliňden gaýtmak. 3. Ýüz öwürme, geçmek.

Ýary — medet, goldaw, ýardam, kömek, hemaýat.

Ýegana — 1. Ýeke-täk, ýalňyz, bir özi, ýeke. 2. Deňsiz-taýsyz. Ýeganaýy-döwran — döwürleriň ýeke-tägi, döwriň deňsiz-taýsyz.

Ýol azgurmak — azaşdyrmak, ýoldan çykarmak, azdyrmak.

Ýortmak — ylgamak, çapmak, ýüwürmek, ýelmek, ýorgalamak.

Ýusup — Ýakup pygamberiň ikinji aýaly Lawan gyzy Rahyldan bolan ýedinji ogly. «Ýusup-Züleyha» ýordumynyň baş gahrymany. «Injilde», «Töwratda», «ajaýyp Iosif» ady bilen meşhurdyr. Ýusup gündogar edebiýatynda owadanlygyň simbyly hasap edilýär. Ol özüniň ajaýyp keşbi, syratlylygy, ahlaklylygy we geçirimliligi bilen bütün dünýäde şöhratlanypdyr. Ýusubyň başdan geçiren müşakgatlary we onuň Müsür gözeli Züleyha aşyk bolşy barada dini we çeper edebiýatda ençeme eserler döredilipdir.

Z

Zafar — üstünlik, ýeňiş, üstün çykma, ýeňme.

Zag — 1. Garga, zakyja. 2. Gara. Gara zag — gara garga, gara zakyja.

Zagpyran — sary reňkli ysly ösümlik.

Zagyp (zagyf) — güýçsüz, ysgynsyz, tapsyz, ejiz, biçäre, naçar, hor.

Zagypa — 1. Aýal, naçar, zenan maşgala. 2. Güýçsüz, ysgynsyz, ejiz, biçäre.

Zahyr — 1. Daşky görnüş. 2. Mälim, aýan, äşgär, açyk, aýdyň. Zahyr dünýä — şu dünýä, ýaşaýyş dünýäsi.

Zal — 1. Garry goja, çal, kempir, ak saçly, saç-sakgaly agaran. 2. Köne, gadymy. 3. Rüstemiň kakasynyň ady. Ol dünýä inen wagty saçy ap-ak eken. Şonuň üçin oňa Zal diýip at goýupdyrlar. Piri-zal — garry goja, garry kempir, lagşan kempir. Zal dünýä — garry dünýä, goja dünýä, köne dünýä. Zaly-melgun — 1. Garry melgun, garry şeýtan. 2. Garry dünýä, goja dünýä.

Zam — artdyrma, köpeltme, goşma, garma.

Zamun — kepil, girew.

Zamyr — 1. Ýürek, kalp, göwün, köňül. 2. Oý, pikir; mazmun. 3. Gram, çalyşma. Zamyry-päki-talgat — kalby ajaýyp görnüşli, ýüregi päk sypatly, kalby päk hasiýetli.

Zarp — urgy, zarba. Zarby-şemşir — gylyç urgusy, gylyjyň zarby.

Zary — nala, ahy-nala, pygan, perýat. Zary-girýan — aglaýan eňreýän, gözyaş dökýän. Zary-nezar — haly harap, aglaýan, eňreýän.

Zat (zad) — azyk, ýol üçin iýgi-içgi, ýol azygy.

Zebun — 1. Biçäre, naýynjar, pakyr, ejiz, tapdan düşen. 2. Ýeňlen, ýeňlişe sezewar bolan, bendi bolan.

Zer — altyn, gyzyl, gymmatbaha daş. Zer-ziwer — altyn-kümüş bezeg şaý-sepleri, gymmatbaha zynatlar.

Zerer — zyýan, päsgel, zeled.

Zerre — 1. Bölejik, ownuk, owuntyk, tike, iň kiçi bölejik. 2. Caň, çaňjagaz, gubar, tozanjyk.

Zert — sary, sary reňk, zagpyran reňk, sarymtyl reňk. Nusgawy edebiýatda bu reňk bilen liriki gahrymanyň gorka, howpa, utanja, hassalyga, tapsyzlyga ýa-da yşk derdine ulaşyp halynyň harap bolandygy aňladylypdyr.

Zähm — ýara, baş, düwürtik.

Zährap — zäher suwy, awy suwy, awy, zäher.

Zillet — horluk, harlyk, betbagtlyk, pese düşmeklik, sylag-sarpadan gaçmaklyk, mertebäň peselme.

Zindegany — ýaşaýyş, durmuş, dirilik.

Zinde — diri, ýaşaýan, janly. Zindeýi-medfun — 1. Diriligine jaýlanan, ölmezden depin edilen. 2. Umydyny üzen, umytsyz, ölmezden ölen, terkidünýä bolan.

Zip — bezeg, zynat. Zibi-zynat — bezeg, bezeg şaý-sepleri.

Zir — bir zadyň astky bölegi, aşak, ast, teý, düýp. Ziri-dest — 1. Gol asty, hyzmatkär, biriniň ygtyýarynda bolma, biriniň gol astynda bolma, bakna, erksiz, birine boýun, ýapja. 2. Gol astynda saklama. Ziri-zemin — 1. Ýeriň asty, aşagy, ýer asty. 2. Ýerzemin. Ziri-häk — 1. Topragyň asty, gumuň aşagy. 2. Mazar, gör, gubyr.

Ziwer — bezeg, zynat.

Zowk — 1. Datma, dadyp görme, tagamyny barlama. 2. Gowy görme, isleme, küýseme. 3. Höwes, hyjuw, küýseg, joşgun.

Züleyha — Müsür häkimi Ýusup pygamberiň aýaly. Bu rowaýat esasynda Gündogar edebiýatynda ençeme hekaýa, poýema, dessan ýazylypdyr.

Zülp — saç, tel. Zülpi-tapdar — burum-burum saç, örüm-örüm saç.

Zümerret — ýaşyl öwüsýän gymmat baha daş, ýaşymtyl reňkli gymmatbaha daş, izumrud. Zümerret amiz — zümerret garylan, zümerret şekil, al-ýaşyl öwsüp duran.

Zyba — owadan, görmegeý, görkli, gözel.

Zyban — dil, söz. Zybany-uzr-magzyret açmak — ötünç dilemek, günäň geçilmegini dilemek.

Zynat — bezeg, bezeme.

Zynhar — 1. Hergiz, asla. 2. Ätiýaçly bol, ägä bol, seresap bol, hüşgär bol. 3. Ätiýaçly bolma, ägä bolma, seresap bolma.

Zyýada — artyk, köp, kän, zyýat.

NURMUHAMMET ANDALYP

Leyli- Mejnun

Çapa taýýarlan **Rahmanberdi Godarow**

Çap etmäge rugsat edildi 24.12.2010. Möçberi . Ofset kagyzy. Times New Roman garniturasy. Ofset çap ediliş usuly. Çap listi . Sany. Sargyt №. A-49076 .

Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasynyň
Milli golýazmalar instituty.

744000, Aşgabat, Puşkin köçesi, 13A.